

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

T.C.

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUHASEBE VE FİNANSAL YÖNETİM ANABİLİM DALI

HEXACO VE KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN
ETİKSEL KARAR VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ: VARYANS
TABANLI YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ İLE MUHASEBE
MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

BAYRAM ERKİN AY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. FERHAT BİTLİSLİ

BURDUR, 2023

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUHASEBE VE FİNANSAL YÖNETİM ANABİLİM DALI

**HEXACO VE KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN
ETİKSEL KARAR VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ: VARYANS
TABANLI YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ İLE MUHASEBE
MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

BAYRAM ERKİN AY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. FERHAT BİTLİSLİ

ÜYE Doç. Dr. Hakkı KIYMIK
ÜYE Doç. Dr. Mehmet DİNÇ

BURDUR, 2023

TEZ ONAY SAYFASI

ETİK BEYAN FORMU

T.C.

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “HEXACO ve Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin Etiksel Karar Verme Davranışına Etkisi: Varyans Tabanlı Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Bayram Erkin AY

.../ ... / 2023

.....

TEŞEKKÜR

Araştırma sürecinin başlangıcından bitimine kadar desteğini esirgemeyen danışmanım Doç.Dr. Ferhat BİTLİSLİ'ye değerli katkılarından dolayı, araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecinde görüş ve önerileri ile bana destek veren sayın hocam Doç.Dr. Mehmet DİNÇ'e ve tez jürimde bulunarak beni onurlandıran sayın hocam Doç.Dr. Hakkı KIYMIK'a teşekkür ederim. Ayrıca süreç boyu yanımda olan değerli aileme teşekkürlerimi sunarım.

Bayram Erkin AY

Burdur, 2023

AY, Bayram Erkin, Adı, “HEXACO ve Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin Etiksel Karar Verme Davranışına Etkisi: Varyans Tabanlı Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2023

ÖZET

Muhasebe mesleği, bu mesleği icra eden bireylerin günün koşullarına uygun dönüşüme uyum sağlaması gereken bilişsel süreçlere dayalı dinamik bir uğraşı ifade eder. Muhasebe meslek mensupları her geçen gün mesleki ve etik çerçevede mesleğini yürütmede önemli baskılarla karşılaşmaktadır. Bu baskıları etkin bir şekilde yönetmeleri onların etiksel karar verme davranışlarını becerilerini gerektirir. Zira muhasebe meslek mensupları adına etiksel karar verme; karşılaşılan olaylar içerisinde bir dizi çatışmalı seçeneklerin olduğu durumlarda, ahlaki/etiksel açıdan en doğru yolu mantıksal bir yaklaşım kullanarak seçme çabası anlamına gelir. Tam bu noktada, muhasebecilere yönelik etiksel karar verme davranışına temel oluşturan Altı Faktörlü Kişilik (HEXACO) Modeli ve Karanlık Üçlü Kişilik Modeli gibi güncel kişilik-temelli değişken veya yapıları açığa çıkarmak önemli olmaktadır.

Bu tespitlerden hareketle araştırmanın amacı; Türkiye’nin Isparta ilinde faaliyetlerini yürüten muhasebe meslek mensuplarının Altı Faktörlü Kişilik ve Karanlık Üçlü Kişilik özelliklerinin onların etiksel karar verme davranışları üzerindeki etkisini belirlemektir. Söz konusu etkileri incelemek için kurgulanan teorik modele uygun olarak hipotezler oluşturulmuş ve bu hipotezler test edilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını, 97 kişiden oluşan ve mesleğini aktif biçimde sürdüren muhasebe meslek mensupları oluşturmuştur. Katılımcılar; Kısaltılmış HEXACO Kişilik Ölçeği’ni (de Vries vd., 2013), Karanlık Üçlü Kişilik Ölçeği’ni (Jonason ve Webster, 2010), Etiksel Karar Verme Ölçeği’ni (Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012) ve kişisel bilgi formunu cevaplamıştır. Araştırmanın modeli SmartPLS programı kullanılarak Kısmi En Küçük Kareler Yol Analizi Yaklaşımı ile (VT-YEM) ile anlamlılık düzeyleri tahmin edilmiş ve sınanmıştır.

Elde edilen bulgular sonucunda, Altı Faktörlü Kişilik Modelinde yer alan dışadönüklük kişilik özelliği etiksel karar verme davranışının gizlilik ve tarafsızlık boyutlarını sırasıyla pozitif ve negatif yönde etkilemiştir. Sorumluluk kişilik özelliği, etiksel karar verme davranışının gizlilik ve mesleki deneyim boyutlarını anlamlı ve

negatif yönde etkilemiştir. Buna karşılık dürüstlük-alçakgönüllülük, deneyime açıklık, duygusallık ve uyumluluk kişilik özellikleri ise etiksel karar verme davranışı alt boyutlarından herhangi birisini etkileyecek görgül kanıt sunmamıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, Karanlık Üçlü Kişilik Modelini oluşturan Makyavelist kişilik özelliği, etiksel karar verme davranışının mesleki davranış, mesleki yeterlilik ve doğruluk-dürüstlük boyutlarını beklendiği gibi anlamlı ve pozitif yönde etkilemiştir. Narsistik kişilik özelliği ise, etiksel karar verme davranışının sadece mesleki yeterlilik boyutunu anlamlı ve pozitif biçimde etkilemiştir. Psikopati kişilik özelliği ise, etiksel karar verme davranışının hiçbir alt boyutunu etkilememiştir. Genel anlamda iki kişilik modelinin bazı alt boyutlarının etiksel karar verme davranışı üzerinde etkiye sahip olduğu gözlenmiş, teorik ve pratik uygulama alanlarına dair öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Altı Faktörlü Kişilik (HEXACO), Karanlık Üçlü Kişilik, Etiksel Karar Verme Davranışı, Muhasebe Meslek Mensupları, Yapısal Eşitlik Modeli

AY, Bayram Erkin, “The Effect of HEXACO and Dark Triad Personality Traits on Ethical Decision-Making Behavior: A Study on Professional Accountants with Variance-Based Structural Equation Modeling”, Master Thesis, Burdur, 2023.

ABSTRACT

Accounting profession refers to a dynamic occupation based on cognitive processes that individuals who practice this profession need to adapt to the transformation in accordance with the conditions of the day. Recently, professional accountants are faced with significant pressures in carrying out their profession in a professional and ethical framework. Managing these pressures effectively requires their ethical decision-making skills. Because ethical decision making on behalf of professional accountants; it means an effort to choose the most morally/ethically correct path using a logical approach, in situations where there are a number of conflicting options in the events encountered. At this point, it is important to reveal current personality-based variables or structures such as the Six-Factor Personality (HEXACO) Model and the Dark Triad Personality Model, which form the basis of ethical decision-making behavior for accountants.

Based on these findings, the aim of this study is to determine the effect of Six-Factor Personality and Dark Triple Personality traits of professional accountants who carry out their activities in the province of Isparta, Turkey, on their ethical decision-making behaviors. In order to examine the mentioned effects, hypotheses were formed in accordance with the theoretical model and these hypotheses were tested. The participants of the research consisted of 97 professional accountants who actively pursue their profession. Participants; He answered the abbreviated HEXACO Personality Scale (de Vries et al., 2013), the Dark Triad Personality Scale (Jonason ve Webster, 2010), the Ethical Decision-Making Scale (Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012) and the personal information form. The model of the research was estimated and tested with the Partial Least Squares Path Analysis Approach (VT-SEM) using the SmartPLS program.

As a result of the findings, the extraversion personality trait in the Six-Factor Personality Model significantly affected the confidentiality and impartiality dimensions of ethical decision-making behavior positively and negatively, respectively. Conscientiousness personality trait significantly and negatively affected the

confidentiality and professional experience dimensions of ethical decision-making behavior. On the other hand, the personality traits of honesty-humility, openness to experience, emotionality and agreeableness did not provide empirical evidence to affect any of the sub-dimensions of ethical decision-making behavior.

According to the findings of the study, the Machiavellian personality trait, which constitutes the Dark Triad Personality Model, affected the professional behavior, professional competence and honesty-honesty dimensions of ethical decision-making behavior in a significantly and positively, as expected. The narcissistic personality trait significantly and positively affected only the professional competence dimension of ethical decision-making behavior. Psychopathy personality trait did not affect any sub-dimensions of ethical decision-making behavior. In general, it has been observed that some sub-dimensions of both personality models have an effect on ethical decision-making behavior, and suggestions for theoretical and practical application areas are presented.

Key Words: Six-Factor Personality (HEXACO), Dark Triad Personality, Ethical Decision-Making Behavior, Professional Accountants, Structural Equation Model

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN FORMU.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
KİŞİLİK VE KİŞİLİK KAVRAMLARI	
1.1. Kişilik ve Büyük Beş’li Kişilik Modeli.....	4
1.1.1. Beş Faktör Kişilik Kuramı.....	6
1.1.1.1. Dışadönüklük Faktörü (Extraversion)	7
1.1.1.2. Nevrotiklik/Duygusal Dengesizlik (Neuroticism)	8
1.1.1.3. Deneyime (Gelişime) Açıklık (Openness to Experience).....	8
1.1.1.4. Uyumluluk Faktörü (Agreeableness).....	9
1.1.1.5. Sorumluluk (Öz-denetim, Öz-disiplin) Faktörü (Conscientiousness)	9
1.2. HEXACO Kişilik Modeli.....	10
1.2.1. Dürüstlük-Alçak Gönüllülük (Honesty-Humility, -H)	14
1.2.2. Duygusallık (Emotionality, -E)	16
1.2.3. Dışadönüklük (Extraversion, -X)	17
1.2.4. Uyumluluk (Agreeableness, -A).....	18
1.2.4. Sorumluluk (Conscientiousness, -C)	19
1.2.5. Deneyime Açıklık (Openness To Experience, -O).....	20
1.3. Karanlık Üçlü ve Kişilik Kavramı	21
1.3.1. Narsisizm Kavramı	22
1.3.2. Makyavelizm Kavramı	25
1.3.3. Psikopati Kavramı	27
1.3.4. Karanlık Üçlü Kavramının Benzer ve Farklı Yönleri	30

1.4. Etik ve Meslek Etiği Kavramları.....	32
1.4.1. Etik Kavramı	32
1.4.2. Mesleki Etik Kavramı.....	34
1.4.3. Muhasebe Meslek Etiği	35
1.4.4. Muhasebe Meslek Etiği Konularında Yapılan Çalışma ve Düzenlemeler	37
1.4.4.1. Dünyada Muhasebe Meslek Etiği ile İlgili Gelişmeler.....	37
1.4.4.2. Türkiye de Muhasebe Meslek Etiği ile İlgili Gelişmeler.....	38
1.5. Etiksel Karar Verme	39
1.5.1. Etik Karar Verme Modelleri.....	40
1.5.1.1. Kohlberg Bilişsel Ahlaki Gelişim Modeli	41
1.5.1.2. Rest'in Etik Karar Verme Modeli.....	41
1.5.1.3. Bartel'in Etik Karar Verme Modeli	42
1.5.1.4. Cavanagh'in Etik Karar Verme Modeli.....	42
1.5.1.5. Bommer'in Etik Karar Verme Modeli.....	43
1.5.1.6. Pruden'in Etik Karar Verme Modeli	43
1.5.2. Etik Karar Verme Teorileri ve Yaklaşımlar	44
1.5.2.1. Teolojik Yaklaşım.....	44
1.5.2.2. Deontolojik Yaklaşım	44

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

2.1. Karanlık Üçlü Kişilik ve Etiksel Karar Verme ile İlgili Yapılan Çalışmalar ...	46
2.2. HEXACO Kişilik Modeli ve Karanlık Üçlü İle İlgili Yapılan Çalışmalar	50
2.3. HEXACO Kişilik Modeli ve Etiksel Karar Verme ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	57
3.3. Evren ve Örneklem.....	58
3.4. Veri Toplama Araçları.....	59
3.4.1. Kısaltılmış HEXACO Kişilik Ölçeği	59
3.4.2. Karanlık Üçlü (Dirty Dozen) Ölçeği	59
3.4.3. Etiksel Karar Verme Ölçeği	60

3.5. Verilerin Analizi.....	60
3.6. Araştırma Soruları ve Hipotezleri	60
3.7. Araştırmanın Teorik Modeli.....	64
3.8. Demografik Bulgular.....	68
3.9. Betimleyici İstatistiki Bulgular	69
3.10. Kısmi En Küçük Kareler (KEKK) Yaklaşımı ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) Analizi Bulguları	71
3.10.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik.....	72
3.10.2. Ölçek Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları	76
3.10.3. Korelasyonların Fornell-Larcker (F-L) Kriterine Dayalı Ayrışım Geçerliliği	77
3.11. Modelin Değerlendirilmesi	81
3.11.1. R^2 (R Squared) Değeri.....	81
3.12. Bootstrapping Analizi Değerleri	85
3.13. Tartışma, Sonuç ve Öneriler.....	91
KAYNAKLAR	103
EKLER.....	124
Ek 1. Etik Kurul Onayı.....	124
Ek 2. Anket Soruları.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	130

KISALTMALAR

BFKM	: Beş Faktör Kişilik Kuramı
HEXACO	: Altı Faktör Kişilik Modeli
DSM	: Ruhsal Bozukluk Tanısal El Kitabı
SRP	: Self Report Psychopathy
AICPA	: Amerikan Sertifikalı Serbest Muhasebeciler
INTOSAI	: Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı
TİDE	: Türkiye İç Denetim Enstitüsü
IIA	: Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü
TÜRMÖB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
IFAC	: Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu
MSUGT	: Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği
YEM	: Yapısal Eşitlik Modeli
CB-SEM (YEM)	: Kovaryans Temelli Yapısal Eşitlik Modeli
VT-SEM (YEM)	: Varyans Temelli Yapısal Eşitlik Modeli
PLS-SEM (YEM)	: Kısmi En Küçük Kareler ile Yapısal Eşitlik Modeli (Partial Least Squares Structural Equation Model)

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1: Katılımcıların Demografik Dağılımları	68
Tablo 2: Betimleyici İstatistik Dağılımı-Normallik Dağılımı	70
Tablo 3: Cronbach's Alpha, CR ve AVE Değerleri	73
Tablo 4: Korelasyon Tablosu	75
Tablo 5: Altı Faktörlü Kişilik Ölçeği, Karanlık Üçlü Kişilik Ölçeği ve Etiksel Karar Verme Davranışı Ölçeği Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları	77
Tablo 6: Fornell-Larcker Kriterine Dayalı Ayrışım Geçerliliği Tablosu	79
Tablo 7: Yol Katsayıları	80
Tablo 8: Eşdoğrusallık İstatistiği: Göstergelere Ait VIF Değerleri.....	81
Tablo 9: R^2 (R Squared) Değerleri	82
Tablo 10: Etki Büyüklükleri (f Kare- f^2) Tablosu	84
Tablo 11: Bootstrapping T ve p Değerleri Sonucu.....	87
Tablo 12: Hipotezler	89

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1: Beş Faktör Kuramı ile HEXACO Arasındaki Uyumluluk Faktörü Farkı	13
Şekil 2: Dürüstlük-Alçakgönüllülük Faktörünün Şematize Edilmiş Hali	16
Şekil 3: Duygusallık Faktörünün Şematize Edilmiş Hali	17
Şekil 4: Dışadönüklük Faktörünün Şematize Edilmiş Hali	18
Şekil 5: Uyumluluk Faktörünün Şematize Edilmiş Hali	19
Şekil 6: Sorumluluk Faktörünün Şematize Edilmiş Hali	20
Şekil 7: Deneyime Açıklık Faktörünün Şematize Edilmiş Hali	21
Şekil 8: Etik Dışı Karar Alma Davranış Modeli	43
Şekil 9: Araştırmanın Genel Teorik Modeli	66
Şekil 10: Araştırmanın Detaylandırılmış Teorik Modeli	67
Şekil 11: Bileşik Güvenilirlik Değerleri Grafiği	74
Şekil 12: R^2 (R Squared) Değerleri.....	83
Şekil 13: Etki Büyüklükleri (f Kare- f^2) Gösterimi	85
Şekil 14: Altı Faktörlü Kişilik Özelliklerinin ve Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin Etiksel Karar Verme Davranışı Boyutlarına Etkisini Gösteren Yol Analizi	88

GİRİŞ

“İnsanlar özgür doğdular ama her yerde zincirler içerisine alındılar...”

Tarih süresince en önemli olaylardan biri olan Fransız Devrimi bireyleri merkez almamız gerektiğini, insanın her ne olursa olsun önemli olduğunu, kültürel olarak ekonomik dengesizliği göstermesi ve insana değer etik değerler ile herkese eşit olması gerektiğini göstermesi neticesinde önemli değişimler gerçekleşmiştir. Aydınlanma düşüncesinin önemli isimlerinden olan Jean Jacques Rousseau toplumun etik ve toplumsal özellikler adına örf, anane ve çevre etkisini yukarıdaki şekilde ifade etmiştir.

Muhasebe meslek mensupları toplum nazarında oldukça önemli işlevleri olan; güven ve istikrar temelli mesleki yeterliliğin ön planda olduğu iş dünyasının yapı taşlarındandır. En özel bilgilerin yanında işlem görecektir finansal bilgilerin kaydedilmesi, raporların analiz edilmesi gibi kritik görevleri yerine getiren muhasebe meslek mensupları, faaliyet içerisinde önemli aktörlerdir. Bu bağlamda etiksel karar verme süreçleri muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik ve dürüstlük standartlarına uymaları açısından büyük önem taşımaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının etiksel davranışları, iş dünyasının özellikle güvenilirliği ve şeffaflığı açısından temel bir taşıyıcı rol üstlenmektedir. Özellikle günümüz şartlarında yönetim kavramının değişmesi, yönetim algısının ön plana gelmesi ile şeffaflık ve hesap verilebilirliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Değişen bu anlayışın özünde finansal bilgilerin karar vericilere ışık tutması önem arz etmektedir. Yönetim içerisinde bahsedilen hesap verilebilirlik adına yapılacak çalışmalarda ise etiksel algı temel yapı taşı olarak kabul edilmelidir. Toplumlar kendi değerleri ile doğru-yanlış, iyi-kötü olarak sınıflandırdıkları olgular ile birlikte bir düzen içerisinde yaşamaktadırlar. Düzen içerisinde sadece yazılı olan hukuki düzenlemelerin haricinde örf, anane, gelenek ve göreneklerin de önemli yer tuttuğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda toplumun en küçük yapısı olan aile önemli bir detaydır. Aile bireylerin kişiliklerini oluşturması adına dış etkenler ile birlikte önemli bir yer tutar. Etik kavramının yazılı olmayan ama değerli görülen noktalarında da dürtüsel kişilik özelliklerinin öneminin olduğu atlanılmaması gereken bir detaydır. Bireyin toplum içerisinde dışlanmaması ve kendisine yer edinebilmesi adına bahsedilen yazılı olmayan

kurallara riayet etmesi beklendiğinden, kişilik yapılarının herhangi bir olayda nasıl bir tutum sergilediği önem arz etmektedir. Literatüre bakıldığında bireylerin aydınlık ve karanlık yönleri adına belirli sınıflandırmaların olduğunu görülmektedir. Karanlık yönlerini oluşturan kişilik yapısının bir faktörü olarak görülen 3 boyut görülmektedir. Bunlar Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopatidir. Her bir yapının kendi içerisinde toplum içerisindeki olağan akışta, olayları etkileyebilecek özellikleri olduğundan etiksel karar verme davranışını açıklayabilmek adına önemli bir pencere sunmaktadır. Bunun nedeni ise karanlık üçlü kişilik özelliklerine sahip bireylerin etik dışı karar alma ve kişisel çıkarlarını ön planda tutmaya daha yatkın olabileceği düşüncesidir. Bir diğer yandan toplumlar arasında farklı kültürler olmasına karşın bireyleri ortak kesişimde tutabilecek, akılda canlandırıldığında aynı ifadeler ile tanımlanabilecek bazı olgular vardır (çalışkan, sinisi, konuşkan, zeki vb.). Bu ortaklık, ülkeler bazında kültürler farklı olsa bile, sıfatlar (lexical) yardımı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Daha önceleri de olsa temel kabul görmüş Beş Faktör Kişilik Kuramı çatısı altında başlayan bu çalışmalar farklı ülkelerde bir genelleme hatası verdiğinden yeni bir model olarak HEXACO Kişilik Modeli ortaya çıkmıştır. Bu modelde sıfatla ile bireyler sınıflandırılırken genelleme ön planda tutularak evrensellik amaçlanmıştır. HEXACO Modeli kapsamındaki kişilik özellikleri altı başlıkta sınıflandırılabilir. Bunlar; dürüstlük-alçakgönüllülük, duygusallık, dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, deneyime açıklık şeklindedir. Bu kişilik özelliklerinin her birinin kendi içerisinde de değerlendirilmesi adına belirleyici sıfatları bulunmaktadır. Bu sayede bireylerin kişilik sınıflandırmalarına bir çatı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Etik kavramına bakıldığında ülkemizde ve dünyada birçok resmi düzenleme görülmektedir. Düzenlemelerin eksiksiz olarak uygulanmadığı ya da belirli nedenlerden dolayı uygulanmadığı toplum içerisinde görülmektedir. Değişen ölçüm yöntemleri, teknolojik ilerlemeler ve multidisipliner bakış açıları ile başarının kültürel entegrasyon ve kişilik yapılarının uyumu ile gerçekleştiğini düşünen birçok spor kulübü ve sektörde değerli işletmelerin bu uyumu yakalamak adına kişilik testleri yaptırarak etik değerler ve kurum kültürüne etkisini önemseydiği görülmektedir. Bu bağlamda muhasebe meslek mensuplarının bakış açılarını da değerlendirmek ve ölçümlemek gerektiği ve daha ileriye taşıma düşüncesinden hareketle bu çalışma yapılmıştır.

Kişilik sınıflandırmalarının kendi içerisinde değerlendirilen altı faktörünün de başka bir temel ile etkilenip etkilenmediği, bireyin karanlık yönünün bu kişilik özellikleri

üzerinde etkisinin olup olmadığı, bu etkinin ise etiksel karar verme davranışının üzerinde bir etki oluşturup oluşturmadığı çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Muhasebe meslek mensupları yapmış oldukları faaliyetler neticesinde sadece mükelleflerine karşı değil toplum ve devlete karşı da sorumludurlar. Devletin doğru bilgi alarak muhasebe ve finans adı altında bilgileri doğru alarak adımlarını düzgün atması, toplumun yapacağı yatırımlarda bile doğru bilgi alarak kendilerine pozisyon almaları bu olguya bağlıdır. Bu nedenle etiksel karar verme davranışının etkilendiği birçok olgu olmasına rağmen, yukarıda bahsedilen gerekçeler ile kişilik temelli algıyı temel alarak HEXACO Kişilik Modeli ve Karanlık Üçlü Kişilik ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Literatüre bakıldığında etiksel karar verme davranışı ile HEXACO Kişilik Modelinin ya da Karanlık Üçlü Kişilik Modelinin ayrı ayrı bağımsız değişken olarak ele alınan, ayrıca etiksel karar verme davranışını bağımlı değişken olarak inceleyen ve bağımsız değişkenlerinin farklı olduğunu öne süren birçok çalışma yürütülmüştür. Ancak bu çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan yanı, her iki kişilik ile ilgili modelin de tek bir çalışmada bağımsız iki değişken olarak ele alınması ile farklılık oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda etiksel karar verme davranışının HEXACO Kişilik Modeli ile Karanlık Üçlü Kişilik Modelinin beraberce etkilerinin neler olduğunu açıklamak suretiyle literatüre katkı sunulması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİŞİLİK VE KİŞİLİK KAVRAMLARI

1.1. Kişilik ve Büyük Beş’li Kişilik Modeli

Kişilik olgusal olarak, ortaya çıktığı günden itibaren oldukça fazla tartışılan bir kavramdır. Bunun temel nedeni evrensel nitelikte herkesi etkileyecek bir kavram olmasıdır. Hayat akışında bireyin, meydana gelen olay örgüleri içerisinde nasıl hareket edeceği ve başkalarından farklı davranış biçimleri, kişilik kavramı içerisinde değerlendirilmektedir (Çiçek ve Aslan, 2020: 138). Kişilik insanoğlunun varlığından beri anlaşılmaya çalışılmış aynı zamanda açıklanması adına birçok fikir ortaya atılmıştır. Çünkü insan, temelde kendini (özünü) anlama çabası içerisine girmiştir. En eski kendini anlama çabaları Gılgamış Destanı’na kadar dayanmaktadır. Destan içerisinde yer alan kişiliği tanımlayan sıfatlar örnek olarak gösterilebilmektedir (asi, cesaretli, kibirli... vs.) (Gündoğdu, 2016: 378). Kişilik kavramını modellemenin ya da kuram halinde açıklamaya çalışmanın nedeni ise kişiliğin nasıl geliştiğini, (Taçyıldız, 2017: 28) temelinde neler olduğunu, evrensel boyutlarda sözcüklerle açıklamak istenmesidir. Bu kadar karmaşık bir yapıyı tanımlamak oldukça zordur ve evrensel boyutlandırmadan dolayı disiplinler arası bir olgudur. Tam da bu sebepten kişiliğin açıklanmasında kesin bir tanımlama olmadığı gibi, araştırmacılar arasında birçok düşünce farklılığı görülmektedir (Sıgır ve Gürbüz, 2011: 31). Bu karmaşık yapıyı açıklamak adına birçok kuram öne sürülmüştür. Bunlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir (Aydin ve Özel, 2017: 22-23);

- **Psikanalitik Kuram:** Sigmund Freud, Cari Jung, Alfred Adler, Erik Erikson, Karen Horney, Harry Stack Sullivan, Erich Fromm’un öncülüğünü yaptığı bireylerdeki davranış farklılıklarının bilinçaltından geldiğini öne süren kuramdır.
- **Ayırıcı Özellik Kuramı:** Temsilciliğini Henry Murray, Raymond Cattell, Gordon Allport gibi önemli bilim insanlarının yaptığı kuram kişilik özelliklerini hem oluşturan hem de farklı bireylerden ayıran bir kavram olarak açıklamaya çalışmışlardır. Birçok çalışma Allport’un 1937 yılında yayınladığı kitaptaki kişilik tanımını esas almıştır. Allport kitabında kişiliği; bireyin çevresine uyum sağlamasını belirleyen psiko-fiziksel yapıların, kişinin kendi içindeki dinamik organizasyonları şeklinde tanımlamıştır (Tatlıoğlu, 2014: 941).

- **Biyolojik Kuram:** Hans Eysenck'in liderliğini üstlendiği kuram kişiler arasındaki farklılığı kişilik modelinde hem fizyolojik hem de genetik (kalıtsal) özelliklerle açıklamaya çalışmıştır. Eysenck iki uçlu modeli önermiştir. Bir ucu yatay bir ucu dikey olarak modelleyen Eysenck içe dönük/asosyal, dışa dönük/sosyal uçları arasında kişilik özelliklerini tanımlamaya çalışmıştır (Erkuş ve Tabak, 2009: 216).
- **İnsancıl Kuram:** Bireyin bilinç düzeyinden bahseden bu kuramda, kişilerin kendi davranışlarındaki bilinç düzeyini ifade eder ve sorumluluğu kişiye yükler. Bireyin hem kendisi hem de çevresine uyum sağlamak için bilinçli bir şekilde davrandığını öne sürer. Cari Rogers, Abraham Maslow, Mihaly Csikszentmihayli gibi isimler bu kuramın temsilcisi olarak görülmektedir.
- **Davranışsal ve Sosyal Öğrenme Kuramı:** John B. Watson, B.F Skinner, Julian B. Rotter, Albert Bandura kişilik üzerine düşündüklerinde tutarlı davranışların, beklentiler ve koşullanmalar sonucunda oluştuğunu öne sürmektedirler.
- **Bilişsel Kuram:** Özellikle bilgiyi işleme yöntemleri ile farklılıkları açıklamaya çalışan kuramdır. Kişilik özelliklerinin farklılık göstermesinde bireyin bilgiyi nasıl işlediği önemlidir sonucuna ulaşılmaktadır. Kurt Lewin, George Kelly, Albert Ellis bu kuramın temsilcileri olarak görülmektedir.

Kişilik kavramı kendi içerisinde karmaşık bir yapı olmasına rağmen karakter ve mizaç ile oldukça fazla karıştırılmaktadır. Karakter kişiye özgü davranışlara bütüncül bir bakış açısı ile bakmak demektir. Çevre ve sosyal yaşantı içerisindeki değişkenleri kendi içerisinde benimsemesi ya da benimsememesi sonucunda karakter meydana gelmektedir. Mizaç ise genellikle kalıtsal özellikler ile doğuştan gelen bir kavramdır. Sinirli olmak, sosyal ya da asosyal olmak örnek olarak verilebilmektedir (Aytar vd., 2014: 239). Kişilik kavramının oluşumunda ve yerleşiminde belirli etkenler görülmektedir. Kendi içerisinde biyolojik ve genetik faktörler, ailesel faktörler, sosyal-çevresel ve kültürel faktörler, coğrafi ve fiziksel faktörler olarak kişiliği etkileyen faktörleri gruplandırmak mümkündür (Develioğlu ve Tekin, 2013: 17-18).

Kişilik kuramları ve çalışmaları incelendiğinde, bireyin iç ve dış dünyası (dış dünyasındaki ilişkiler dahil) öne çıkmaktadır. Öne çıkan bu durum şu şekilde açıklanmaktadır; kişilik, bulunulan ortama ya da değişen ortama göre mizaç faktörü ile adaptasyon sağlayan, hem bireyin doğal ve gerçek hali olabilen hem de doğal ve gerçek

halini saklayabilen, sakladığı durumlarda savunma mekanizması olarak da görülebilen, karakterinin eğitilmesi sonucunda şeffaflaşarak doğal ve gerçek hali ortaya çıkan bir kavramdır (Soba vd., 2019: 29).

Görüldüğü üzere kişilik kavramı günümüze kadar birçok araştırmacı tarafından tartışılmış, araştırılmış ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Tanımlanmaya çalışılırken de birçok modelleme ortaya atılmıştır. Ancak genel olarak birçok çalışmanın beş faktör kişilik modeli etrafında bütünleştiği görülmektedir (Gökdeniz ve Merdan, 2011: 25).

1.1.1. Beş Faktör Kişilik Kuramı

Beş Faktör Kişilik Kuramı (BFKM) kişilik özelliklerini sınıflandırma adına önemli bir yere sahip olan, 1900'li yılların ilk yarısında tanınırlığını kazanmış bir modeldir. Bireysel olarak kişilik yapılarındaki farklılıklarla ilgili olarak Sözcüksel Hipoteze (Lexical Hypothesis) dayalı, kültürel olarak yerel dilde icat edilen kelimeler, insan davranışlarının kelimelere yansımalarıdır ve kullanılan kelime sayısı, icat edilen davranış yapısının önemi ile pozitif korelasyon sağlamaktadır (Paunonen ve Jackson, 2000: 822). Bu bağlamda Allport ve Odbert bireydeki kişilik özelliklerindeki farklılıkları açıklamak için 18.000 kelime oluşturmuşlardır. Fakat bu sayı, birey farklılıklarını açıklamak adına alanda yeterli görülmemiştir.

1950'li yıllarda hızlanarak devam eden davranış farklılıkları ile ilgili araştırmalarda öne çıkan çalışma Leary'ye aittir. Leary ve arkadaşları (1957) bireylerin davranışlarında, kişilerarası boyutta, farklılık gösterdiğini aynı zamanda davranışlar ile ilgili özelliklerinde dairesel bir düzen görüldüğünü belirtmişlerdir. Ardından Wiggins (1979) sözlük içerisinde kişilerarası özellik sıfatlarını çıkararak IAS-R olarak tekrar güncellenen “Kişilerarası Sıfat Ölçekleri (IAS)” adlı bir ölçüm oluşturmuştur (Costa ve McCrae, 2010: 3-4).

1960'lı yıllara gelindiğinde Beş Faktör Kişilik Kuramı ile ilgili çalışmalar yapılmaya devam edilmiş 1980 ve 1990'lı yıllarda çalışmalar hız kazanmıştır. 1985 yılında McCrae ve Costa'nın toplum üzerindeki araştırmaları sonucunda *faktör* olarak tanımladıkları ölçüm aracı ortaya çıkmıştır. Farklı birçok araştırmacı başka ülkelerde farklı dillerde bu ölçüm aracını denemiş ve olumlu sonuçlar elde etmişlerdir (Bayat, 2019: 1577). Özellikle farklı kültürler arasında da denenerek sözcüksel hipoteze uygun

sonuçların elde edilmesi ile farklı sözcükler ile aynı faaliyetin açıklanabilirliği beş faktör kişilik kuramını öne çıkarmaktadır. Emik çalışma tabiri araştırma grubuna dahil olmak koşulu ile araştırma grubunu anlamaya çalışmak anlamına gelen bir yöntemdir. Bu durumda özellikle beş faktör kişilik modellerinin doğrulanması adına yapılan çalışmalarda toplumdaki çeşitlenen kişilik sıfatları adına emik (emic) çalışmalar en güçlü kanıt niteliğindedir (Saucier ve Goldberg, 1998: 496).

McCrae ve Costa (2008)'ya göre bireydeki kişilik temelli çalışmalar dört temel varsayıma dayanmaktadır:

- a. Kişilik özellikleri vardır ve bu kişilik özellikleri ölçülebilir,
- b. Kişilik özellikleri bireyler arasındaki farklılığa sebep olmaktadır,
- c. İnsan davranışlarının sebepleri bu davranışların içerisinde yoğunlaşmaktadır,
- d. İnsanlar kendilerini ve başkalarını anlayabilirler.

Özellikle dördüncü madde sayesinde kapsamlı bir sözcüksel analiz yapılmıştır. Çünkü insanoğlu birbirini anlarken sözcüklerden yardım alır ve bu sayede düşünce farklılıklarını daha iyi algılamaya çalışmaktadır (Gerber vd., 2011: 265-267). Beş faktör kişilik modelinin temelinde de bireylerin gösterdikleri farklılıkların evrensel olarak bütün dillerde kodlanabileceği, konuşurken kelimelere yansıtacağı ve kodlanan kelimelerden yola çıkılarak bireyin kişilik yapısını çevreleyecek bir sınıflandırmanın yapılabileceği düşüncesidir (Tatlıoğlu, 2013: 135). Sonuç olarak McCrea ve Costa kişilik üzerinde etkili beş temel kavramın olduğu sonucuna varmışlardır. Bu beş kavram (faktör) nevroitiklik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve öz-disiplindir (Demirkol ve Aslan, 2021: 1142).

1.1.1.1. Dışadönüklük Faktörü (Extraversion)

Dışadönüklük faktörü temelinde bireylerin ilişkilerinde rahatlık düzeyini açıklamaktadır (Demirci vd., 2015: 27). Bu özellik kendisini baskın, konuşmayı seven, aktif ve hevesli, geniş sosyal çevresi olmasını isteyen aynı zamanda heyecan arayan kişilerde öne çıkarmaktadır. Dışadönüklük seviyesi düşük olan kişiler ise yalnız vakit geçiren, çekingen, pasif ve utangaç olarak tanımlanmaktadır (Zhao ve Seibert, 2006: 260-261). Dışadönük kişilik özelliğine sahip olan bireyler hayatın akışında başına gelen olaylarda iyimser ve enerjik davranırlar (Rothmann ve Coetzer, 2003: 69). Kimi

araştırmacılar dışadönüklük faktörünün altı alt boyuttan oluştuğunu söylemektedir. Bunlar kişilerarası ilişkilerde ve iletişimde sıcaklık, girişken olma, atılganlık, aktivite ve sosyallik sıklığı (düzeyi), heyecan arama, pozitif düşünme (duyguları olumlama). İlk üç faktör birleşerek dışadönüklük içerisinde sosyallik boyutunu son üç faktör birleşerek baskınlık faktörünü oluşturmaktadır (Credé vd., 2012: 876).

1.1.1.2. Nevrotiklik/Duygusal Dengesizlik (Neuroticism)

Nevrotiklik dürtülerin kontrolü ve kaygının boyutunu ifade eder (Komarraju vd., 2011: 472). Nevrotik bireyler genellikle yetersiz, kaygı ve endişe içerisinde, özgüveni düşük, iyimserlikten uzak, agresif olarak tanımlanmaktadır. Ek olarak içedönük kişiler gibi çekingen hissederler (Şahin ve Aksu, 2015: 139). Nevrotik kişilik özellikleri taşıyan bireyler genellikle normalin çok üzerinde strese sahiptirler. Kendilerini tedirgin eden sosyal ortamlar yerine kendilerini tedirgin etmeyecek ortamlarda bulunmayı tercih ederler (Kaplan, 2020: 134). Schaufeli ve Enzmann gibi araştırmacılar özellikle kişilerin tükenmişlikleri ile ilgili çalışmalarda beş faktör kişilik kuramının diğer üyelerinden daha fazla nevroitiklik veya duygusal istikrar ile ilişkilendirmişlerdir. Bu durum da tükenmişlik düzeyinin yüksekliği ile nevroitik düzey arasında ilişki kurulmasına neden olmaktadır (Bakker vd., 2006: 35-36). İstikrarlı duygu yönetimi olmayan nevroitik kişilikler duygusal olarak tutarsız yapıya sahiptirler (Solunoğlu ve İkiz, 2020: 2348). Yapılan araştırmalar sonucunda nevroitiklik yani duygusal dengede zayıflığın aksine yüksek duygusal dengeye sahip bireylerin “kariyer başarısı” üzerinde en etkili faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Serinikli, 2021: 19).

1.1.1.3. Deneyime (Gelişime) Açıklık (Openness to Experience)

Beş faktör kişilik modeli içerisinde kavramsal olarak araştırmacıların en az uzlaşmaya vardıkları ve aynı zamanda en karmaşık olarak nitelendirdikleri faktördür (Tatlıoğlu, 2014: 947). Deneyime (gelişime) açıklık faktörünün temelinde, yeniliğe olan adaptasyon yatmaktadır. Bu kişiler oldukça meraklı bir yapıya sahiptir ve yaratıcılıkları oldukça yüksektir (Tosun ve Taşkıran, 2017: 291). Zhang (2003)’a göre deneyime (gelişime) açık kişiler deneyime açık olmayan kişilere göre daha yüksek hayal gücüne sahip, inovasyon ve değişimleri kabullenen, kendine özgü bağımsız yargılamaya sahip kişilerdir (Tekin vd., 2012: 4618).

Deneyime açıklık derecesi yüksek olan kişiler konformist değildirler, aksine etrafında olup biteni anlama ve öğrenme eğilimindedirler. Bu anlama ve öğrenme eğilimi; değişimlere hazır olma, değişikliklere daha kolay adaptasyon sağlama gibi avantajlar sağlamaktadır (Hassan vd., 2016: 167-168). Açıklık derecesi yüksek bireyler durağanlık ve gelenekselliğe karşı bir tutum sergilerler, Çeşitliliğe karşı olumlu bakış açıları vardır. Genel olarak bu kişiler kültürlü olarak kabul edilen, geniş düşünen bireylerdir (Bitlisli vd., 2013: 462).

1.1.1.4. Uyumluluk Faktörü (Agreeableness)

Uyumluluk faktörü alan yazında özellikle pozitif sosyal davranış ve başkalarının yararını düşünerek fayda sağlama olarak bilinen prososyal davranış biçimini benimsemektedir. Uyumluluk içerisindeki prososyal davranışlara elinde olanı bir başkasıyla sorgusuz paylaşmak, iş birliği ve toplum çıkarına davranışlar gösterilebilmektedir. Aynı zamanda bu faktörde kişiler mütevazilikleri ile tanınırlar (Kaiseler vd., 2012: 62). Tüm bu uyumluluk özellikleri özellikle bu kişilerin takım çalışmalarına çok uygun kişiler olduklarını göstermektedir (Eswaran vd., 2011: 168). Bu kavram kimi araştırmacılara göre yaşamı sürdürebilme motivasyonu ile ilgili faktördür. Yaşamlarını sürdürürken de adaletsiz bir olayla karşılaştıklarında tepki verme eğilimleri yüksektir (Larson ve Sachau, 2009: 692). Uyumluluk faktörü düşük olan kişiler bazı olaylarda düşmanca davranabilmektedir. Ek olarak çevresindekilerle rekabet etmeyi seven, kibarlıktan uzak, güvenilirlikleri az olarak tanımlanmaktadır (Basım vd., 2009: 22).

1.1.1.5. Sorumluluk (Öz-denetim, Öz-disiplin) Faktörü (Conscientiousness)

Sorumluluk (öz disiplin) faktörüne sahip kişiler dikkat seviyeleri yüksek, kararlı tavırlar sergileyen, sorunlar karşısında hazırlıklı olan, herhangi bir eyleme geçmeden önce ince eleyerek hareket eden, zeki ve güvenilir kişiler olarak görülmektedir. Bu pozitif durumlarının yanında negatif yanları ise; her şeyi eksiksiz isteme, mükemmeliyetçilik ve normalin üzerinde titizlik şeklinde açıklanabilir (Sazlaya ve Parlak, 2018: 152-153). Öz disiplin görülen bireylerde negatif duygular düşük şekilde seyretmektedir olumlu duyguları ise daha geniş bir alan kapsamaktadır. Sorumluluk seviyesi daha yüksek olan kişiler bu nedenle daha yüksek doyuma ulaşırlar (Reisoğlu, 2017: 890). Sorumluluk,

sosyal olma ve edinime olan açıklık ile gelişen bir faktördür (Turhan, 2019: 12-13). Sorumluluk faktörüne sahip kişiler dürtüleri kontrol etme, düzene sokma ve yönlendirme yöntemleri ile şekillenen yüksek vicdanlı ve sorumlu bireylerdir (Topić vd., 2012: 451-452). Sorumluluk faktörü çoğu araştırma sonucunda iş performansındaki zeka faktöründen sonraki en önemli ikinci faktör olarak görülmektedir (Hurtz ve Donovan, 2000: 869). Kısaca sorumluluk faktörü, bireyin *içsel motivasyon* ile ilgilidir. Düzene karşı pozitif korelasyonlu, planlama yapmaya ve planlı ilerlemeye istekli, öz-disiplini yüksek ve başarı odaklı kişilerdir (Kayadibi ve Kırdök, 2020: 375).

1.2. HEXACO Kişilik Modeli

Kişilik ve kişilik ile ilgili kuramlar çok eski tarihlerden itibaren hem kişilerin davranışlarını hem de bireyler arasındaki farklılıkları açıklamak adına oldukça ilgi çekici kavramlar olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren kişilik kavramı üzerine yapılan araştırmalarda genel olarak kabul edilen ve üzerinde uzlaşma sağlanan büyük beşli kişilik modeli olsa da, günümüzde kişilik özelliklerinin yeterli düzeyde açıklanmasında beş faktör kişilik modeli üzerinde tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Temel olarak İngilizce dilini örnek alarak başlanan sözcüğe dayalı çalışmalar sonucu oluşan BFKM sonralarında kişilik anketleri ile operasyonel bir hal almıştır. Buna rağmen sözcüksel çalışmalar farklı bölgelerde devam etmiş ve İngilizce dili haricindeki dillerde de çalışılmıştır. Genel çerçeve olarak yapılan çalışma sonuçları BFKM ile aynı düzlemde olsa da özellikle; İtalyanca, Macarca ve Yunanca dillerinde dönme pozisyonları farklı olmuştur ve daha evrensel bir çerçeve istendiği ortaya çıkmıştır (Ashton ve Lee, 2007: 152). Genel olarak Lexical (sözcüksel) Hipotez denemeleri ile ilerlenen ve evrensel boyutta doğrulanmaya çalışılan bu kişilik kuramlarının çalışmalarında, farklı dillerde yapılan çalışmalar ile faktör sayısı üç ile sekiz arasında değişen araştırma sonuçları bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar beş faktörden daha az olacak şekilde kişiliğin farklılıklarının açıklanabileceğini düşünmekte iken, bazı araştırmacılar da beş faktörün yetersiz olduğu görüşündedirler (Turan ve Haşit, 2021: 146). Beş faktör kişilik kuramı özellikle 1980 ve 2000 yılları arasında araştırmacıların büyük çoğunluğunca kabul edilmiş ve yapılan araştırmaların genelinde kullanılmıştır. Ancak bu süreçte beş faktör kişilik kuramına karşıt görüşte fikirler de öne sürülmüştür. Bunların başında Briggs (1989) ve John (1989)’un Büyük Beşli Kuramında alt boyutların doğru şekilde

oluşturulmadığı şeklindeki eleştirileridir. Burger ise (2006) eleştirisinde ‘Beş Faktör Kişilik Kuramı’nın kuramsal olarak temelini olmadığını belirtmektedir (Kütük ve Şirin, 2022: 53). 2000’li yılların başından itibaren farklı farklı dillerdeki sözcüksel yapıda yapılan araştırmalar, İngilizce sözlük yapısının yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda İngilizce kişilik sözlüğünün yeniden şekillenmesi meydana gelmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, araştırmalara konu olan çeşitli dillerdeki sonuçların beş değil altı faktörden oluşan bir sözcük uzayı oluşturduğu görülmüştür. Ashton, Lee ve Vries’e (2014) göre HEXACO Kişilik Modeli, en geniş kişilik uzayına sahiptir ve bu nedenle en uygun kişilik modelini temsil ettiğine inanmaktadırlar. Faktör eksenlerinin kesin konumlarının en geniş faktör uzayı beş faktörden ziyade altı boyuttan oluşmaktadır. Bunu farklı dillerde yapılan kişilik çalışmalarından görebilmekteyiz. Faktör eksenlerinin kesin konumları beş boyuttan oluşan faktör uzayında, faktör eksenlerinin kesin konumları kişilik alanındaki gerçek basit yapının eksikliği nedeniyle değişme eğiliminde oldukları yapılan çalışmalarda görülmektedir. Ancak HEXACO faktörleri basit yapıya döndürüldüğünde en yaygın olarak ortaya çıkan boyutlara çok yaklaşmaktadır. Ashton ve Lee’nin ortaya koydukları modelin üzerinde yaptıkları farklı dillerdeki benzerlik çalışmaları, altıdan fazla faktörden oluşan hiçbir modelin sözcüksel tekrarlanabilirlik oranının HEXACO Modeli kadar uygun olmadığını göstermektedir. Bu nedenle Ashton, Lee ve Vries (2014)’e göre 1980’li yılların başından itibaren HEXACO Modeli bilinmiş olsaydı, beş faktör kişilik modeli bu kadar yaygınlaşmış bir bilinirliğe sahip olmayacaktı (Ashton vd., 2014:141)

Beş faktör kişilik kuramındaki faktörlerin İngilizceden diğer dillere çevrilmesi ile başlayan araştırmalar, daha sonra kültürler arası çalışmaların artmasıyla birlikte beş faktör kişilik modeline alternatif modellerin önerilmesini ortaya çıkarmıştır. Bunların bazıları, Ashton ve Lee tarafından geliştirilen HEXACO ile, bilinirliği daha az olan Saucier’in geliştirdiği büyük altılı modelleridir. HEXACO Modelinde beş büyük faktöre altıncı bir faktör olarak *dürüstlük-alçakgönüllülük* faktörünün eklenmesiyle oluşmaktadır. HEXACO Modeline bu faktörün eklenmesinde farklı dillerde (Macarca, İtalyanca, Korece, Yunanca... vs.) yapılan araştırmalarda ortaya çıkan dürüstlük – alçak gönüllülük faktörünün öne çıkması önemli rol oynamaktadır. Söz konusu bu faktör Kanada’da yapılan psiko – sözcüksel çalışmada dürüstlük olarak ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak beş faktörü artırmak için önerilmiştir. Bunlara ek olarak Yunanca, İtalyanca

ve Macarca yapılan araştırmalarda elde edilen beş faktörlü çözümlerde zeka, hayal gücü, ya da deneyime açıklık olarak bilinen boyutun ortaya çıkmadığı sonuçlarına ulaşılmış, buna karşılık söz konusu boyut HEXACO çerçevesine gelen altı faktörlü çözümlerde tekrar boyutlar arasında elde edilmiştir. HEXACO ve Beş Faktör Kişilik Modeli'nin bir karşılaştırılması yapılmak istenirse; HEXACO' da yer alan dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık faktörleri Beş Faktör Kişilik Modeli'ndeki emsallerine çok benzerdir. Diğer ikisi yani duygusallık ve uyumluluk ise BFKM'nin uyumluluk ve duygusal denge karışımlarını temsil etmektedir. Şöyle ki; BFKM'deki duygusal denge ile ilişkili olan huysuzluk HEXACO'daki uyumluluğun düşük ucunda yer alırken BFKM'deki uyumluluk ile ilişkili olan duyarlılık HEXACO'daki duygusallığın yüksek ucunda yer alır. Başka bir örnekte ise HEXACO'daki duygusallık faktöründe yer alan kaygı alt boyutu, BFKM'de dürüstlük – alçak gönüllülük faktörünün öncüsü ise dengenin öfke ile ilgili yönlerini almaz bunun yerine BFKM'deki uyumluluk ile ilgili özellikleri içerir (Turan ve Haşıit, 2021: 146).

Ashton ve Lee (2001)'nin Beş Faktör Kişilik Kuramından yola çıkarak ortaya koydukları HEXACO Kişilik Modelinin diğer bir olumlu yanı ise Karanlık Üçlü ile olan ilişkisidir. Beş faktör kişilik modeline ekledikleri “dürüstlük-alçakgönüllülük (Honesty-Humility)” faktörü, içerisinde; saygı, adalet, hırs dürtüsünden kendini sakınma gibi duyguları barındırmaktadır. Sayılan bu özellikler Karanlık Üçlü içerisindeki kişilik tipolojilerinde bulunmadığından “dürüstlük-alçakgönüllülük” ile tamamen zıt ilişkide görülerek, Karanlık üçlüyü ters açıdan açıklamada diğer modellere göre HEXACO Kişilik Modelini daha avantajlı kılmıştır (Vural, 2021: 8).

HEXACO Kişilik Modeli faktörlerin baş harflerinden oluşmaktadır. Aynı zamanda HEX Yunan dilinde altı rakamını ifade etmektedir (Turan ve Haşıit, 2021: 146).

HEXACO

H: Dürüstlük-Alçak gönüllülük (Honesty-humility)

E: Duygusallık (Emotionality)

X: Dışa Dönüklük (eXtraversion)

A: Uyumluluk (Agreeableness)

C: Sorumluluk (Conscientiousness)

O: Deneyime Açıklık (Openness to Experience)

Beş Faktör Kişilik (McCrae ve John, 1992)

N: Nevrotiklik (Duygusal Dengesizlik)

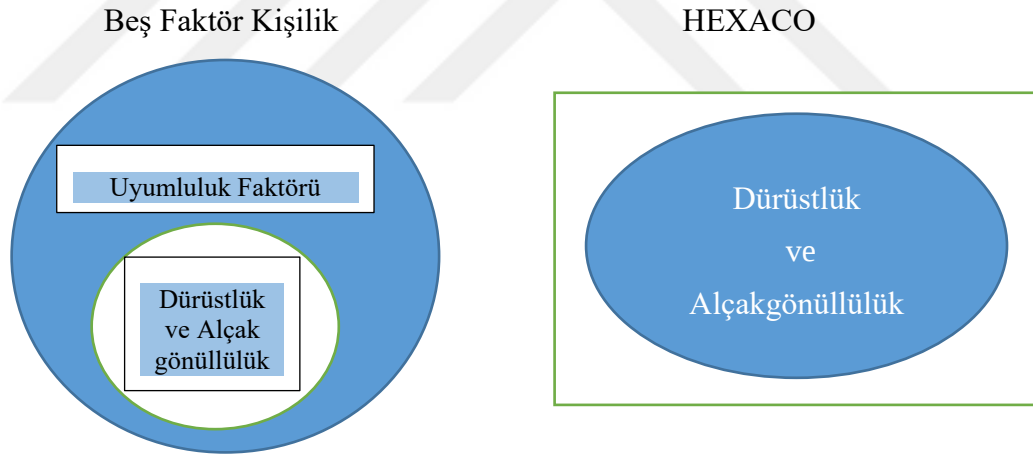
X: Dışa Dönüklük

A: Uyumluluk

C: Sorumluluk

O: Deneyime Açıklık

Genel bir ifade ile değerlendirildiğinde Beş Faktör Kişilik Modeline ek olarak bir faktör eklenmiş gibi görünse de, aslında araştırmacılar tarafından bu durum böyle değildir ve yorumlanma farklılıkları bulunmaktadır. Beş Faktör Kişilik Modeli içerisinde bulunan “Uyumluluk” faktörü **dürüstlük ve alçakgönüllülük** gibi kriterleri kendi içerisinde barındırmaktadır. Oysa HEXACO Kişilik Modeli **dürüstlük ve alçakgönüllülük** kavramını ayrı bir kategori olarak ele almaktadır. Ayrı bir faktör olarak ele alınmasının en büyük avantajı, kişinin duyguları hakkında yorumlamada daha derine inilebileceği düşüncesidir.

Şekil 1: Beş Faktör Kuramı ile HEXACO Arasındaki Uyumluluk Faktörü Farkı

Kaynak: Yazar tarafından Tatar, 2018'den esinlenerek tasarlanmıştır.

HEXACO içerisinde bulunan duygusallık (**E**) faktörü genel olarak beş faktör kişilik kuramı içerisinde bulunan nevroitiklik (duygusal dengesizlik) (**N**) faktörü ile aynı noktada konumlandırılıyor gibi görünse de aralarında fark bulunmaktadır. BFKM içerisindeki nevroitiklik kavramı açıklanırken sinirlilik hali ve huysuzluk gibi sıfatlar kullanılırken, HEXACO içerisinde aynı olarak yorumlanan duygusallık faktöründe bu

sıfatlar kullanılmamaktadır. Aksine bu sinirlilik ve huysuzluk sıfatları tanımlama yapılırken HEXACO içerisinde uyumluluk (**A**) faktörü içerisinde ele alınmaktadır (Ulu ve Bulut, 2017: 448). Bunun sonucunda HEXACO; Duygusallık ve Uyumluluk faktörlerini Büyük Beşli'nin rotasyonel varyantları (başlangıç noktasında aynı, sonrasında ayrılan, ortak özellik barındıran) daha kullanışlı hale getirmeye çalışmaktadır (Sibley vd., 2010: 517).

Geriye kalan faktörler ile ilgili Ashton, Lee ve Vries (2014)'ın yaptıkları çalışmada, Beş Faktör Kişilik özelliklerinde ve HEXACO modelinde ortak olarak bulunan; dışadönüklük (**X**), sorumluluk (**C**) ve deneyime açıklık (**O**) faktörlerinin neredeyse birbirine eş (izomorfik) davranışlar sergilediği görülmektedir (Ashton vd., 2014: 140-143).

Kısmen kişilik ile ilgili bu model, farklı farklı yapılarda özellikle de başkalarından faydalanma konusundaki değişkenleri açıklamada Beş Faktör Kişilik Modeline göre çok daha fazla avantajlıdır (Aghababaei ve Arji, 2014: 141-142). Özellikle kişilik modelleri arasında BFKM yaygın olmasına rağmen, çeşitli dillerdeki sözcüksel ve sözlüksel araştırma sonuçları göstermiştir ki, kişilik ve kültür arasındaki kopyalanabilirlik durumu altı faktörlü yapıyı desteklemektedir (Pletzer vd., 2019: 371).

HEXACO kişilik modeli içerisinde Dürüstlük ve Alçakgönüllülük (Honesty-Humility, -H), Duygusallık (Emotionality, -E), Dışadönüklük (eXtraversion, -X), Uyumluluk (Agreeableness, -A), Sorumluluk (Conscientiousness, -C), ve Deneyime Açıklık (Openness to Experience, -O) faktörlerini barındırmaktadır (Babarović ve Šverko, 2013: 398). Literatür tarandığında faktör eksenleri aşağıdaki şekillerde açıklanmaktadır:

1.2.1. Dürüstlük-Alçak Gönüllülük (Honesty-Humility, -H)

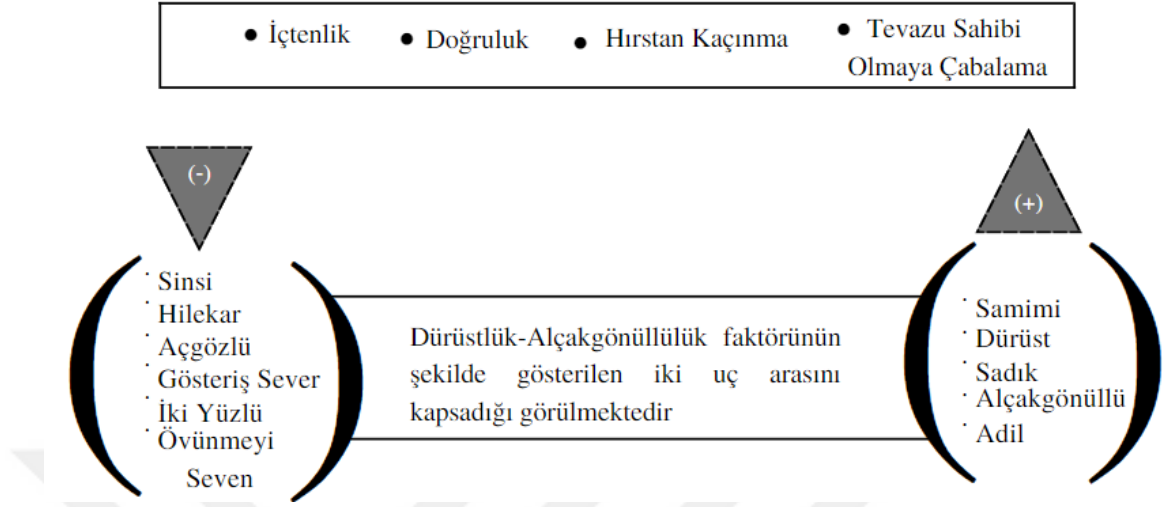
HEXACO Modelini Beş Faktör Kişilik Modelinden ayıran en önemli noktalardan birisi dürüstlük-alçakgönüllülük faktörüdür. Özellikle BFKM içerisindeki uyumluluk faktörünün içerisinde alınarak özerk bir madde haline getirilmesi ile değerlendirilen dürüstlük-alçakgönüllülük faktörünün, kişilik ayırımlarında kısmen özgeci (kişinin kendisine olumsuz geri dönüşü olacağını bilmesi pahasına başkalarını düşünmesi durumu) yaklaşımı açıklamak adına önemli bir nokta olduğu alan yazında vurgulanmıştır.

Dürüstlük-Alçakgönüllülük faktörü “adil ve adaletli olmaya, davranmaya eğilim” şeklinde tanımlanmaktadır. İkili ilişkileri ya da toplum içerisindeki davranışları; adil, alçakgönüllü, samimi, açgözlülüğten kaçınan kişiler olarak sınıflandırılmaktadır. Karşılıklı özgeci yaklaşım, birey ve kurumları sömürmeme (**Sömürü**: Ahlak dışı davranışlar, karanlık özellikler, etik olmayan kararlarda bulunma, başkalarının faydasını düşünmeyerek faydasızlığı göz ardı etme ve kötü niyetle kışkırtma.) ve iş birliğine açık olma gibi tanımlamalar dürüstlük-alçakgönüllülük faktörü içerisinde kendisine yer bulmaktadır. Dürüst ve alçakgönüllü bireyler genel olarak karanlık özellikler ile negatif bağlılık içerisindeyler. Genel bakış açıları pozitif ve aktif bir şekilde iş birliğine açıktırlar (Zettler vd., 2020: 728-729).

Bireydeki samimiyet, adalet, açgözlülüğten kaçınma gibi kavramlar neticesinde dürüstlük-alçakgönüllülük faktörü ahlak kavramı içerisindeki bireysel farklılıklara ışık tutmaktadır (Thielmann vd., 2020: 2). Bu kişilik faktörü kurnazlıktan uzak, maddi bir getiri elde ederek hilekar davranışlar sergilemekten çekinen, statü kazanma çabaları ile ahlaki değerlerden uzaklaşmayacak, kendisini başkalarından ayrı bir noktada konumlandırarak farklı davranışlar talep etmeyen kişileri tanımlamaktadır (Cömert ve Gizir, 2020: 12).

HEXACO kişilik özellikleri içerisindeki dürüstlük-alçakgönüllülük faktörü, ikili ilişkiler başta olmak üzere, toplum içerisindeki etkileşimlerde uzlaşmacı tavır sergileyen bireylerin çoğunda görmek mümkündür. Kişilerarası ilişkilerinde yapıcı tutum sergileyen dürüst-alçakgönüllü kişiler, olumlu gelişmeyen bir süreç veya olumsuz sonuçlanan deneyimlere karşı duyarlı (başkalarının görüş, tutum ve hislerini önemsemek) bir tavır sergileyen bireyler, hayatın olağan akışı içerisinde affetme, alttan alma yanlısıdır. Eğer problem kendi tarafından gerçekleşti ise bireyler özür dilemekten çekinmezler. Kavgaya etme ya da kargaşa çıkmasına taraf değillerdir, uzlaşmacı tavırlar sergileme eğilimindedirler (Tatar vd., 2019: 69).

Dürüstlük-Alçakgönüllülük (Mütevazılık)

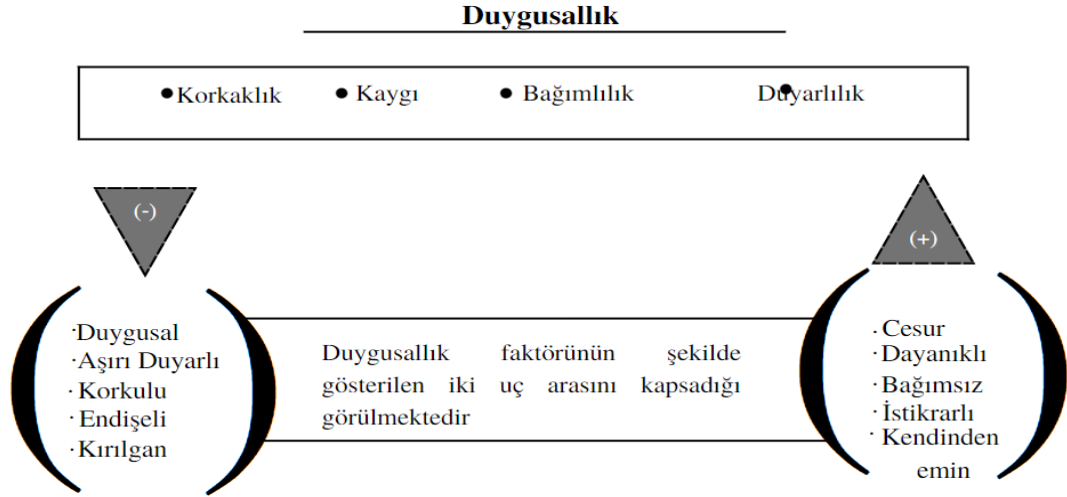
Şekil 2: Dürüstlük-Alçakgönüllülük Faktörünün Şematize Edilmiş Hali

Kaynak: Yazar tarafından Tatar, 2018'den esinlenerek tasarlanmıştır.

1.2.2. Duygusallık (Emotionality, -E)

Yukarıda bahsedildiği üzere “Duygusallık” faktörü Beş Faktör Kişilik Modeli içerisinde bulunan “Nevrotiklik” faktörü ile eşleştirilmeye çalışılsa da bazı farkları bulunmaktadır. BFKM içerisinde bulunan “Nevrotiklik” kavramını tanımlarken kullanılan sinir, agresiflik ve huysuzluk hali sıfatları, duygusallık boyutu kendi içerisinde bu şekilde sıfatlar ile tanımlanamamaktadır. Bu sıfatlar açıklanacak olan HEXACO içerisinde bulunan “Uyumluluk” faktörü içerisinde yer almaktadır (Sibley vd., 2010: 516).

Duygusallık, bir başka deyişle duyarlılık faktörü; zihinsel, duygu ile ilgili bir kavramdır. Bu faktörü fazla düzeyde barındıran bireyler; kaygı bozukluğu, stresli tavır içerisinde görünen davranışlar sergileme ve içsel-ruhani bağlılık istemektedirler. Eğer bu faktör bireyde daha eksik görülüyor ise kendi içlerinde daha az kaygı ve stres taşırlar. Yaşadıkları problemlere çözüm üretmek adına bile olsa dışarı yansıtma konusunda isteksiz tavırlar sergilerler. Tüm bunların sonucunda duygusal bağlarından arınmış, kendi içerisinde duygusal bir bağ kurmaktan hoşlanmayan bireylerdir (Ulu, 2018: 173).

Şekil 3: Duygusallık Faktörünün Şematize Edilmiş Hali

Kaynak: Yazar tarafından Tatar, 2018’den esinlenerek tasarlanmıştır.

1.2.3. Dışadönüklük (Extraversion, -X)

Dışadönüklük kavramı temelde hızlı iletişim kurmaya eğilimli, konuşkan bireyleri tanımlamada kullanılan sıfatları barındırmaktadır (Barford vd., 2015: 232). Ashton ve Lee (2007) dışadönüklük kavramını tanımlarken “bireyler arasındaki iletişim” şeklinde ifade etmektedirler (Zettler vd., 2020 ; Ashton ve Lee, 2007: 156). Bulundukları ortama canlılık katma konusunda başarılı olan dışadönük bireyler; bulundukları toplum veya grubun neşe kaynağı olabilmektedirler (Anglim vd., 2017: 6). Dışadönüklük faktörünü taşıyan bireyler bulundukları ortamda etkin olabilen, heyecan arayan bireylerdir. Bu bireyler toplum içerisinde ayrıcalıklı/üstün olma düşüncesi ile birlikte, yaptıkları sonucunda ödüllendirilme isteği ile güdülenmektedirler (Kement vd., 2019: 59)

McCrea ve Costa dışadönük bireyleri; toplum içerisindeki aktiflik derecesi yüksek bireyler oldukları için girişken ve çabuk kaynaşabilen, heyecan yaratan serüven içerisinde olmaya eğilimli, olaylar karşısında iyimser bakış açısına sahip olan, hem ikili ilişkilerinde hem de grup içerisinde sıcakkanlı ve iddialı gibi sıfatlarla tanımlamaktadırlar (Çetin ve Şahin, 2018: 423). Dışadönüklük sıfatını taşıyan bireyler sıcakkanlı davranışlar sergileyen sosyallik seviyeleri yüksek, girişken ve enerjik kişilerdir. Bu sıfatsal tanımlamalarda da görüldüğü gibi dışadönük kişiler iletişim kurmada zorlanmazlar.

Özgüvenlerinin yüksek olması ve baskın bir şekilde davranışları sebebi ile bulundukları ortamda lider olarak görülmeleri olasıdır (Tatar vd., 2021: 2-3).

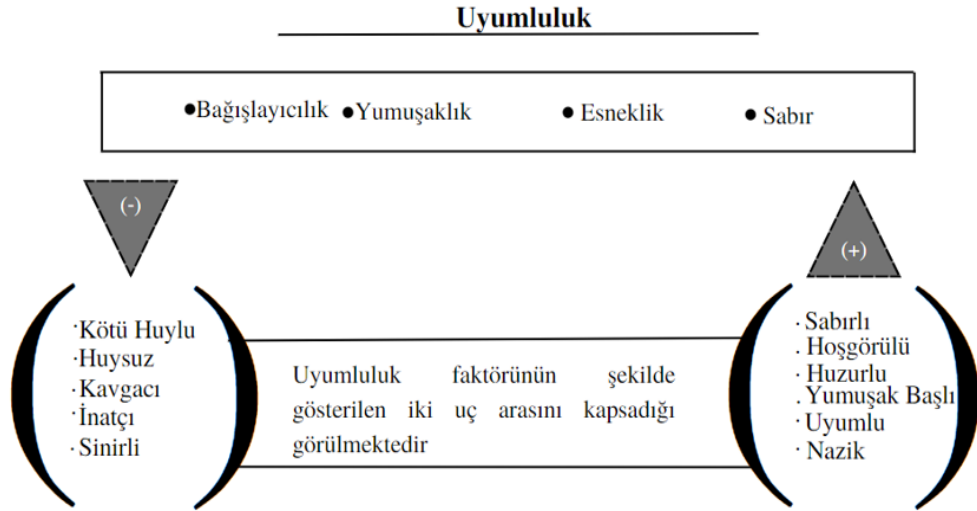

Şekil 4: Dışadönüklük Faktörünün Şematize Edilmiş Hali

Kaynak: Yazar tarafından Tatar, 2018’den esinlenerek tasarlanmıştır.

1.2.4.Uyumluluk (Agreeableness, -A)

Ashton ve Lee (2018) ekledikleri dürüstlük-alçakgönüllülük faktörlerinin yanında özellikle dürüstlük-alçakgönüllülük ve duygusallık faktörlerinin Beş Faktör Kişilik Modelinde tam olarak açıklanamadığı görüşündedirler (Lee ve Ashton, 2018: 2). Sinirlilik ve huysuzluk gibi sıfatlar Beş Faktör Kişilik Modeli içerisinde nevrotiklik kavramı dahilinde değerlendirilirken HEXACO modeli içerisinde Uyumluluk faktörü içerisinde değerlendirilmekte ve BFKM ile HEXACO modelleri arasındaki farklardan birini oluşturmaktadır (Ulu ve Bulut, 2017: 448). Uyumluluk sıfatını taşıyan bireyler diğer kişilerin fikir ve görüşlerine karşı saygılı bir tutum sergilerler. Toplum içerisinde genel kabul görmüş yazılı/yazısız kurallara riayet eden uyumlu bireyler, hoşgörü sahibi karşıt görüşlere ılımlı şekilde tanımlanabilmektedir (Cömert ve Gizir, 2020: 11). Ashton ve Lee (2007)’nin yapmış oldukları çalışmaya göre, sözcük çalışmalarındaki ortak tanımlayıcı uyumluluk sıfatları; nazik, yumuşak başlı, savaşa karşı, sabretmeye meyilli olarak ele alınırken bunun karşıtı olarak ele alınan sıfatlar; huysuz, kavgacı, sinir ve asabiyet sahibi, bazı olguları kolay kabul etmeyen (inatçı) şeklinde kategorize edilmektedir. Bunun yanı sıra HEXACO-PI Facet içerisinde bağışlayıcılığı yüksek, ince düşünceli, nazik ve fikirsel olarak daha esnek bireyler şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Ashton ve Lee, 2007: 154).

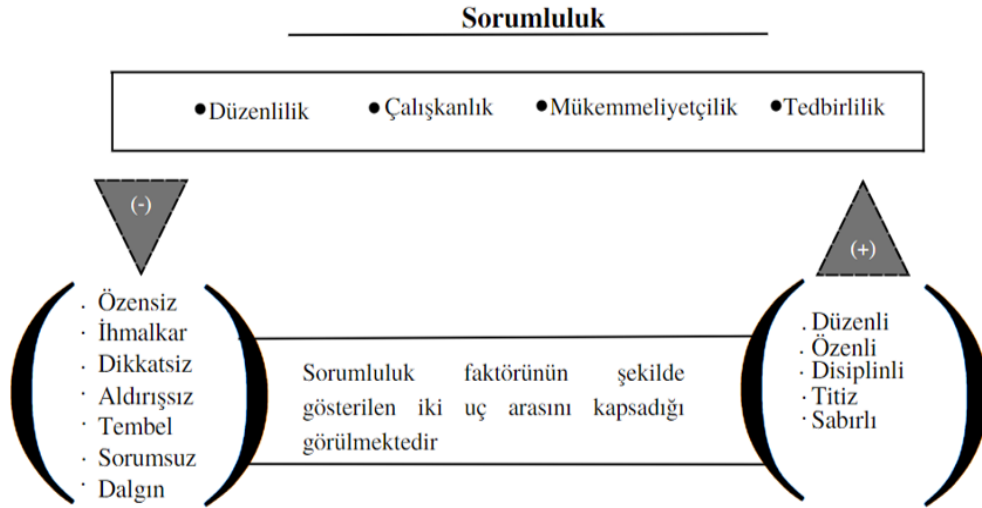
Şekil 5: Uyumluluk Faktörünün Şematize Edilmiş Hali

Kaynak: Yazar tarafından Tatar, 2018'den esinlenerek tasarlanmıştır.

1.2.4. Sorumluluk (Conscientiousness, -C)

Sorumluluk faktörü tanımlanırken ihtiyatlılık, mükemmeliyetçilik, çalışkanlık ve düzenlilik gibi sıfatlardan yararlanılmaktadır (Ashton ve Lee, 2009: 341). Daha geniş bir ifade ile planlı hareket etme, titiz davranma, ince eleyip sık dokuyan bir yapıya sahip olma ile sorumluluktan uzaklaşarak sorumsuz bir yapıya sahip olma ters boyutu ile beraber değerlendirilir (Tatar vd., 2020: 6). Sorumluluk sahibi bireyler görevlendirildikleri işlerde ellerinden geldiğince çabalamaya yatkındırlar. Bu çabalar içerisinde bireyin kendi çalışmaları, olayları ve etrafındakileri organize etmek, yapılacakları/yapacaklarını planlamak gibi olaylar silsilesi yer almaktadır (Zettler vd., 2020: 729).

Sorumluluk sahibi kişiler erteleme duygusunun azlığı neticesinde görev bilinci yüksek bireyler olarak görülmektedir. Bu nedenle işlerini aksatmama konusunda dikkatlidirler. Çalıştıkları işlerde daha fazla vakit geçirmeye meyillidirler. Ancak iş-aile-sosyal hayat dengesini de iyi kurmaktadır. Denge kurarlarken ellerindeki en büyük silah sahip oldukları planlama yetenekleridir (De Vries vd., 2016: 416).

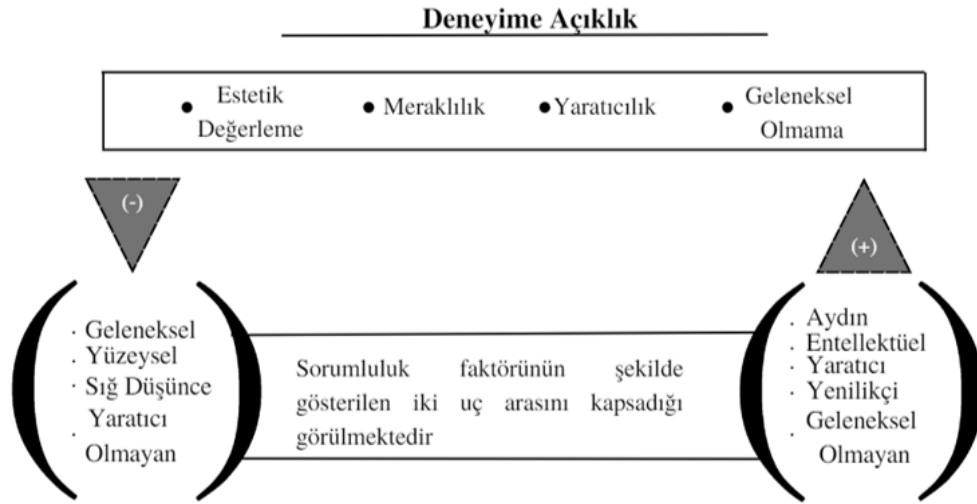
Şekil 6: Sorumluluk Faktörünün Şematize Edilmiş Hali

Kaynak: Yazar tarafından Tatar, 2018'den esinlenerek tasarlanmıştır.

1.2.5. Deneyime Açıklık (Openness To Experience, -O)

Bu faktör tanımlanırken; meraklı, çözümleme yeteneği yüksek, yaratıcılık sahibi, standarttan uzak sıra dışı, alışılmışın dışında gibi ifadeler kullanılmaktadır (Lee vd., 2005: 1445). Deneyime açık bireyler yenilikler konusunda meraklı ve öncü olabilirler. Aksine Deneyime Açık olmayan bireyler ile ilgili olarak tamamen meraksız ya da yaratıcılığı olmayan demek yerine; daha gelenekselci, daha az meraklı ve daha az yaratıcı demek doğru olacaktır. Ashton ve Lee (2007) Deneyime Açık bireyler ile ilgili olarak yeni yollar açmaları neticesinde maddi ya da manevi olarak ödülleri elde etmeye eğilimli bireyler olduklarını ifade etmektedir. Yeni yollar keşfetmeye ve deneyimlemeye açık olan Deneyime Açık bireyler araştırmalara, risk faktörüyle beraber konu olmuşlardır. Deneyime Açıklık ile risk alabilme arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılsa da kimi çalışmalar pozitif korelasyon sonucuna varırken kimi çalışmalar aralarında ilişki bulamamıştır (Weller ve Tikir, 2011: 185).

Deneyime Açık bireyler yeni yollar denemek, yeni keşifler yapmak, daha önce hiç gidilmemiş bir yoldan gitmek adına oldukça isteklidir. Macera ve heyecan seven bu bireyler üretkenliklerinin yanında hayal kurmak konusunda becerikli, sanatsever ve estetik kaygı taşıyan kişilerdir. Ancak Deneyime Açık olmayan bireyler ise; genel olarak yeni herhangi bir şey denemek konusunda isteksiz, yeni atılımların riskine girmeyen, değişimlere karşı tutucu bir tavır sergileyen, gelenekçi tavırlara daha yakın ve sabit fikir olarak görülmektedir (Tekke ve Yıldız, 2020: 829).

Şekil 7: Deneyime Açıklık Faktörünün Şematize Edilmiş Hali

Kaynak: Yazar tarafından Tatar, 2018’den esinlenerek tasarlanmıştır.

1.3. Karanlık Üçlü ve Kişilik Kavramı

Türk Dil Kurumu Kişilik kavramını “*Bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü*” şeklinde tanımlamaktadır. Kişiliğin belirli noktalarda kalıtım etkili, bazı durumlarda ise sonradan çevresel dürtü temelli edinildiği düşünülmektedir. Bu durumda: kişilik, genetik faktörlerin etkisi ve dış faktör etkilerinin bir araya gelmesi ile oluşan bir kavramdır (Hazar, 2006: 125).

Kişilik Latince *persona* kavramından gelmektedir. Persona ise tiyatro oyunlarında yüze takılan maske anlamı taşımaktadır. Bireyin dışarıdan nasıl anlaşıldığını ifade eden bir kavramdır (Aydın, 2016: 294) . İnsan doğası gereği çok yönlü bir varlık olduğu için, doğduğu andan itibaren yetiştiği çevre, yaşadığı olaylar, doğru ya da yanlış edindiği tepkiler bir bütün halinde bulunmakta ve çok yönlülüğünün bir parçası olmaktadır. Bireyde aydınlık ve karanlık-olumlu ve olumsuz taraflar bulunmaktadır. Bu yönler arasındaki ayrımı gösteren önemli etken ise kişilik özelliklerinin kendi tutum, tavır ve davranışlarına yansıma şeklidir. Aydınlık /olumlu yönleri genel olarak yardımseverlik ve şevkat gibi davranışları içerirken karanlık/olumsuz yönleri ise çevresi tarafından hoş karşılanmayan rahatsız edici davranışları içermektedir (Set, 2020: 319).

Karanlık yönlerin anlaşılması, zarar ve faydalarının öğrenilebilmesi adına karanlık kişilik özellikleri literatürde multidisipliner olarak iki farklı şekilde anlaşılmaya çalışılmıştır (Aydoğan ve Serbest, 2016: 100). Bunlardan birincisi Paulhus ve Williams’ın

(2002) öne sürdüğü Karanlık Üçlü (Dark Triad) olarak adlandırdıkları ve içerisinde Makyavelizm-Subklinik, Narsisizm-subklinik, Psikopati üçlüsünü barındıran kavramdır (Özsoy ve Ardiç, 2017: 393). Paulhus ve Williams karanlık üçlüdeki faktörleri birbirinden ayırt edebilmek ve derinlemesine öğrenebilmek için çalışmalar başlatarak öncü olmuşlardır (Furnham vd., 2013: 199). İkincisi ise DSM-IV “Ruhsal Bozukluk Tanısal İstatistik El Kitabı”nda yer alan kişilik bozukluklarıdır. Ancak sosyal bilimler alanındaki çalışmalara bakacak olursak araştırmalar ve çalışmalar karanlık üçlü kavramı çevresinde gelişmektedir (Aydoğan ve Serbest, 2016: 100). Karanlık üçlü “kötülük” kavramını aydınlatmak adına öne sürülmüş bir kavramdır. Kötülük herkese tanıdık gelen ancak tam anlamı ile açıklanması güç bir kavramdır. Miriam-Webster'a (2014) göre kötülük, ‘ahlaki açıdan kötü’ ve ‘zarar vermek’ olarak tanımlanabilir. Sosyal bilimciler ve psikologlar dilsel olan bu kötülük kavramını Karanlık Üçlü sayesinde, kişisel özellik bakımından ve/veya davranış farklılıklarını ölçülebilir bir hale getirmeye çalışmak adına çalışmalar yapmaktadır (Book vd., 2015: 29). Yapılan çalışmalarda Makyavelizm, Psikopati ve Narsisizm arasında bir bağ olduğu düşüncesi hakimdir. Makyavelizm, Psikopati ve Narsisizm öğelerinin oluşturduğu karanlık üçlü kavramı kendi içlerinde özel değerlendirmeler yapıldığında farklı özellikler sunsalar da birçok ortak noktada kesişmektedirler (Toprak, 2021: 35). Paulhus ve Williams’a (2002) göre Narsisizm, Makyavelizm, Psikopati üçlüsü kişilik olarak; soğuk bir yapıya hakim, toplum tarafından doğru kabul edilmeyen (anti-etik) olumsuz davranışlara sahip ve agresif kişilik yapılarını ortak olarak içermektedirler (Paulhus ve Williams, 2002: 557).

1.3.1. Narsisizm Kavramı

Narsisizm kelimesi ilk defa psikanalitik kuramcı Ellis tarafından psikolojik bir kavramı açıklamak amacı ile kullanılmıştır (Bolat vd., 2016: 482). Narsisizm kavramı kelime kökeni olarak kendine aşık olan Narkissos’dan gelmektedir. Narkissos sudaki yansımasına aşık olmuş ve kendisine ulaşma arzusu ile suya düşerek hayatını kaybetmiştir. Narsisizm kavramı mitik olarak ele alındığında, en genel anlamı ile kendine aşırı düşkünlük şeklinde tanımlanabilmektedir (Karaaziz ve Atak, 2013: 44-59). Türk Dil Kurumu’na göre Narsisizm kelimesi bireyin kendisine abartılı bir önem atfetmesi ile beraber aşırı derecede benmerkezci bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Amerikan Psikanaliz Derneği tarafından “psikolojik ilginin kendilik üzerinde yoğunlaşması”

şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Kaya ve Kalkan, 2019: 244). Narsisizm'in temel unsurları arasında kendine aşırı ilgi ve önem, başkalarının ilgisine ihtiyaç, kibirli olma ve empati eksikliği gösterilebilmektedir (Brown vd., 2009: 951). Narsisizm uzun yıllar boyu patolojik olarak değerlendirilmesine karşın son yıllarda kişilik özelliği olarak da gündeme gelmektedir. Patolojik ve kişilik özelliği olarak ayrılmasının temel sebebi olaylara bakış açlarındaki farklılıklardır. Eleştiri yapıldığında eleştiriye karşı saldırgan tutum sergilemeden daha sakin karşılanabilmesi, sömürücü davranış yerine kendi çıkar ve amaçlarını ön planda tutma ayrımı, mükemmel olduklarını düşünseler de ayrıcalık beklememeleri gibi Patolojik Narsisizm 'den ayrılan kavramsal farklılıklar kişilik özelliği olarak algılanmasında etkili olmuştur (Doğan ve Çolak, 2020: 4169).

Miller ve Campell'e göre Narsisizm beş faktör kişilik özellikleri içerisinde dışa dönüklük özelliklerine (uyumsuzluk-atılmanlık) sahiptir. Kişilik kavramının içerisinde Narsisizm, karanlık taraf içerisinde yeni yeni yer bulmaya başlamıştır (Bolat vd., 2016: 483). Narsisizm kavramı literatürde kendisine 1910 yılında Freud'un "Three Essays On The Theory of Sexuality" (Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Makale) makalesinde yer bulmuştur. Daha sonra Freud 1914 yılında "On Narcissism: An Introduction" (Narsisizm Üzerine Bir Giriş) makalesini yayınlamıştır ve bu makale Narsisizm ile ilgili ilk önemli Freud çalışması olarak bilinmektedir. Psikanaliz bakış açısı ile temeli Freud'un çalışmaları ile birlikte artarak devam etmiştir. Bu süreç 2001'de Vaknin'in (2001) ifadesine kadar devam etmiştir. Vaknin, Freud ile Jung ve beraberindekiler arasında farkı ifade etmiş böylece tanımı açıklamada farklılığa gidilmiştir. Vaknin (2001)'e göre Freud Narsisizm kavramını durum olarak ele alırken Jung ve birçok araştırmacı devam eden bir süreç (olgu) olarak ele almaktadır (Atay, 2009: 184). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nın eksen II bozukluklarından tanı kategorisi kapsamında bulunmaktadır (Eldoğan, 2016: 2). Yayınlamasından bu yana Narsisizm kavramının üzerine hem klinik hem psikiyatri hem de sosyal çalışma çerçevesi genişlemiştir. Birçok alanı ilgilendiren Narsisizm kavramı günümüz şartlarında tüm branşlarda ortak kişilik olarak çalışılmaktadır. Ancak tam olarak kişilikler arası ya da disiplinler arası çalışmalarda entegrasyonu oturtulamamıştır (Pincus ve Lukowitsky, 2010: 421-446).

Narsisizm farklı açılardan aşağıdaki şekilde maddeleştirilebilmektedir (Çoban ve İrmiş, 2018:125):

- Bireyin kendisine duyduğu aşk, hayranlık, kendini büyük görme gibi bir dizi tutumdur.
- Bireyin birinin sevgisini kaybetme ve başarısızlık gibi korkularını kapsayan özsaygısıyla ilgili hassasiyetleridir.
- Kendini beğenmişlik, olduğundan iyi görünmeye çalışma, umursamazlık gibi özellikleri içeren genel bir kendini savunma yönelimidir.
- Mükemmeliyetçilik ve kendi kendine yetebilme gibi uğraşların yanı sıra başkaları tarafından sevilme ihtiyacını karşılamak için de bir motivasyon kaynağı yaratmaktır.
- Bireyin diğer insanlarla ilişkilerini nitelendiren bir dizi tutumdur. Bu tutumlar; kendini teşhir etme anomalisi, başkalarından ayrıcalıklı olma, diğer insanları kendinin bir uzantısı gibi görme eğilimi, başkaları üzerinde kontrol sahibi olduğunu düşünme, kendine yöneltilen eleştirilere karşı tahammülsüzlük, şüphecilik, haset gibi tutumlardır.

Narsisizm olağan gelişim aşaması içerisinde ortaya çıkan bir olgudur. Bu olgu sağlıklı bir şekilde yürütülebilirse normal Narsisizm, yaşanan zaman diliminde bozulmalar, aksilikler meydana gelirse patolojik Narsisizm meydana gelmektedir (Özay ve Erol, 2020:358). Günümüz şartlarında patolojik Narsisizm ve normal Narsisizm ayrımını yapmak, gerek değişen rekabet koşulları gerekse yaşam mücadelesinde ayakta kalmak adına çok kolay değildir (Doğaner, 2014:7). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, kısaca DSM)'nda yıllar içerisinde araştırma ve yorumlar sonucunda DSM-IV'de aşağıda sıralanacak olan dokuz maddeden beşinin bulunması halinde bireyin erken erişkinlik kısmında başlayan beğenilmeye ve takdir görmeye yönelik aşırı ihtiyaç ve empati eksikliği ile ortaya çıkan sürekli davranış biçimi olarak da tanımlanabilir. Yukarıda belirtilen dokuz madde ise aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Karaaziz ve Atak, 2013:49):

- Kendisinin çok önemli olduğu duygusunu taşıma, başarılarını ve yeteneklerini abartma, yeterli bir başarı göstermeksizin üstün biri olarak bilinmeyi bekleme.*
- Sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik ya da kusursuz sevgi üzerinde kafa yorma.*

- c. *Özel ve eşi bulunmaz biri olduğuna ve ancak özel ya da toplumsal durumu üstün kişilerin kendisini anlayabileceğine ya da ancak onlarla arkadaşlık etmesi gerektiğine inanma.*
- d. *Çok beğenilmek isteme.*
- e. *Hak kazandığı duygusu taşıma. Kendisinin, özellikle kayırılacak olduğu bir tedavi biçiminin uygulanacağı beklentisi içinde olma ya da bu beklentilerine göre uyum gösterme.*
- f. *Kişiler arası ilişkileri kendi çıkarları için kullanma ve kendi amaçlarına ulaşmak için başkalarının zayıflıklarını kullanma.*
- g. *Empati (eş duyum) yapamama. Başkalarının duygularını tanıyıp, tanımlama ve ihtiyaçlarının farkına varıp, bu ihtiyaçların giderilmesi konularında isteksiz olma.*
- h. *Çoğu zaman başkalarını kıskanma ya da başkalarının kendisini kıskandığına inanma.*
- i. *Küstah, kendini beğenmiş davranış ya da tutumlar sergileme; eleştirilere karşı öfke, utanç veya küçük düşme tepkisinde bulunma.*

Özetle Narsisizm ve narsist kişilikler kendilerini beğenen, etrafını ve olayları kontrol altında tutmayı seven, gerekli gördükleri noktalarda başkalarını küçümseyen, elinde güç bulundurmamayı ve bu gücü kendi çıkarları için kullanabilen, ilgi görmeyi çok seven ve ihtiyaç duyan kişilerdir (Özsoy ve Ardiç, 2017: 394). Sosyal yaşam ve iş ilişkileri açısından ele alınacak olursa; narsist kişiliklerin bulunduğu ortamlarda güven eksikliği, güveni kötüye kullanma gibi ahlaki durumların varlığına ek olarak zorba davranışların da görülmesi sebebi ile çalışma ortamında dışlandıkları ve performans olarak düşüşe geçtikleri düşünülmektedir (Yaşlıoğlu ve Atılğan, 2018: 729).

Narsist yapıya sahip olan kişilikler genel manada kendilerini, başkalarını geçme dürtüsünden dolayı geliştirmeye açık hale getirmektedirler. Kısa vadede bu durum çekici görünebilmektedir. Ancak uzun vadede yukarıda sayılan maddeler ışığında sosyal ilişkiler anlamında zorlanabilmekte, güvensizlik ortamı oluşabilmekte ve olumsuz ortam oluşmaktadır (Filiz, 2022: 3).

1.3.2. Makyavelizm Kavramı

Günümüze gelene kadar birçok dönemde gerek şahsi menfaatler gerekse bağlı bulunulan toplumun çıkarları, birçok güç kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır.

Makyavelizm kavramı tam da bu çıkarları aleni bir şekilde dile getirme çabasıdır. İtalyan asıllı politikacı-yazar Niccolo Machiavelli'nin 1513 yılında kaleme aldığı 'Prens-Hükümdar' adlı eserinden adını alan Makyavelizm kavramı (Yemenci ve Bozkurt, 2020: 83), temel olarak başarıya giden her yol mübahtır anlayışı ile ilerlemektedir (Demirtaş ve Biçkes, 2014: 101).

Machiavelli tavsiye ettiği bu stratejide yalan söylemeyi, aldatmayı savunmasa da düzensiz ve belirsiz politikaların içerisinde gerekli olduğu sonucuna varmaktadır. Machiavelli'nin tavsiyesini ve felsefesini kendisine çıkarım olarak alan bireylerin, bilerek ya da bilmeyerek aldatma ve kurnazlık gibi davranışlar ile paralellik sergilediği görülmektedir (Geis ve Moon, 1981: 767). Makyevalist kişiliklerin başkalarını hedefe giden bir araç gibi gördükleri bu nedenle de manüplatif davranış sergilemekten kaçınmadıkları bilinmektedir (Láng ve Birkás, 2014: 69). Sosyal ve psikolojik alanlarda ilk defa Christie ve Geis (1970) Makyavelizm kavramını incelemiştir. Bu inceleme manipülasyon ve güç üzerindeki kontrol ile ilgili şu dört bileşeni içermektedir; (Kessler vd., 2010: 1870):

- İletişim becerilerinde göreceli bir etki eksikliği.
- Kültürel olarak toplumda kabul görülen ahlaki değer yargılarında eksiklik (Makyavelizm kavramı içeren kişiler genel tanımlamada, manipülatif kişilik olarak görülmektedir, bu nedenle kişiler arası iletişimde Makyavelist düşünceye hâkim olan insanlarda ahlaki düşünceden ziyade faydacı bir görüşe sahiptir).
- Psikopatolojik (akıl ve ruh sağlığı ile ilgili) olarak eksikliğin görülmesi (manipüle eden bireyler iletişim halinde olduğu kişilerde çarpıtılmış gerçeklikten uzak değil, rasyonel bir görüşe sahip olmalıdırlar).
- Zayıf ideolojik bağlılık (Makyavelist bireyler uzun vadeli sonuçları çok az dikkate almaktadır. Bu nedenle ideolojik bağımlılıkları zayıflar ve hızlı hareket etme istekleri vardır).

Karanlık üçlü kavramı içerisinde Makyavelizm faktörü haricindeki Narsisizm ve Psikopati faktörlerinin temeli patolojik olarak doğmuş olmasına rağmen Makyavelizm faktörünün temelinde normallik yatmaktadır. Ancak asıl tezatlık birçok araştırma sonucunda ve bazı araştırmacılara göre Karanlık Üçlü içerisinde aydınlık kısma en uzak (karanlık) faktör olarak görülmektedir (Aytaç, 2022: 135). Makyavelist kişilikler çıkarları doğrultusunda kural tanımaz bir yapıda bulunabilmektedirler. Yalan ve hile, çıkarlarının

olduğu kişilere yaranma çabaları, insanlara gerçeklikten uzak bir şekilde yalancı bir ayna gibi duymak istediklerini söylemeleri (Özsoy ve Ardiç, 2017: 395) kullandıkları en etkili çıkarıcı manipülatif faaliyetlerdendir. Her ne kadar karanlık üçlü içerisinde Makyavelizm kavramı patolojik temel ile ortaya çıkmamış olsa da en güçlü silah olarak manipülatif davranışları sergilemeleri onları psikolojik açıdan manipülasyonla değerlendirmemiz gerektiğini göstermektedir. İyimser değil zararlı manipülasyon olarak tanımlanabilecek Makyavelizm manipülasyonunun temelinde, asıl amacını açık bir şekilde değil, derinlerde saklaması özelliği bulunmaktadır. Karşı taraf kendi aklını tam manası ile kullanamaz ve bu durumdan çok geç haberdar olmaktadır. Özellikle Gaslight Yöntemi olarak bilinen bu yöntem “to gaslight someone” şeklinde yabancı dilde yerleşmiş ve birine uygulanan manipülatif faaliyet olarak tanımlanabilmektedir (Yılmaz, 2018: 450).

Makyavelizm bireyi esas alan bir kavramdır. Toplumun değer yargılarına ve ahlak kurallarına aykırı davranmayı seven Makyavelist birey kişilik özellikleri arasında göze çarpan bir başka nokta ise mükemmel görünme istekleridir. Gerekli çıkarı sağlamak adına güçlü bir görünüme sahip olmaları gerektiğini düşünen Makyavelist bireyler, eksik ya da zayıf yönlerini mükemmel görünme çabaları ile kapatmaya çalışmaktadır (Yaşlıoğlu ve Atılğan, 2018: 728).

Toplum içerisinde iletişim halinde olan disiplinler arası sonsuz faktör bulunmaktadır. Bu multidisipliner bakış açısını değişkenleri dahil ederek Makyavelizm açısından ölçebilmek adına Christie ve Geis (1970) MACH IV ölçeğini ortaya koymuşlardır. Oldukça yaygın olarak kullanılan bu ölçek içerisinde; kişilerin birbiri ile iletişimi arasındaki taktikler, bağlı bulunulan toplum tarafından kabul gören ahlaki değerler ve bakış açılarına odaklanan 20 ifade yer almaktadır (Ülbeği, 2016: 90).

Özetle Makyavelizm kavramı içerisinde esas olan, kişi temelli manipülatif davranışlar ve amaç uğruna girilen iyi-kötü ayırmaksızın verilen, yeri geldiğinde ahlaki değerleri hiçe sayan mücadeledir. Bu nedenle Makyavelist kişiler açısından kendileri dışındaki tüm faktörler kendilerinin amacı için hizmet eden olgulardır (kişi-kurum-töre-gelenek..vs) ve amaca göre şekillendirilerek kullanılmalıdır (Güven, 2019: 1158).

1.3.3. Psikopati Kavramı

Karanlık Üçlü’nün son üyesi Psikopati kavramıdır. Narsisizm ile beraber karanlık üçlü içerisindeki sub-klinik değerlendirmelerden biridir (Özsoy ve Ardiç, 2017: 396).

Tıbbi açıdan bakıldığında Psikopati kavramı davranışsal bir bozukluk olarak literatürde kendine yer bulmakta fakat sub-klinik Psikopati sosyal çalışmalar ve örgütsel psikoloji içerisinde bir kişilik özelliği şeklinde yer almaktadır. Aralarındaki fark, tıbbi olarak yer alan Psikopati kavramının tanısız olarak ölçümlenebilmesi mümkün iken, örgütsel alanda çalışılan Psikopati kavramının bireyin kendini değerlendirmesi sonucunda yapılmasıdır (Yücel, 2020: 74).

Özellikle Cleckley (1964) ve Hare (2003)'ın çalışmalarından sonra literatüre giren Psikopati kavramı çoklu formları ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Çoklu form kısaca şu şekilde açıklanabilmektedir (Bolelli ve Ekizler, 2020:61):

- a. Birincil: Vicdani dürtülerden uzak bir kişilik, yaptığı olayların sonucunda iyi veya kötü sonuç alma durumunda geri dönerek pişmanlık hissetmeme, çevresi ve sosyal hayatında sergilediği davranışlarda empati duygusundan uzak olmak gibi özetlenebilirken,
- b. İkincil: Kendi içerisinde ziyade çevresinde gelişen olaylara bakış açısını bu olaylar ile nasıl mücadele ettiğini, gündelik olarak anti-sosyal bir yapıya sahip olduğu gibi hayatın doğal akışındaki yaşamı ile ilgilidir ve karanlık üçlü içerisinde başkasının iyiliğini en az isteyen özellik olarak dikkat çekmektedir

Son yıllarda yapılan çalışmalarda Cleckley ve Hare'in ikili olarak bilinen çoklu formundan ziyade, Psikopati kavramını daha iyi incelemek adına birçok fikir ortaya atılmıştır. Bu fikirlerden en çok kabul gören Williams ve arkadaşlarının (2007) çerçeve görevi gördüğü modelleme olmaktadır. Bu modellemeye göre, Psikopatide dört temel boyut bulunmaktadır. Empatiden uzak olma ve yapılan davranışlar sonucunda pişman olmama gibi etkenleri içerisinde bulunduran duygudan uzaklık etkisi birinci, çeşitli içsel gerilimler sonucunda dürtüsel olarak ortaya çıkabilen sorumluluktan kaçınma, sansasyon arama etkileri ile düzensiz hayat ikinci; riya, yalan ile aldatma sonucu kişiler arası manipülasyon üçüncü ve son olarak etrafındaki kreatif olayları sevmeme, anti-sosyal hayat tarzını benimsemenin yol açtığı suç eğilimleri ise dördüncü fonksiyon olarak görülebilmektedir (LeBreton vd., 2018: 389-390).

Psikopati kavramına sahip olan kişilerin, genel olarak yapılan bir fiili hareket içerisinde sonucun kötü olması halinde bile suçluluk duymama, vicdanen kendini sorgulamama gibi özelliklere sahip olan Psikopatik kişiliklerin daha fazla dürtüler yolu

ile harekete geçtiğinin, belki de bu nedenle kendilerini daha az sorgulamak amacı ile anti-sosyal bir hayat tercih ettiklerini göstermektedir (Yılmaz vd., 2021: 601).

Psikopatik kişiliğe sahip olan kişilerin bir diğer dikkat çeken özelliği duygusal olarak sağır insanlar olmalarıdır. Çeşitli amaçlara ulaşabilmek adına verdikleri mücadelede kötücül olarak düşünerek suç işlemeye meyilli olmalarından kaynaklı, duygularını geri plana atmaları gerekmektedir. Bu süreçte birçok öfke barındıran ortamın içerisinde bulunmak zorunda kalan Psikopatik kişilikler, okların kendilerine dönmemesi adına cazibesini kullanarak tüm dikkatleri dağıtma becerisine sahiptirler. Bu cazibelerinin zaman zaman iş hayatında yöneticileri tarafından fark edilen Psikopatik kişiliklerin, sosyal çevrelerinde ise daha fazla etki sahibi olmasına yol açmaktadır (Forsyth vd., 2012: 558). Ayrıca bu kavrama sahip olan kişilerin geçmişte tecrübe ettikleri olaylardan yeterince ders almadan, umursamadan hayatlarına devam ettikleri, kendilerini çevrelerinin merkezine konumlandırarak, her şeyin odağındaymış gibi benmerkezci şekilde davrandıkları görülmektedir (Saltoğlu ve Irak, 2020: 44).

Psikopatik kişiliğe sahip bireyler de başkasından üstün olduğunu düşünme fikri de sıkça görülen bir durumdur. Her olayda kendilerinin üstün olduklarını hissetmeleri karşılaşılan aleyhte bir durum sonucunda ahlaki değerleri aşarak kendilerini aklama yoluna gidebileceklerini gösterebilmektedir ki bu da onları tehlikeli olarak tanımlamaya yetebilecektir (Cömert ve Gizir, 2020: 9-10).

Kavram analizi başlangıcında tıbbi Psikopati ile örgütsel-çevresel Psikopati arasındaki ayrıma değinilmiştir. Bu farka dayanan en temel noktanın örgütsel-çevresel Psikopatide tanı odaklı değil kendi kendinin değerlendirilmesi ile ortaya konabildiği açıklanmıştır. Kavram gereği ölçümleme olarak kendi kendini raporlayan Psikopati ölçeği (Self-Report Psychopathy Scale) kullanılmaktadır. Maddesel listenin uzun ve uygulamada zorluk çekilmesi ve daha iyi analiz yapılabilmesini kolaylaştırması açısından SRP-I, SRP-II, SRP-III-E (Furnham vd., 2013: 201), SRP-III şeklindekendi bildirimlerine dayalı Psikopati ölçeği (Self-Report Psychopathy) geliştirmeleri devam etmektedir. SRP 1980’lerde öz-bildirim ölçeği olarak geliştirilmiştir. Güncel ölçek olan SRP-III 5’li likert 64 maddeden oluşmaktadır ve bahsedilen Psikopatinin genişletilmiş dörtlü formunu kapsayıcı niteliktedir. Bu ölçek kısaltılarak 28 maddeye düşürülmüştür (Gordts vd., 2017: 2).

1.3.4. Karanlık Üçlü Kavramının Benzer ve Farklı Yönleri

İnsan doğası gereği iletişim halinde olan, çevresinde yaşadığı olaylara tepki veren, verdiği tepkiler ile olumlu ya da olumsuz sonuçlar yaşayan sosyal bir varlıktır. Günümüz şartlarında sosyal çevrede girilen bütün etkileşimler birbirinden farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bireyin bakış açısı; iletişim halinde olduğu çevre, kişi, iş hayatı gibi ortamlarda birçok kişiyi doğrudan etkilemektedir. İletişim halinde olunan tüm grup ya da bireyler arasında sadece olumsuz düşünceler olmadığını, olumlu olgularında bulunabileceğini söyleyen pozitif psikoloji kavramı çerçevesinde (Bulut ve Subaşı, 2020: 1-10) bireyin erdemi gibi kavramlar ele alınırken, konumuz olan karanlık kişilik özellikleri tam zıt karakterde bir yapı olup bireydeki kötü niyet, aldatma, çalışan hırsızlığı, düzenden uzaklaşma gibi kavramları barındırmaktadır (Set, 2020: 321).

Paulhus ve Williams (2002) Karanlık Üçlü içerisinde yer alan Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati kavramlarının bazı noktalarda çakıştığını (overlapp) ifade etmektedirler. Soğuk bir yapıya sahip olma, ahlaki değerler haricinde iş yaparken serin kanlı olma ve düzenbazlık çakışan ortak özelliklerin başlıcalarıdır (Bıçaksız, 2019: 67-68).

Narsisizm ve Psikopati kavramları Makyavelizm'den farklı olarak klinik-sub-klinik şeklinde ayrılmakta ve çalışmalarda tanı gerektirmeyen, olası bir kişilik özelliği gibi ele alınmaktadır (Vernon vd., 2008: 446). Özellikle çalışmalar bu üç kavram içerisinde Narsisizmi ayırmaktadır. Narsisizm kavramı hafif karanlık bölüm olarak adlandırılan kısımda iken Makyavelizm ve Psikopati karanlık tarafın üyeleridir (Aghababaei ve Blachnio, 2015: 365-368). Yukarıda belirtilen kavram analizlerinde de görülmektedir ki, her özelliğin kendince bir amacı bulunmaktadır. Bu durum ve amaca ulaşma, Yaşam Öyküsü Teorisi'nde (Life History Theory) kendisine yer bulmasını sağlamıştır. Yaşam Öyküsü Teorisi orta ölçekte bireyin kişisel evre/evrim teorisidir (McDonald vd., 2012: 601-605). Adaptif bir yol izlemekte olan bu teori her özelliğin çevre koşuluna göre de şekillenerek etki edebileceği düşünüldüğünde, tek bir kişide bulunan Karanlık Üçlüdeki birden fazla kavramı barındırdığında birbirlerini destekleyebilir kimi zamanlar özellik kesişimleri ile amaca ulaştırabilmektedir. Bazı araştırmacılara göre benzer kesişimlerin görüldüğü karanlık üçlü kavramı son zamanlarda artan üniter bir yapıya bürünmektedir. Bunun temelinde ise üç kavramın da ortak

kullanabildiği kendini üstün gösterme çabası (yüceltme), saldırgan bir tutum sergileyebilmeleri ve ikiyüzlü davranış sergilemeleri gösterilmektedir (Glenn ve Sellbom, 2015: 362).

İş yaşamında oldukça riskli kararlar almak zorunda kalınan noktalar olabilmektedir. Narsist kişilik özelliklerini barındıran bireyler risklerle dolu bir yolu gözleri kapalı tercih edebilirlerken, Psikopatik bireyler soğukkanlılığı sayesinde korkusuzca davranabilmektedirler (Aydoğan ve Serbest, 2016: 101-103). Ayrıca iş hayatına girecek olan öğrenciler üzerinde yapılan bir çalışma sonucunda işletme ve yönetim branşlarında olan öğrencilerin Karanlık Üçlü yapısının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Vedel ve Thomsen, 2017: 86-91).

Crysel ve arkadaşlarının (2013) Karanlık Üçlü ile ilgili yaptıkları çalışmalarda her üç içeriğin de (Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati) ortak bir şekilde sansasyon (heyecan) arama ve dürtüsel davranma ile ilgili pozitif yönde bir ilişki bulmuşlardır (Müezzın ve Okray, 2021: 765). Jones ve Paulhus (2010) özellikle ortak özelliklere öncülük eden faktörün duygusuzluk olduğunu öne sürmüşlerdir. Karanlık Üçlüde empati eksikliğinin görülmesi duygusuzluğun en önemli kanıtlarından biri olmaktadır ve bu iddiayı destekler niteliktedir (Yılmaz vd., 2021: 601-602).

Karanlık Üçlü (Dark Triad) içerisinde barındırdığı faktörlerle beraber özetlenecek olursa; her biri özellikle çok iyi gizlenirler, insanlarla derinlemesine iletişim kurmaktansa daha sıradan ilişkiler kurarlar, kendi çıkar, istek ve arzuları doğrultusunda menfaatlerine göre hareket edebilirler, kimden kendi işleri bitecekse o kişiye karşı yalanlar söyleyerek etkileme girişiminde olabilirler, amaçları doğrultusunda tehdit, şantaj gibi yollara başvurabilirler (Yücel, 2020: 74).

Artan mobbing, gelişen teknoloji sonucunda denetim fonksiyonundaki verimli önlemler, muhasebe standartlarının yaygınlaşması gibi etkiler ile Karanlık Üçlü kişilik özelliğine sahip bireylerin etkilerinin değişken olduğu söylenebilmektedir. Denetim faaliyetlerinin artması ya da muhasebe standartlarında iyileştirmeler ile birlikte, teknolojik desteğin etkisi bu kişileri iş hayatlarında ya da sosyal çevrelerinde oldukça kapana kısırmış olabileceği öngörülebilir. Değişen dünya düzeni sonucunda endüstri 4.0 etkisinde disiplinler ayrılımlar azalmaya başlamış ve disiplinler arası etkileşim giderek artmıştır. Karanlık Üçlü kavramının içerisinde bulundurduğu üç yapı da bu değişimden

etkilenmektedir. Son zamanlarda araştırmalarda bazı değişiklikler ve yeni öneriler görölmektedir. Chabrol ve arkadaşlarının öne sürdüğü fikir sadistik özelliğin de Karanlık Üçlüye eklenerek yeni bir kavram olan *Karanlık Tetrat* kavramını öne süren Chabrol ve arkadaşları aynı zamanda yaptıkları çalışmalarda sadistik kişilik özellikleri ile Karanlık Üçlü kişilik özellikleri arasında pozitif yönde korelasyon bulmuşlardır (Glenn ve Sellbom, 2015: 365).

1.4. Etik ve Meslek Etiği Kavramları

Etik kavramı toplumun içerisinde genel kabul görmüş olan bir olgu olsa da meslek grupları, işgal edilen faaliyetin kendi içerisindeki ahlaki değerlerini de yansıtmaktadır. Bu nedenle etik kavramını irdeleyerek meslek etiği konusuna gelinmesi gerektiğinden aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.1. Etik Kavramı

İnsan varoluşundan itibaren sosyal bir varlık olarak bilinmektedir. Sosyal varlık kavramı ile ifade edilmek istenen, çevresel etkileşime girebilme yeteneğidir. Sosyalleşme kavramı en genel tanımı ile; toplumun en küçük yapıtaşı olan aileden başlayarak etrafında var olan, iletişime geçtiği tüm yapısal topluluklar ile içerisinde bulunduğu ve bulunacağı çevre şartlarını (örf, adet, gelenek, görenek vb.) kendiliğinden, yaşayarak ve içerisinde şahit olarak öğrenme sürecidir (Baltacı ve Uysal, 2012: 178). Toplum içerisinde bireylerin birbirine karşı tutum, davranış ve ilişkileri kurdukları sosyal aę (network) neticesinde şekillenmektedir. Birey doğası gereği sosyalleşme faaliyeti sonucunda dahil olduğu sosyal aę kavramının gereklerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

İçerisinde bulunulan sosyal çevrenin görünmeyen, soyut çizgileri mevcuttur. Ahlaki açıdan felsefi bir yorum olarak özgürlük ise, ister bağlı bulunulan sosyal aę içerisinde, isterse de bağlı bulunulmayan sosyal çevrenin görünmeyen bu soyut çerçevesine saygı duyması ile başlamaktadır. Tam da bu noktada karşımıza “Etik Kavramı” çıkmaktadır.

Etik kavramı kendi içerisinde felsefi bir bakış barındırmaktadır. Ahlak ve etik kavramları farklı çıkış yolları ile şekillenmektedir. Kendi içerisinde değişken düşünce modelleri içerse de genel olarak aradaki ayrımı şu şekilde tanımlamak mümkündür;

ahlak, ilkeler ve kurallar toplamı olarak özetlenebilirken (mesleki ahlak-siyasi ahlak-ticari ahlak vb.), etik ise bireyin bulunduğu noktada neleri yapması ya da neleri yapmaması gerektiğini öğütleyen bütünsel bir kavramdır ve dört farklı alt gruba ayrıldığı kabul edilmektedir. Toplum ya da içerisinde bulunulan sosyal çevre özelinde bireyin konumundan beklenenler *ödev kavramı*, iyi insan olmanın gereklerini yerine getirme anlamına gelen *erdem kavramı*, bireyin sergilediği davranışların biçimlenmesini sağlayan *ilke kavramı* ve toplum-fayda maksimizasyonu açısından genel kabul görmüş davranışlar ise *toplum çıkarları* kavramı olarak açıklanabilmektedir (Özdemir, 2012: 182)

Etik kavramının gelişiminde, inanç konusunda araştırma yapan araştırmacılar ve düşünürler büyük rol oynamıştır. Genel olarak teologlar ile filozoflar arasında bariz farklılıklar mevcuttur. Ahlak ve etik kavramlarını ele aldıkları düşünüldüğünde; teologların fikirleri daha çok inanç çıkarımları ile şekillenirken, filozof ve düşünürlerin; fikirleri ve kavramları ele alış biçimleri düşüncelerin çıkarımlarından oluşmaktadır. Dünyanın oluşumundan itibaren milyarlarca yıldır değişen canlı, özellikle de homo-sapiens türü özelinde doğa ile dengesinin birbirine entegre olması sonucunda hiçbir canlı yalnız başına ayakta duramamaktadır. Günümüzde sıradan olarak algılanan basit faaliyetler, geçmiş döneme bakıldığında oldukça zor gerçekleştirilebilmekteydi. Doğal kaynakların kullanılarak faydalanılmaya başlaması, maddelerin insanoğlu tarafından amaca yönelik işlenerek kullanılır hale getirilmesi sonucunda etkileşimler hem insanoğlunun kendi arasında hem de doğa ile insan arasında gerçekleşmiştir, bu durum etik kavramının günümüzde sadece bireyler arası olarak algılanmasından ziyade diğer formları da kapsayacak biçimde genişletilmesi gerektiğini göstermektedir (Kinne, 1997: 1-2). Birbiri içerisine geçmiş etkileşim zincirlerinin algılanmaya çalışılması ve soyut şekilde çerçevelenmesi durumu hem “Etik” hem de “Ahlak” kavramlarının evrenselliğini göstermektedir.

Etik kavramına etimolojik köken itibarıyla bakıldığında hem Latince hem Arapça hem de Yunanca’ya ait temeller bulmak mümkündür. Latince kökeninde ve Arapça kökeninde, “ahlak” anlamına gelmekte; Yunanca kökeninde ise karakter anlamına gelen “ethos” sözcüğünden türemektedir. Etik en genel anlamda bireylerin hem karşılıklı olarak etkileşimlerinde hem de kurum-birey arasındaki ilişkilerde iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kabul görmüş toplum ilkeleri ve ortak değer yargılarıdır (Bitlisli ve Dinç, 2015: 923). Aynı zamanda etik; doğru, düşünsel, zihinsel modele uygun bir şekilde somutluk

kavramındansa, soyutluğu vurgulayan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Büte, 2011: 172).

Etik kavramı bazı soruların ve sorunların daha iyi cevaplanması ve çözümlenmesi ile ilgilenmektedir. İyiliğin neden iyilik olduğu, iyiliğin özünde ne demek olduğu, bazı olayların içerisinde iyilik ve kötülük faktörlerini barındırmasının nedenlerinin ne olabileceği şeklinde açıklanabilmektedir. Bu bağlamda etik, bireyin tutum ve davranışlarının arka planı hakkında değerlendirmelerde bulunarak açıklamaya çalışmaktadır (Usta, 2011: 41). Bu sorulara cevap ve çözümler arayan etik kavramı farklı açılardan ele alınarak betimleyici etik, normatif etik ve metaetik (analitik-eleştirel etik) şeklinde türlere ayrıldığı da görülmektedir (Kesgin, 2009: 149-150).

1.4.2. Mesleki Etik Kavramı

“Meslek etiği, belirli bir meslek grubuna ilişkin ortaya konmuş ve o mesleği yerine getirenlerin uyguladığı veya uygulamaya zorlandığı kurallar bütünüdür” (Daştan, 2009: 284). Her mesleğin doğası gereği kendi içerisinde olması gereken doğru-yanlış, iyi-kötü, haklı-haksız, etik-etik dışı şeklinde algılamaları mevcuttur ve meslek etiği kavramının içeriğini bu uygulamaların irdelenmesi oluşturmaktadır (Bitlisli ve Dinç, 2015: 923-924). Sonuç olarak, mesleki etik kavramı her meslek grubunda, icra edilen meslek doğrultusunda, icra eden bireyde bulunması gereken, hem kişisel hem mesleki hem de ahlaki nitelikler şeklinde özetlenebilmektedir (Sakarya ve Kara, 2010: 58).

Meslek kavramı toplum yararına çalışan uzmanlaşmış bilgi birikimine sahip kişilerin oluşturduğu grup olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar sıradan görünen insanlardan daha profesyonel olsalar da bağlayıcı yükümlülükleri mevcuttur. Mesleğin nasıl uygulandığını takip ve kontrol eden prensiplere, tutum ve davranışlara, karakteristik özelliklere bağlıdırlar. Bu bağlılık mesleki etik kavramı ile açıklanmaktadır. Meslek etiği kavramı, bir mesleğe ya da gruba ait olan kişilerin karşılaşabileceği potansiyel sorunlar ve bu sorunlarla ilgili çözümler üzerinden topluma etkisi ile ilgilidir. Meslek etiğinin önemini anlayabilmek adına “reddetme hakkı” kavramına bakmak gerekmektedir. Alt kademenin üst kademe tarafından zorlandığı ya da işverenin çalışanına etik olmayan bir konuya, davranışa katılmasını reddetme hakkıdır. Vicdanlı reddetme olarak tanımlanan bu kavramda iş içerisinde ya da iş dışında olması fark etmeksizin ahlaksız ya da etik dışı olarak nitelendirdiği eylemlerden kaçınılmasıdır (Vee ve Skitmore, 2003: 4).

Her mesleki grubun kendi içerisinde etik ve ahlaki değerleri farklılaşmış olmasına karşın örnek vererek somutlaştırmaya çalışılırsa; hemşirelik mesleği açısından mesleki etik klinik yeterliliği etkiler, aynı zamanda sağlık kuralları, düzenlemeleri, hasta haklarına uygun hareket edilmesini ve sürekli öğrenmeyi gerektirmektedir. Hem hastalara hem meslektaşlarına hem de kendi mesleğine karşı görev, yetki ve sorumlulukları vardır. Özellikle hastaların yararına hareket etmek, kendi değerleri ile çelişen hasta bakımına katılmayı vicdani reddetme hakları mevcuttur (Kangasniemi vd., 2015: 1751). Örneklenmiş olan hemşire mesleğinin etik kısmının yanında, elbetteki her mesleğin kendi içerisinde özelleştiği durumlar ve itibarları mevcuttur. Hemşirelik mesleğinin yanında avukatlık mesleğine de odaklanılırsa, davasını üstlendikleri müvekkillerin suçları ne olursa olsun, ne kadar ağır olursa olsun müvekkile olan yükümlülükleri her şeyin önünde gelmelidir. Ayrıca, Vee ve Skitmore'a göre, yapılan kamuoyu araştırmalarında, doktor, mimar ve avukatların daha üstün etik anlayışa ve davranışa sahip oldukları belirlenmiştir (Vee ve Skitmore, 2003: 4-5).

Ayrıca meslek ve meslek grubu olarak görülerek meslek etiği kavramının konuşulabilmesi adına aşağıdaki şartların sağlanması gerekmektedir (Yıldız, 2010: 157);

- a. Süreklilik arz etmesi ve kompleks bir yapıya sahip olması,
- b. Teorinin haricinde yapılan uygulamada mesleki anlamda bir yargı kullanılıyorsa,
- c. Fiili olarak gerçekleştirilen iş veya uğraşın kamu yararı sorumluluğu taşıması.

Bu şartların muhasebe alanı adına taşınması nedeniyle muhasebe ile uğraş içerisinde bulunan kişiler meslek mensubu olarak kabul görebilmektedir.

1.4.3. Muhasebe Meslek Etiği

Her meslek içerisinde doğru ve güvenilir ilişkiler kurmak adına etik kavramı çok önemlidir. Yeni Türk Ticaret Kanunu içerisinde yer alan 6102 sayılı kanun çerçevesi içerisinde, kurumsal yönetim anlayışı; adillik, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır (Yılmaz ve Kaya, 2014: 21-22). Her ne kadar her işyeri, bireyler ve çalışan kişiler kurumsal olarak işlem yapmasa da kurumsallığın yanında, hem kurumsal yapıları hem de bireyleri çevreleyen etik değerler mevcuttur. Mesleklerin kendine özgü olarak oluşturmuş olduğu bu etiksel değerler, mesleklerle tabir-i caiz ise şahsiyet kazandırmaktadır. Bu oluşturulmuş meslek etiği şahsiyeti, özellikle toplumsal yararın maksimize edilmesini göz önüne almaktadır.

Mesleki etik çerçevesinde muhasebe etiği; kendi benliğini denetlemeden kaçınmama, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkeleri ile beraber topluma güvenilir bilgi sunma görevini üstlenmektedir (Gür, 2018: 378).

Muhasebe ile ilgili hem muhasebecilik hem de bağlantılı meslek branşları kamuoyu adına oldukça önemlidir. En temel güvenilirlik kaynaklarından biri muhasebe felsefesidir. Muhasebe; muhasebe meslek mensuplarının, hem devlet hem de halk adına çalışmalar yapan, kendilerine özel standartları, tüzük ve işleyiş modelleri, kuralları, muhasebe ilkeleri gibi güvenilirlik çerçevesinde daimi yürüttükleri iş olarak tanımlanabilmektedir (Yıldız, 2010: 157). Özel olarak meslek etiği ve standartlarının belirlenmesi, toplum nezdinde, hem yürütülen bu daimi görevin iş olarak tanınmasında hem de yapılan iş çerçevesinin, güven duygusu oluşturmaya hasebiyle pay sahibidir (Yıldız, 2010: 161).

Belirli dönemlerde her meslek grubunun farklı sorunlar neticesinde ya da farklı içeriklerle gündeme geldiği bilinmektedir. Özellikle mali konular toplum içerisinde güven duygusunu zedelemekte, yatırım ortamında şaibelere neden olmaktadır. Son yıllarda hem Amerika Birleşik Devletleri özelinde hem de mali çevrelerce Enron, Adelphia Communications, Anderson Worldwide vakaları en çok popülerleşen ve muhasebe meslek etiğinin ne denli önemli olduğunu gözler önünde seren birkaç örnek olarak gösterilebilir (Kısakürek ve Alpan, 2010: 217).

Muhasebe alanı ile ilgili olarak, bu alanda çalışanların ya da paydaş olanların, meslek eğitiminin yanı sıra etik kavramını da iyi irdelemesi ve eğitim programları içerisine daha fazla dahil etmeleri gerekmektedir (Bilen ve Yılmaz, 2014: 59) Özellikle muhasebenin temel kavramlarından biri olan “*sosyal sorumluluk kavramı*” hem özel olarak muhasebe etiği kavramı hem de genel etik kavramı ile doğrudan ilişkili (pozitif korelasyon) kavramlardır (Bilen ve Yılmaz, 2014: 65-66).

Yıllar içerisinde hukuki düzenlemeler, çıkartılan yasalar ve toplumun etik kavramına bakış açısına olan farkındalığının artması ile değişim ve gelişimler yaşanmıştır. Akademik çevrelerce muhasebe etiği kavramının önemi tarihler Ekim 2001’i gösterdiğinde Enron Skandalı ve takibindeki gerçekleşen muhasebe denetimsizliği ile ilgili konular sonucunda oluşmuş gibi görünmesine karşın çok daha eski tarihlerde meslek etiği kavramları tartışılmaya başlamış hatta gerekli yönetmelikler, bilgi ve belgeler kamuoyu ile paylaşılmıştır.

1.4.4. Muhasebe Meslek Etiği Konularında Yapılan Çalışma ve Düzenlemeler

Dünyada gerçekleşen denetim ve muhasebe skandalları neticesinde önlemler alınmaya çalışılarak bu skandalların önüne geçilmeye çalışılmış, aynı zamanda bazı değişiklikler ile standardize edilmek istenmiş, böylece muhasebesel denetim kavramı evrenselleştirilmek istenmiştir.

1.4.4.1. Dünyada Muhasebe Meslek Etiği ile İlgili Gelişmeler

Muhasebe meslek etiği, meslek etiği kavramının içerisinde özelleşmiş bir kısımdır. Muhasebe meslek etiği kavramını kavrayabilmek adına genel meslek etiği, denetim (iç ve dış) ve muhasebe kavramlarının tam anlaşılması gerekmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri bünyesinde 1924 yılında kurulan “*Amerikan Yeminli Serbest Muhasebeciler Enstitüsü*” tarafından yayınlanan “*Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları*” denetim ve meslek ile ilgili çalışanların uymaları gereken bildiriye ilk yazan kurum olma niteliği taşımaktadır. 1947 yılında kabul edilen bu standartlar, 1988 yılında yapılan bazı değişiklikler ile son halini almıştır. Genel çerçevesi; Genel standartlar, Standartlara uyma, dürüst, tarafsız ve bağımsız olma, muhasebe prensipleri, gizlilik ve sır saklama, şarta bağlı ücret ve uygunsuz davranışlar üzerine inşa edilmiştir (Koçberber, 2008: 77-78)

1966 yılında “*Amerikan Sertifikalı Serbest Muhasebeciler Birliği*” (AICPA) tarafından muhasebe meslek etiği ile ilgili ilk çalışma gerçekleştirilmiştir. (Bilen ve Yılmaz, 2014: 61). 1966 yılında “*Muhasebe Mesleğinde Meslek Ahlakı Standartları*” şeklinde sunulmasına karşılık, 1988 yılında düzenlemeler yapılarak tekrar kamuoyu ile paylaşılmıştır. Yine aynı yılda (1998) başka bir kurum olan “*Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı*” (INTOSAI) tarafından mesleki etik kuralları kamuoyuna duyurulmuştur. İçerisinde bağımsızlık, çıkar çatışmalarından kaçınma, mesleki sırları saklama, dürüstlük, mesleki gelişime açıklık ve yeterlilik gibi kavramlar yer almaktadır. Aynı zamanda ülkemizin de Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) ile içerisinde bulunduğu Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) denetim ile ilgili etik değerler hazırlamıştır. Ülkemizi “Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği” TÜRMOB’un temsil ettiği, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC)’da muhasebe meslek mensuplarına dair etik standartların

düzenleyicisi konumundadır. Tarafsızlık, dürüstlük, mesleki donanım ve mesleğe özen, gizlilik, mesleki davranışlar gibi INTOSAI ile benzer kuralların yanı sıra *serbest meslek faaliyetinde bulunan muhasebecilere uygulanacak kurallar* (çıkar çatışmaları, ikincil görüşler, hediye ve ikramlar, bağımsızlık ile ilgili kavramlar vb.), *bağımlı çalışan muhasebecilere uygulanacak ahlaki kurallar* (oluşabilecek anlaşmazlıklar, bilginin hazırlanma aşaması ve raporlandırma süreci, rüşvet ve çıkarlar vb.) da ayrıca yer verilmiştir. Son olarak birçok muhasebe denetimi ile ilgili etik dışı yaklaşımlar sonucunda 2002 yılında Sarbanes-Oxley Yasası (SOX) yürürlüğe girmiştir (Demir, 2015: 346-351).

1.4.4.2. Türkiye de Muhasebe Meslek Etiği ile İlgili Gelişmeler

1992 yılında Maliye Bakanlığınca hazırlanan “*Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği*” (MSUGT) bünyesinde bulunan muhasebe kavramlarından sosyal sorumluluk, tarafsızlık, tutarlılık, tam açıklama, özün önceliği, belgelendirme kavramları muhasebe meslek etiği ile ilgili düzenlemeler arasında yer almaktadır. Diğer kavramlara nazaran sosyal sorumluluk kavramı etik kavramı ile hemen hemen tamamen örtüşmektedir ve bu sorumluluk doğası gereği etik kuralları mecbur kılmaktadır (Bilen ve Yılmaz, 2014: 65-66). Başlangıç olarak 26675 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2007 yılında TÜRMOB tarafından ilk çalışma olarak görülen *Mecburi Meslek Kararı* toplam 23 madde ile kamuoyuna duyurulmuştur. Bu kararda meslek etiği ile ilgili genel bir çerçeve çizilmiş, gerekli sınırlandırmalar yapılmıştır. Bu çerçeve; meslek uzmanlığı, finansal tablo şeffaflığı, standartlar ve ilkelere uyma, gerekli özen ve titizlik, sır saklama, haksız rekabet ve teşvik-reklam ile ilgili sınırlandırmalar gibi başlıklardan oluşmaktadır (Yıldız, 2010: 162). Ayrıca 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu kapsamında “*Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik*” yayınlamıştır. Etik değerleri öğrenme farkındalığını artırmak adına meslek odalarında yapılan etik sözleşmelerin öncesinde mensubun uyması gereken esaslar ve usulleri belirten TÜRMOB tarafından 2014 yılında “*Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ*” yayınlanmıştır (Çetin ve Dağlı, 2014: 62).

2011 yılında kurulan “Kamu Gözetimi Kurulu” denetim raporlarının doğruluğu, şeffaflığı ve güvenilirliğini artırmak, yatırımcı güvenini tazelemek adına faaliyetlerde

bulunmaktadır. 2015 yılına gelindiğinde 29362 sayılı Resmi Gazete yayınlı “Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar Hakkında Tebliğ” kamuoyuna duyurulmuştur. Bu tebliğ içerisinde etik kuralların dışında hareketlerle karşılaşabilecek olan denetçilerle ilgili olarak bazı durumların açıklanmaları ile yukarıda belirtilen dürüstlük, mesleki özen ve yeterlilik, gizlilik (sırta sahip çıkma), mesleğe uygun hareket etme, tarafsızlık ve güvenilirlik gibi kavramları da içermektedir (Demir, 2015: 350).

Aynı zamanda “Sermaye Piyasası Kurulu” (SPK)’da ülkemizde etik konusunun üzerinde duran bir başka kurumumuz olarak karşımıza çıkmaktadır. SPK tarafından “*Bağımsız Denetleme Kuruluşları ve Denetçilerine İlişkin Genel Esasları*” başlıklı yayınlanan tebliğinin içerisinde meslek etiği kavramı ile ilgili gerekli açıklamalar bulunmaktadır. Bağımsızlık, özen ve titizliğin bilhassa üzerinde durulduğu bu tebliğ kapsamında genel mesleki yeterlilik konusunda da bilgiler verilmektedir (Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012: 39).

1.5. Etiksel Karar Verme

Etiksel karar verme; faaliyet, davranış ve etkinliğin farklı yollarını ve sonuçlarını, etik ilkelerin dikkate alınması suretiyle değerlendirilerek seçim yapma sürecidir (Özdemir, 2009: 132). Bir başka deyişle etiksel karar verme; karşılaşılan olaylar içerisinde bir dizi çatışmalı seçeneklerin olduğu durumlarda, ahlaki/etiksel açıdan en doğru yolu mantıksal bir yaklaşım kullanarak seçme gayreti (Akbaba ve Erenler, 2011: 449) olarak tanımlanabilmektedir.

Karar verme işlemi farklı seçimlerin olduğu bir ortamda toplum tarafından da kabul gören en etik opsiyonu seçme işlemidir. Karar verme süreci çok yönlü ve kompleks düşünmeyi gerektirmektedir. Aynı sorun ve durum içerisinde sergilenecek davranış sonucunda farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle farklı sonuçlanacak olayları hesaplama, etkilenebilecek kişilerin ve grupların nasıl etkilenebilecekleri detaylıca düşünülerek hareket edilmelidir (Şen ve Yılmaz, 2012: 96-97).

Etiksel karar verme içerisinde dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus etik ikilem kavramıdır. Etik ikilem kavramı, etik değerler ile yarar-fayda arasında kalınması durumu olarak da özetlenebilmektedir. Bir eylem sırasında ya da öncesinde karar karmaşası oluşması durumudur (Arslantaş, 2015: 49). Örneğin, bir muhasebecinin mükellefi ile

ilgili karar alırken kendi içerisinde değer ve yargıları arasında anlaşmazlık yaşaması etik ikilem olarak adlandırılabilir.

Bireyler ya da kurumlar etiksel ikilemle karşılaşmaktadırlar. Etiksel ikilem sonucunda etiksel karar verme davranışı sergilemeleri gereken kişi veya kurumlar oldukça hassas davranmak zorundadırlar. Hatalı verilebilecek etiksel bir kararın, yapılacak işlem veya davranışın farklı sonuçlar doğuracağı ve istenmeyen olaylara sebebiyet verebileceği unutulmamalıdır.

Güncel etiksel karar verme modelleri günümüz şartlarında değerlendirildiğinde etiksel seçimleri etkileyen sınırsız değişken sunmaktadır. Etiksel karar verme sürecinin en kapsamlı modeli Jones (1991) Modelidir. Bu model temelini Rest (1986)'ın dört aşamalı süreç modelinden almaktadır. Rest (1986)'ın süreç modelinde bireyler belirli aşamalardan geçmektedirler. Bunlar şu şekilde özetlenebilir;

1. Ahlaki sorunları ve konuları tanımlama,
2. Ahlaki/Etik değerlendirme yapma,
3. Ahlaki/Etik amaçlar belirleme,
4. Ahlaki/Etik davranışlar sergileme.

Jones (1991) oluşturduğu modelden önceki modellerde etik kavramının doğasının dikkate alınmadan çalışıldığını düşünmektedir ve *moral intensity* (ahlaki yoğunluk/derinlik) kavramını literatüre kazandırır. Tanıtmış olduğu bu kavram, herhangi bir durumda konuyla ilgili ahlaki zorunluluğun derinliği/yoğunluğu olarak ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda Jones (1991) etik karar vermenin kişisel bir olay olmadığını, çevresel faktörlerin etkisinin de işin içerisinde olan sosyal öğrenme kavramının etiksel karar vermede önemli olduğunu ileri sürmektedir (Loe vd., 2000: 186).

1.5.1. Etik Karar Verme Modelleri

Etik değerlerin incelenmesi ve bu etik değerler ile karar alınması adına birçok bakış açısı geliştirilmiştir. Verilen kararın mevcut olaya uygunluğu, yol gösterici nitelik taşıması oldukça önemlidir. Çoğu modelin ortak paydası; karar verilmeden önce etik yargılamalarda bulunulması gerektiği ile ilgilidir.

1.5.1.1. Kohlberg Bilişsel Ahlaki Gelişim Modeli

Literatür tarandığında ahlak kavramı ile ilgili olarak kuramların karşımıza güdüşel ya da bilişsel olmak üzere iki etkene dayandırılmış şekillerinin çıktığı görölmektedir. Kohlberg bilişsel açıdan konuyu ele alan, birçok araştırma da temel alınan altı aşamalı ahlak modelini geliştirmiş kişidir. Çalışmalarında senaryolar kullanmıştır. Çocuklara, gençlere ve genç yetişkinlere senaryo soruları vererek kişilerin etiksel yargılamalarını incelemiştir. Senaryo soruları içerisinde bireylerin etiksel ikilemlerini ve etiksel çatışmalarını ortaya çıkarabilecek sorular bulunmaktadır (Seymen ve Bolat, 2007: 26).

Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan altı aşamalı teorinin aşamaları şu şekildedir (Neçare, 2017: 70-71);

1. *Cezalandırma ve İtaat*: Toplum içerisindeki kabul edilmiş kurallar ve kabul edilmiş otoriter değerlere göre hareket edilmelidir.
2. *Aracı Amaçlar ve Değişim*: Kişinin kendi çıkarlarına uygun bir davranış sergilenecekse, başkalarının çıkarlarına hizmet etmesi esastır.
3. *Ortak Kişiler Arası Beklentiler, İlişkiler ve Uyum Sağlama*: Kişisel çıkarların önünde olan şeyler vardır. Bunlar birey açısından doğru olan şeylerdir. Sadakat, beklentiler ve kurallar bunlardan bazılarıdır.
4. *Sosyal Sistem ve Vicdan Muhakemesi*: Bireysellikten ziyade toplumsal bir bakış açısı ile bakılan bu aşamada doğru ve tercih edilmesi gereken davranış bulunulan toplum düzenine uygun hareket etmektir.
5. *Haklar, Anlaşmalar veya Faydacılık*: İçinde bulunulan toplum dinamik ve canlı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle zaman içerisinde algılarda, kurallarda ve düşüncelerde değişiklik olabilmektedir. Temel hakların, değerlerin, yasaların korunması ahlaki olarak doğru bir davranıştır.
6. *Evrensel Etik Değerler Aşaması*: Evrensel olan değerlere yani eşitlik, adalet gibi kavramlara uygun davranmak doğru seçimdir.

1.5.1.2. Rest'in Etik Karar Verme Modeli

Kohlberg'in çalışmalarının geliştirilmesi ile Rest'in karar verme modeli ortaya çıkmıştır. Rest de aynı Kohlberg gibi süreci adımlara yaymıştır. Bunlar; (Neçare, 2017: 71)

1. *Etiksel Sorunun Farkına Varma:* Bireyler her zaman bilinçli olarak etiksel kararlarla karşı karşıya olduklarını fark etmeyebilirler ya da etiksel olarak sorunun farkında olmayabilirler.
2. *Etiksel Yargı:* Karşı karşıya olunan durum iyi bir şekilde analiz edilerek karşılaşılan durumda neyin doğru neyin yanlış olduğunun idrakine varılması aşamasıdır.
3. *Etiksel Niyet:* Bir kişi karşılaştığı durumu incelediğinde ahlaki/etiksel açıdan doğru olan davranışı sergilediğinde kendisine olumsuz olarak yansıtacak bir yönünün olduğunu düşünürse farklı bir davranış sergileyebilir.
4. *Etiksel Davranış:* Bu aşama faaliyete geçme aşamasıdır. Etiksel davranış doğrultusunda karşılaşılan durumlar hesaplanır ve harekete geçilir.

1.5.1.3. Bartel'in Etik Karar Verme Modeli

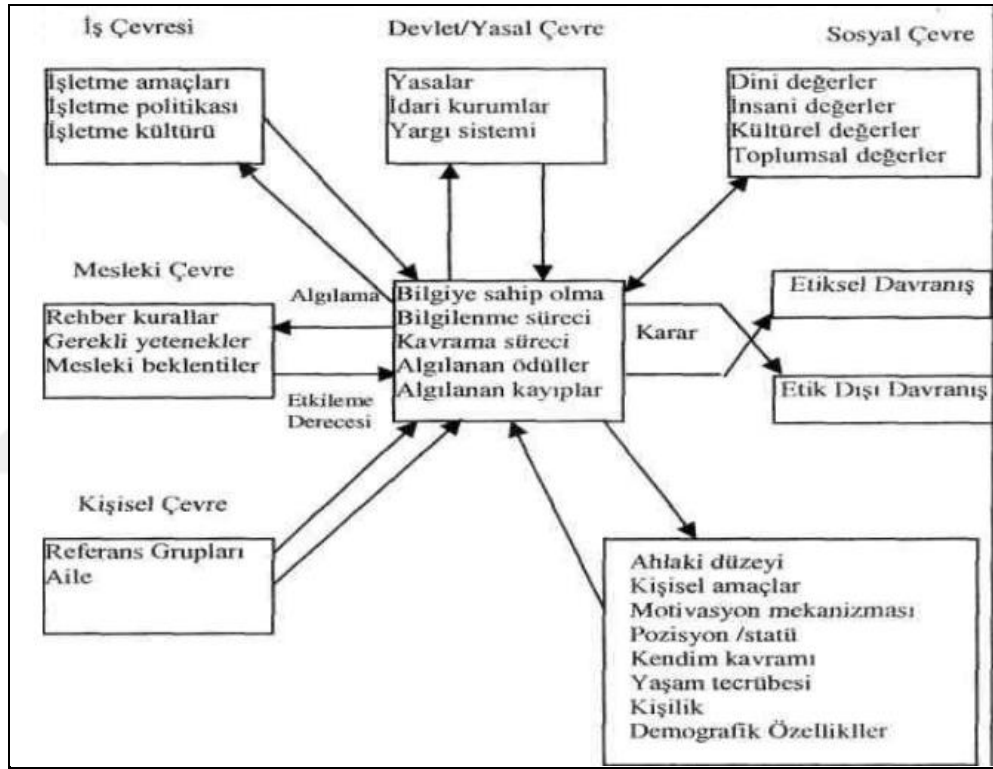
Bartel etiksel karar verme süreci içerisindeki zorlukları açıklamaya çalışmıştır. Karmaşık ilişkilerin yoğun olarak içerisinde bulunduğu karar verme süreci ile ilgili bir matris geliştirmiştir. Bu model iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşaması etik standardizasyonunun belirlenmesi, ikinci aşaması ise belirlenen bu standardizasyona uygun davranış tipinin seçilmesi işlemidir. Bartel'e göre kişi tek başına bir olgu değildir. Çevresel etmenler neticesinde karar alma davranışları hatta algısı da değişebilmektedir. İçerisinde yetiştiği aile ortamı, hukuk sistemi ve haklar, mensup olunan veya toplumdaki yapısal din düşünceleri gibi birçok faktör bireyin düşüncelerini etkilemektedir (Kara, 2017: 20-21).

1.5.1.4. Cavanagh'in Etik Karar Verme Modeli

Cavanagh deontoloji, faydacılık ve adalet olmak üzere üç farklı teoriyi birleştirerek bir karar ağacı modeli oluşturmuştur. İlk adımı kararları etiksel açıdan denetime tabi tutmaktır. Bun denetim sonucunda etik ihlali söz konusu oluyorsa o zaman karar uygulanmamalı yani reddedilmelidir. Eğer ihlal eden bir durum söz konusu değilse bu sefer de adalet ilkesi gereğince incelemeye tabi tutulmalıdır. Burada da adalet ilkesi gereğince bir ihlal söz konusu ise o zaman karar reddedilmeli yoksa karar onaylanmalardan sonra kabul edilmelidir (Bektaş ve Köseoğlu, 2007: 106-107).

1.5.1.5. Bommer’ın Etik Karar Verme Modeli

Bommer kişinin özellikleri ile etik ve etik dışı karar almayı etkileyen farklı farklı faktörleri tanımlayarak aralarında ilişki kurmaya çalışmıştır. Özellikle yöneticilerin karşılaştıkları etik ikilem karşısında karar almayı etkileyebilecek faktörleri listeleyerek birkaç grupta ile kategorize etmiştir. İcra edilen meslek, hukuki zemin ve devlet, çevresel faktörler gibi birçok başlığı kapsayan bu modellemede bireysel karar alma ile kategoriler arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Gruplandırılan ve listelenen özellikler aşağıdaki tabloda verilmiştir (Şahin, 2011: 149-150).

Şekil 8: Etik Dışı Karar Alma Davranış Modeli

Kaynak: Şahin, 2011: 150.

1.5.1.6. Pruden’in Etik Karar Verme Modeli

Pruden öznel olmak yerine daha genel bir şekilde çevresel bir sınırlama yapmıştır. Etkin sayılan üç çevre belirleyerek karar vermeyi etkileyen alanlar oluşturmuştur. Bunlar bireysel, mesleki ve örgütsel düzeylerdir. Pruden bu üç alanda etik dengenin olması gerektiğini aksi taktirde bir şeylerin hep eksik olacağını vurgulamaktadır. Özellikle bireyin bilişsel ahlak açısından gelişip gelişmemesi durumuna göre karar alma modeli

olan Trevino'nun modeline göre daha kapsayıcı olduğu söylenebilir. Trevino etik kaygı güden karar alma sürecinin etiksel ikilemle atışleneceğini savunmaktadır. İştigal edilen işin içeriği, kültürel faktörler gibi etmenlerin bilişsel analiz üzerinde etkisinin olduğu görüşündedir (Alkan, 2018: 136-137)

1.5.2. Etik Karar Verme Teorileri ve Yaklaşımlar

Etiksel Karar Verme adına bazı teorilere ve yaklaşımlara aşağıda değinilmiştir.

1.5.2.1. Teolojik Yaklaşım

Teolojik yaklaşım fayda-maliyet dengesine bakan bir yaklaşımdır. Karar alınırken ve uygulanırken en yüksek faydayı hangi seçenek sağlıyorsa o seçeneğin uygulanması gerektiğini esas almaktadır. Teolojik yaklaşım kendi içerisinde *bireyci yaklaşım* ve *faydacı yaklaşım* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Bireyci yaklaşım* egoizm olarak da adlandırılmaktadır. Bireycilik yaklaşımı uzun dönemi esas almaktadır. Kişiyi uzun vadede ne fayda sağlayacaksa karar vermede önemli olan nokta orasıdır felsefesini ilerletmektedir. Bireylerin kendi faydalarını düşünerek bir üste çıkma çabasının geniş çerçevede genel çıkarlar da gelişecektir düşüncesi hakimdir. *Faydacı yaklaşımda* ise olgunun, eylemin ya da faaliyetin iyi ya da kötü olması durumu durumdan etkilenen paydaşların elde ettiği fayda/faydalar doğrultusunda ölçülmektedir. Bir çözüm önerisinin içerisindeki tüm fayda maliyet dengesinin gözetilerek mümkün olan en yüksek faydanın sağlanması amaçlanmaktadır. Temelindeki sistem ise kötü sonuçlara karşı iyi sonuçları bulmak ve bu bulunan sonuçlar vasıtasıyla dengelemeye çalışma sürecidir (Şahin, 2017: 6-8).

1.5.2.2. Deontolojik Yaklaşım

Deontolojik yaklaşım teolojik yaklaşımı reddetmektedir. Sonuçları ikinci plana atan deontolojik yaklaşım özellikle davranışların ve niyetin önemli olduğunu savunmaktadır. Temel felsefesi her düşünce ve görüşe, her bireye aynı miktarda saygı duyulması gerektiğidir. Bu yaklaşımın felsefesi ve odaklandığı nokta bireylerdir. Bireylerin vazgeçilemez olan haklarının olduğunu savunmaktadır. Yanlıştan doğrunun ayrılması konusundaki görüşü ise sorumluluğun ve temel etken faktörün toplumdan ziyade bireyin etkin olduğudur. Paquette ve arkadaşları gibi bazı kişiler ise deontolojik

yaklaşımı sonuca dayandırılmadan kişi ve kurallara bağlı, saygılı olma etiği şeklinde tanımlamaktadırlar. Diğer yandan bazı düşünürler de özellikle Kant yaklaşımı olarak deontolojik yaklaşımı görmektedirler. Özellikle Kant tarafından “Koşulsuz Zorunluluk” olarak aktarılan fikir akımından etkilenmiştir. Buradaki ana fikir ise genel kabul görmüş kurallar bütününe uygun bir şekilde hareket edilirse ancak o zaman evrensek anlamda bir niteliğe kavuşacağıdır (Sağtaş, 2019:75-76).

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

2.1. Karanlık Üçlü Kişilik ve Etiksel Karar Verme ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Rayburn ve Rayburn (1996) tarafından yapılan araştırmada, lisans düzeyindeki muhasebe öğrencilerinin kişilik özellikleri (A Tipi kişilik ve Makyavelist kişilik) ile etiksel yönelimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmacılar, Makyavelist eğilimli öğrencilerin, Makyavelist olmayan öğrencilere kıyasla daha az etik yönelimli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgu, muhasebe öğrencilerinin kişilik özelliklerinin etik kararlarını etkileyebileceği ve Makyavelist eğilimlerin etik değerler üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceği konusunda önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu tür ilişkilerin anlaşılması, eğitim süreçlerinin etik değerlere odaklanmasının ve öğrencilerin etik kararlarını geliştirmelerinin önemini vurgulamaktadır.

Jones ve Kavanagh (1996) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Makyavelist kişilik ile etiksel davranış arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmacılar, Mach-IV ölçeğinden yüksek puan alan bireylerin, düşük puan alan emsallerine kıyasla daha fazla etik dışı davranışlar sergilediğini ve sosyal açıdan arzu edilmede daha düşük puan aldığını tespit etmiştir. Bu sonuçlar, Makyavelist kişilik özelliklerinin etik dışı davranışlara eğilimi artırabileceğini ve sosyal ilişkilerde olumsuz etkileri olabileceğini göstermektedir.

Shafer ve Simons (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Hong Konglu vergi uzmanlarının etik kararları üzerinde Makyavelist kişiliğin etkisi incelenmiştir. Araştırmacılar, Makyavelist kişiliği baskın olan vergi uzmanlarının, daha az baskın olan meslektaşlarına kıyasla kurumsal etik ve sosyal sorumluluğun önemine daha az inandıklarını ve saldırgan nitelikli vergiden kaçınma programlarına daha çok hoşgörü gösterdiklerini bulmuşlardır.

Wakefield (2008) tarafından yapılan araştırmada, ABD'nin iki eyaletinde görev yapan yeminli mali müşavirlerin Makyavelist kişilik puanları ölçülmüş ve bu meslek mensuplarının ahlaki ideoloji algısı ile Makyavelist kişilik eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ahlaki ideoloji, iki faktör olan "idealizm" ve "görecelilik" şeklinde

ölçülmüştür. Literatürde bu iki faktör, bir kişinin ahlaki bir konuya yaklaşımında önemli bir rol oynayan kavramlar olarak kabul edilir. "Görecelilik" (idealizm), bireylerin ahlaki bir konunun etiksel değerlendirmesinde, mutlak doğruları reddetme ya da benimseme eğilimlerini ifade eder. Çalışmanın sonuçlarına göre, Makyavelist kişilik ile "idealizm" arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Yani, Makyavelist kişiliği yüksek olan muhasebeciler, düşük puanlı muhasebecilere göre daha az idealist olarak değerlendirilmiştir. Ancak, "görecelilik" ile Makyavelist kişilik arasında olumlu bir ilişki saptanmıştır. Yani, Makyavelist kişiliği yüksek muhasebeciler, daha çok göreceli bir yaklaşım sergilemiştir.

Stevens ve arkadaşları (2012), Karanlık Üçlü kişilik özellikleri içerisindeki Psikopati faktörüne sahip kişilerin bazılarının başarılı olmalarına dikkat çekmektedirler ve bu ilişkiyi analiz etmektedirler. Analiz ettikleri asıl nokta Psikopatik özelliğe sahip olan bireylerin yeri geldiği zaman etiksel değerler ile çelişebilecek kararlar alıp almamalarıdır. Bu araştırma etik olmayan karar verme ile Psikopati arasında ahlaki çözülme süreci aracılığıyla ilişkiyi araştırmıştır ve ahlaki çözülme etik olmayan seçimi kolaylaştıran bir bilişsel yönelim olarak sunulmuştur. Sonuç olarak Psikopatik kişilerin zorbalık, yasadışı, akademik ve genel kötü davranış biçimlerinin yanı sıra işyerlerinde etik ikilemlerde kaldıkları durumlarda etik olmayan davranışları seçmeleri olası görülmektedir.

Murphy (2012) tarafından yapılan deneysel çalışmada, muhasebe meslek mensuplarına yanlış/hatalı raporlama yapma fırsatı ve güdülenme sağlayacak bir deney yürütülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre, Makyavelist kişilik eğilimi baskın olan muhasebeciler, bu eğilimi baskın olmayanlara kıyasla finansal ifadeleri daha fazla yanlış raporlamışlardır. Ayrıca, yanlış raporlama işlemlerinden dolayı kendilerini daha az hatalı veya suçlu hissetmişler ve daha fazla miktarda yanlış raporlama işlemi gerçekleştirmişlerdir. Bu bulgular, Makyavelist kişilik eğiliminin muhasebe alanında etik dışı davranışlara ve yanlış raporlamalara yol açabileceğini göstermektedir.

Greenbaum ve arkadaşları (2014) bir organizasyon bağlamında çalışanların Makyavelist kişilik eğilimini kötüye kullanıcı danışmanlığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışmada, her bir Makyavelist kişilik alt boyutu (diğer kişilere güvenmeme, kontrol arzusu, statü arzusu ve ahlaki olmayan yönlendirme) ile kötüye

kullanıcı danışmanlığının etik-dışı davranışa olan etkisini değerlendirmişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarının sonucunda, ahlaki olmayan yönlendirme ile kötüye kullanıcı danışmanlık etkileşiminin etik-dışı davranışın en önemli belirleyicisi olduğunu bulmuşlardır. Yani, kişilerin etik dışı davranışlarda bulunma eğilimi, ahlaki olmayan yönlendirmenin varlığıyla ilişkilidir. Ayrıca, kontrol arzusu ile kötüye kullanıcı danışmanlık etkileşiminin etik-dışı davranışın ana göstergesi olduğu da belirlenmiştir. Yani, kontrol arzusu, kişilerin etik dışı davranışlar sergileme olasılığını artırıcı bir etkiye sahiptir.

Bitlisli ve Dinç (2015), yaptıkları çalışmada Makyavelist kişilik eğilimlerinin etiksel karar verme ile ilişkili olup olmadığını araştırmışlardır. Muhasebe meslek mensupları üzerine yapılan bu çalışmada bazı Makyavelist eğilimli kişilerin etiksel karar verme ile orta düzeyde bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda muhasebecilerin demografik özellikleri ile etiksel karar verme davranışları arasında önemli farklılıklar tespit edilmiştir.

Amiri ve Behnezhad (2017), çalışmalarında Karanlık Üçlü kişilik özelliklerine sahip bireylerin ahlaki karar verme ve duygu tanıma durumlarında kullanılan faydacılık yöntemleri ile ilgilenmektedir. 390 kız öğrenciden oluşan örnekleme uygulanan çalışma yöntemi sonucunda Karanlık Üçlü kişilik özelliklerine sahip 120 öğrenci seçilmiştir. Bu öğrencilerin seçilmesi akabinde Uluslararası Duygusal Resim Sistemi (IAPS) kullanılarak ahlaki karar verme ve duygu tanıma üzerine katılımcılar incelenmiştir. Tüm incelemeler neticesinde ahlaki karar verme ve duygusal tanıma arasında önemli bir fark olduğu açığa çıkmış, Karanlık Üçlü kişilik özelliklerine sahip bireylerin duygu tanıma açısından daha düşük performans gösterdiği, ahlaki karar verme konusunda ise Psikopatik eğilimli bireylerin daha fazla faydacılık üzerinde durduğu gösterilmiştir. Sonuç olarak Karanlık Üçlü kişilik özelliklerine sahip kişilerde ahlaki karar verme açısından eksikleri olduğu görülmektedir.

Harrison ve arkadaşları (2018), Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin dolandırıcılık davranışları üzerindeki etkisini incelemiştir. Anket sonuçları, deney ve yapısal eşitlik modellemesi ile yapılan bu çalışmada Psikopati Makyavelizm ve Narsisizm'in etiksel karar verme sürecinin farklı bölümlerini etkilediğini gösterilmektedir. Etiksel karar verme açısından Narsisizm kişileri bireysel fayda için teşvik ederken Makyavelizm kişileri etik

olmayan davranışlara teşvik etmekle kalmayıp aynı anda aldatmak için de fırsat kollayarak algılarını değiştirir. Psikopati ise sahtekarlık davranışlarını sıradan hale getirmektedir. Çalışma neticesinde etiksel karar verme çerçevesinde Karanlık Üçlü kavramının güçlü öncüller olduğu açıklanmıştır denebilmektedir.

Himes ve arkadaşları (2021), özellikle Makyavelizm ve Psikopati özellikleri içeren kişilerde faydacı ahlaki kararlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Üniversite bölümleri üzerinde yapılan bu çalışma; 155 kişilik örnekleme Karanlık Üçlü kişilik özellikleri ile çevrimiçi deney vasıtasıyla ahlaki ikilemlerde faydacı seçeneklerin kişisel çıkar etkileri incelenmiştir. Sonuç olarak Makyavelizm faktörünün daha faydacı seçimler yaptıkları, Karanlık Üçlü kişilik özellikli değerlerin etiksel kararlarla negatif ilişkili olduğu, psikoloji ve işletme öğrencilerinin etik tutumlarda ve Psikopatide farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Egan ve arkadaşları (2015), özetle Bandura'nın ahlaki bağlantı kesme kuramından yola çıkarak, Karanlık Üçlü kişilik özellikleri ve genel kişilik özelliklerine dayalı olarak ahlaki bağlantıyı kesmeyle ilişkili olup olmadığını, ahlaki olmayan (etik dışı) tüketici tutumlarıyla ilişkisi gibi konuları incelemiştir. Ahlak dışı tüketici tutumları daha düşük Makyavelizm ve daha yüksek Psikopati ile birlikte daha düşük uyumluluk ve daha düşük vicdanlılık tek faktör bağlamında yakalanmış olup, demografik özellikler, kişilik özellikleri ve Karanlık Üçlü özellikleri ahlaki (etiksel) soğurmaya katkıda bulunmuş olduğu ortaya konmuştur. Özellikle aradaki ilişki ahlaki olarak düşük uyumluluk, Makyavelist ve Psikopatik özellikler üzerinde kuruludur. Bu çalışmada Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinden biri olan Narsisizm ile ilgili olarak ne ahlaki ne de etik olmayan tüketici davranışları arasında ilişki bulunamamıştır.

Mutschman ve arkadaşları (2022), yöneticilerin Karanlık Üçlü kişilik özellikleri (Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati) ile manipülasyonu raporlama uygulamaları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlı bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırmacılar, muhasebe ve finans departmanlarında çalışan 837 profesyonelden anket tekniği yoluyla veriler toplamıştır. Onlar nicel bir kurguyla yürüttükleri çalışmalarının sonucunda; (a) karanlık kişilik özellikleri sergileyen yöneticilerin, muhasebe ve finans departmanlarında hileli muhasebe uygulamalarının daha yaygın olmasıyla ilişkili olduğunu ve (b) geleneksel risk yönetimi mekanizmalarının bu etkiyi hafifletmede yalnızca kısmen etkili

olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca araştırmacılar, iç denetimler, Karanlık Üçlü özelliği taşıyan yöneticilerin olumsuz davranışlarının azaltılmasında ancak bu iç denetimler dışarıdan temin edilerek bağımsız dış personel tarafından yapıldığında etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu, Karanlık Üçlü özelliklerine sahip yöneticilerin diğer çalışanları oldukça etkili bir şekilde manipüle edebildiklerini göstermiştir. Dolayısıyla çalışmaları neticesinde araştırmacılar, denetim görevini harici personelin gerçekleştirmesinin, bu tür etik olmayan uygulamalara ve manipülasyona karşı bir koruma sağladığını açığa çıkarmıştır.

2.2. HEXACO Kişilik Modeli ve Karanlık Üçlü İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Cömert (2018) tarafından yapılan çalışma, HEXACO kişilik özelliklerindeki değişkenlerin (dürüstlük-alçakgönüllülük, duygusallık, dışadönüklük, uyumluluk, özdenetimlilik ve deneyime açıklık), üniversite öğrencilerindeki Karanlık Üçlü (Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati) düzeylerini cinsiyetlerine göre hangi ölçüde öngördüğünü araştırmaktadır. Çalışma 2017-2018 yılları arasındaki akademik dönemlerde Çağ Üniversitesindeki farklı fakültelerdeki kayıtlı bulunan 388 lisans öğrencisi (250 kadın, 138 erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada "HEXACO Kişilik Envanteri", "Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Çalışma sonucunda HEXACO kişilik özellikleri içerisinde bulunan faktörlerin Karanlık Üçlü üzerinde öngörücü etkisinin olduğu açığa çıkarılmıştır. Makyavelizm ve Psikopati eğilimleri üzerinde HEXACO kişilik özellikleri içerisindeki dürüstlük-alçakgönüllülük, deneyime açıklık, duygusallık ve uyumluluğun, Narsisizm eğilimi üzerinde ise dışadönüklük, dürüstlük-alçakgönüllülük, özdenetimlilik ve deneyime açıklığın öngörücü rol üstlendiği belirtilmiştir. Farklı cinsiyet grupları içerisinde HEXACO kişilik özelliklerinin öngörücü etkisinin farklılaştığı belirtilmektedir.

Aghababaei ve arkadaşları (2014), HEXACO kişilik özelliklerinden dürüstlük-alçakgönüllülük faktörü ile Karanlık Üçlü özelliklerini incelemişlerdir. Çalışma yardımseverlik, dindarlık ve mutlulukla dürüstlük-alçakgönüllülük ile Karanlık Üçlü özellikleri bağlamında yapılmıştır ve nasıl bir arada olduklarını ya da ayrıştıklarını incelemektedir. Yaptıkları çalışma din-prososyalite bağlantısının cinsiyet, mutluluk ve kişilik ile ilgili bir yanılsama olmadığını göstermektedir. Her iki şekilde de (dürüstlük-alçakgönüllülük ve Karanlık Üçlü) yardımseverlik, dini yönelim ve mutlulukla ilişkili

olduğunu, dürüstlük-alçakgönüllülüğün Karanlık Üçlleden daha baskın ilişki gösterdiği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca sonuç olarak çalışma Karanlık Üçlü içerisinde bulunan Makyavelizm kavramının diğerlerinden daha karanlık olduğunu ortaya koymaktadır.

Jonason ve McCain (2012), Karanlık Üçlü ölçeği kullanarak HEXACO kişilik modeli ile arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışma 544 bireyi oluşturan bir örnekleme dayanmaktadır. Çalışma sonucunda Karanlık Üçlü ölçümü ile dürüstlük-alçakgönüllülük faktörü arasındaki ilişkinin uyumluluk faktöründen daha güçlü olduğu ortaya konmaktadır. Ancak ölçüm içerisinde bulunulan paylaşılan varyansa tekrar bakıldığında Psikopati faktörü ile uyumluluk faktörü arasındaki ilişki daha güçlü bulunmuştur. Aynı zamanda Karanlık Üçlü ölçeği ile de tespitler yapılmış, HEXACO kişilik modelindeki farklı yönlerin ilişkileri inceleyerek sınırlı genişliğe rağmen geniş bir kişilik özelliğini ölçtüğü sonucuna varılmıştır.

Howard ve Van Zandt (2020), tarafından yapılan çalışma yaklaşık olarak 400 çalışmanın meta-analizini yapmaktadır. Yapmış oldukları meta-analiz neticesinde dürüstlük-alçakgönüllülük faktörünün [(H)EXACO], büyük beşli olarak adlandırılan kişilik modeli ile sınırlı alanda ortak varyans paylaştığını desteklemektedir. Ancak büyük beşli içerisinde bulunan uyumluluk boyutu ile HEXACO uyumluluk boyutu arasında farklılık gözlenmiştir, büyük beşli kişilik modeli içerisinde bulunan uyumluluk faktörü daha güçlü ilişkiye sahiptir. Farklı bir sonuç olarak dürüstlük-alçakgönüllülük ile Karanlık Üçlü arasında çok güçlü bir bağ olduğu saptanmıştır. Çalışma HEXACO kişilik özellikleri ile beş faktör kişilik özellikleri ve Karanlık Üçlü arasında farklılıkların araştırılması gerektiğini önermektedir.

Dinić ve Wertag (2018), hem reaktif hem de proaktif saldırganlık üzerinde Karanlık Üçlü ve HEXACO kişilik özelliklerinin etkisini incelemiştir. 632 kişilik (%49.9'u kadın, %50.1'i erkek) örneklem cinsiyete göre ayrı ayrı analiz edilmiştir. Reactive-Proactive Anketi, Karanlık Üçlü ve HEXACO-60 kişilik envanteri uygulanarak yapılan çalışmada erkeklerde Psikopatinin proaktif saldırganlığın yüksek oranda öngördüğünü gösterirken, kadınlarda Makyavelizm ve HEXACO özelliklerinin de önemli bir katkısı olduğunu göstermiştir. Reaktif saldırganlık durumunda Psikopati ve Makyavelizm'in önemli etkilerinin olduğu ancak hem erkeklerde hem de kadınlarda uyumluluk faktörünün en önemli öngörücü olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Kadınlar

arsında uyumluluk faktörü dışında duygusallık faktörünün de reaktif saldırganlık üzerinde önemli etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu çalışma özellikle kadın saldırganlığını açıklamada daha geniş kişilik yapılarının önemi üzerinde durmaktadır.

Pilch ve Górnik-Durose (2016), tarafından yapılan çalışma 378 kişilik bir örneklem ile yürütülmüştür. Çalışmada örneklem içerisindeki kişilerin Karanlık Üçlü özellikleri ile materyalizm arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada kötücüllük, cesaretilik ve engelleme içeren üçlü Psikopati modeli kullanılmıştır. Karanlık Üçlü özellikleri, materyalizm ve alt boyutlarının 21-36%'sını öngörmüştür ve en güçlü tahminler Narsisizm ve Makyavelizm olarak görülmüştür. Psikopati özelliklerinin materyalizm ile ilişkisi diğer faktörlerden daha zayıf olarak görülmüştür. Narsisizm ve Makyavelizm, HEXACO tarafından açıklanan varyansın ötesinde materyalizmin tahmin edilmesine olumlu katkıda bulunduğu açığa çıkarılmıştır.

Lee ve Ashton (2005), Karanlık Üçlü özellikleri olan; Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati ile HEXACO kişilik modeli ve Beş faktör kişilik kuramı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuçlarda Karanlık Üçlü kişilik özellikleri ile dürüstlük-alçakgönüllülük faktörü arasında negatif korelasyon gösterildiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda beş faktör kişilik kuramı ile Psikopati ve Makyavelizm arasında orta düzeyde negatif korelasyon olduğu belirtilmiştir. Beş faktör kişilik kuramı içerisindeki dışadönüklük faktörü ile HEXACO dışadönüklük faktörü, Narsisizm ile pozitif korelasyon gösterdiği ifade edilmiş ve açıklayıcılık olarak HEXACO kişilik özelliklerinin beş faktör kişilik kuramından daha tatmin edici olduğu ifade edilmiştir.

Torres-Marin ve arkadaşları (2019), *alay edilme korkusu (gelotophobia)* ve *alay edilmeden keyif alma (gelotophilia)* ile *başkalarını alaya alma keyfi (katagelasticism)* duygularının HEXACO modelinde ve Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinde test etmek ve araştırmayı amaç edinmişlerdir. Çalışmada, gelotophobia olarak ifade edilen alay edilmeden keyif alma durumunun düşük dışadönüklük ve dürüstlük-alçakgönüllülük, yüksek duygusallık ilişkisinin pozitif olduğunu, yüksek Makyavelizm, düşük Narsisizm ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Gelotophilia'nın yüksek açıklık ve dışadönüklük, yüksek Narsisizm ile katagelasticism'in ise düşük uyumluluk ve dürüstlük-alçakgönüllülük, yüksek Makyavelizm ve yüksek Psikopati ile ilişkili olduğu ortaya

konmuştur. Özetle bu çalışma bireylerin alay ve neşe ile ilgili başa çıkmaları konusunda karanlık kişilik özelliklerinin önemli öngörücü olabileceğini ifade etmektedir.

Blais ve Pruyers (2017), Karanlık Üçlü ve HEXACO kişilik özelliklerinin siyasi hırs ile ilgili olarak başlangıç kararını tahmin etmedeki etkisini değerlendirmekte olan bir çalışma yapmıştır. Toplam 681 lisans öğrencisinden oluşan örnekleme siyasi hırs ile ilgili olarak çevrimiçi dört soru yöneltilmiş olup bunlar; a) siyasi bir göreve aday olma düşüncesi (hiç düşünmedim vs); b) siyasi bir kariyeri on olası seçenekten ilk beşe koyma (evet vs hayır); c) kendini en azından biraz nitelikli hissetme (hiç değil vs); ve d) bir seçimi kazanma olasılığı (olasılık dahil vs) şeklindedir. Sonuçlar ise dışadönüklük ve açıklık kişilik özelliklerine sahip olanların siyasette kariyer yapma arzusunu öngörürken, Narsisizm ve makyavelizm gibi kişilik özellikleri barındıranların siyasette kariyer yapmak adına kabul edilen nitelikleri ve başarıyı tutarlı bir şekilde öngörmüştür. Çalışma içerisindeki çıkarımlar siyasi davranışların incelenmesinde hem genel anlamda hem de karanlık kişilik özelliklerinin her ikisinin de önemsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Ruchensky ve Donellan (2017), Triarchic Psikopati modelinin (Cesur, Kötü niyet ve Düzensizlik) ölçülmesi ile HEXACO kişilik modelinin uyumu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda Triarchic Psikopati ölçüleri ile HEXACO özellikleri arasında örtüşme bulunmuştur.

2.3. HEXACO Kişilik Modeli ve Etiksel Karar Verme ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Literatür taraması yapıldığında HEXACO kişilik kuramı ve etiksel karar verme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısının yok denecek kadar azlığının yol açtığı bilgi eksikliği nedeni ile Beş Faktör kişilik modelinin de dahil edildiği literatür taraması yolu izlenmiş olup, bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Lee ve arkadaşları (2008), HEXACO modeli çerçevesinde dürüstlük-alçakgönüllülük ile ilgili sonuçların tahmin etme yeteneği ile örgütsel ortamlarda çok daha değerli olacağı öne sürüldüğünden, bu çalışma serisini yapmışlardır. Bu çalışma serisinde dürüstlük-alçakgönüllülük faktörü potansiyel olarak daha da incelenmiştir. Ayrıca dürüstlük-alçakgönüllülük ile ilgili birçok ifade tartışılmış ve HEXACO kişilik modelinin örgütsel ve endüstriyel psikoloji alanlarında uygulanabilirliği tartışma

içerisinde yerini almıştır. Çalışma içerisinde birçok bulgu tartışılmasına rağmen etik ve etiksel çerçeve ile ilgili olan kısımda; dürüstlük-alçakgönüllülük faktörünün etik yargılar ve etik davranışlar ile tutarlı ilişkilerde bulunduğu; yüksek deneyime açıklık, düşük duygusallık, yüksek uyumluluk düzeylerinin etik ve etiksel karar vermede ilişkili olabileceği belirtilmektedir.

Saadullah (2011), çalışma özellikle beş faktör kişilik kuramı içerisinde yer alan özdenetim-Öz-disiplin/Sorumluluk ve uyumluluk faktörleri ile etiksel karar verme arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Çalışma içerisinde vergi kavramı ile ilgilenen meslek mensuplarının özellikle ikilem içerisinde olduğu belirtilmiştir. İşletmenin devamlılığı adına müşteri memnuniyeti esas alınsa da erk tarafından belirlenen her türlü çerçeveye uyma zorunluluğu ve sorumluluğu olduğu belirtilmiştir. Çalışma sonuçlarında özellikle özdenetim-özdisiplin-sorumluluk kavramının yüksek olduğu bireylerde etik ikilem yaşanabileceği ortaya konmuştur. Ayrıca özdenetim-özdisiplin-sorumluluk kavramının birçok başka değişken ile olumlu ilişkisi olduğu da vurgulanmaktadır. Çalışma içeriğinde uyumluluk faktörünün farklı farklı ortamlarda tercih edilen bir özellik olduğu ifade edilse de aynı zamanda bu faktörün etik kararlar alırken zorluk çıkartabilecek bir faktör olduğunu yani etik kararı engelleyebilecek etkili bir faktör olabileceği de vurgulanmaktadır.

Saadullah ve Bailey (2014), ABD’de bulunan ilk 100 şirket içerisinde yer alan muhasebe firması özelinde 114 kişilik bir örneklem üzerinden yürütülen çalışma yapmışlardır. Yaptıkları çalışmada nevroitiklik, Öz-denetim/Öz-disiplin/Sorumluluk Faktörü, deneyime açıklık, dışadönüklük ve uyumluluk özelliklerinin muhasebecilerin etik karar verme süreci üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışma ayrıca kişilik modellerinden BFKM özelinde kendi tarihinin öncülerinden olduğunu ve daha önce literatürde rastlanılmamış gibi görüldüğünü de belirtmektedir. Çalışma neticesinde deneyime açıklık ve Öz-denetim/Öz-disiplin/Sorumluluk faktörlerinin etik niyet oluşumunu olumlu yönde etkileyen iki özellik olduğu ifade edilmiştir.

Khan ve arkadaşları (2016), Pakistan’da bulunan yükseköğretim kurumları içerisindeki 406 çalışan üzerindeki nevroitiklik, Öz-denetim/Öz-disiplin/Sorumluluk Faktörü, deneyime açıklık, dışadönüklük ve uyumluluk özelliklerinin etik ideolojilere etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda dışadönüklük faktörü ile idealizm etik

ideoloji arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, ancak görecelik etik ideolojisi arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Sorumluluk faktörü ile her iki etik ideoloji boyutu arasında anlamlı ilişki kurulamadığı, uyumluluk faktörünün her iki etik algısı ile anlamlı pozitif ilişkili olduğunu, deneyime açıklık ile ilgili olarak özelliği taşıyan kişilerin idealizm düşük, görecelik yüksek olduğunu göstermektedir. Nevrotiklik özelliğinde ise Nörotizm ve idealizm etik ideolojisi arasında yüksek derecede anlamlı bir ilişki bulunduğu, görecelik etik ideolojisiyle anlamlı bir ilişki öngöremediği belirtilmiştir. Bu sonuçların, nevrotikliğin idealizmde yüksek ve görecelikte düşük olduğunu gösterdiğini belirtmişlerdir.

Özbağ (2016), etiksel karar verme kavramının en çok reel olarak değerlemesinin etiksel liderlik üzerinde olduğu literatür bakımından görülmektedir. Bu nedenle etiksel liderlik özelinde kişilik etkilerinin önemi ile ilgili olarak yapılan bu çalışma BFKM ile etik liderlik arasındaki bağlantıyı analiz etmektedir. Sonuçlarda ise, nevrotiklik faktörünün çalışanların etik lider algısını olumsuz yönde etkilediği, dışadönüklük faktörü ile etik liderlik arasında anlamlı bir ilişki görülmediği, deneyime açıklık, uyumluluk ve özdenetim-sorumluluk faktörlerinin etik liderliğin anlamlı ve önemli öncülleri olarak bulunduğu belirtildi.

Mohseni ve arkadaşları (2017), denetim firmalarındaki etik niyetleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile bir çalışma yapmışlardır. 90 uygulayıcı denetçi örneklemini üzerinde yapılan çalışmada veriler anket usulü ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda nevrotiklik ile etik niyet arasında negatif anlamlı bir ilişki olduğunu belirtilirken, özdenetim/sorumluluk, deneyime açıklık, uyumluluk ve dışadönüklük ile etik niyet arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmaktadır.

Anwar ve Shah (2018), etik davranış ile beş faktör kişilik özellikleri arasında ki bağlantıyı analiz etmeye yönelik çalışma yapmışlardır. Anket tekniği ile yapılan çalışmada, Pakistan da bulunan Sindh eyaletinde kamu içerisinde yer alan yüksek öğretim kurumlarında mesleğini icra eden 150 kişilik örneklem ile cevaplar toplanarak yapılmış olup, dışadönüklük faktörünün etik davranış üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk faktörleri etik davranış ile pozitif korelasyon yani anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu da eklenmiştir.

Jamaludin ve Mehon (2020), Malezya'daki konaklama endüstrisindeki kişilik özellikleri ve etik davranışların önemi üzerine çalışma yapmışlardır. Çalışma Büyük beşli olarak ifade edilen kişilik modeli ile çalışanların etik davranışlarını tahmin etme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kuala Lumpur Ritz-Carlton Hotel'den 150 çalışan ile örneklem oluşturularak yapılan çalışma sonucunda çalışma ortamında etik davranış gerektiren olaylar ile karşılaşıldığında etiksel karar verme eylemine en çok katkı sunan kişilik özelliğinin deneyime açıklık olduğu vurgulanmıştır. Deneyime açıklık özelliğini uyumluluk ve özdenetim/sorumluluk faktörünün izlediği de belirtilmiştir.

Koodamara ve arkadaşları (2021), Beş Faktör Kişilik özelliklerinin etik iklim ve etik dışı davranışlar üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 203 işletme okulu öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışma ile BFKM özellikleri ile etik kavramı üzerinde ilişki kurmaya çalışmışlardır. Çalışma sonucunda ortaya koydukları sonuçlardan bazılarında; Özdenetim/Öz-disiplin/Sorumluluk Faktörü, uyumluluk faktörü ve etik iklimin etik dışı ya da ahlaksız davranışlarla negatif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

Bu araştırma “Muhasebe meslek mensuplarının altı faktörlü kişilik özellikleri (dürüstlük-alçakgönüllülük, duygusallık, dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık) ve Karanlık Üçlü kişilik özellikleri (Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati) ile etiksel karar verme davranışları arasındaki ilişki nasıldır?” sorusunu araştırmaktadır. Ayrıca bu çalışma kapsamında aşağıda yer verilen alt problemlere yönelik araştırmalar da yapılmıştır.

1. Muhasebe meslek mensuplarının altı faktörlü kişilik özellikleri, etiksel karar verme davranışları üzerinde farklılığa neden olmakta mıdır?
2. Muhasebe meslek mensuplarının Karanlık Üçlü kişilik özellikleri, etiksel karar verme davranışları üzerinde farklılığa neden olmakta mıdır?
3. Muhasebe meslek mensuplarının altı faktörlü kişilik özellikleri, Karanlık Üçlü kişilik özellikleri ve etiksel karar verme davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Isparta ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının Altı Faktörlü Kişilik/HEXACO (Dürüstlük-Alçakgönüllülük, Duygusallık, Dışadönüklük, Uyumluluk, Sorumluluk ve Deneyime Açıklık) ve Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin (Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati) onların etiksel karar verme davranışına olan etkilerini incelemektir. Muhasebe meslek mensupları arasında yaşanan rekabet artışı ile birlikte, muhasebe mesleği yüksek etik standartları koruma yönünde ciddi baskılarla karşılaşmış ve her bir muhasebe meslek mensubunun var olan etik ilkelere uygun çalışma yapma ve kararlar alma önceliği daha da kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu tür baskı ve gerekliliklere rağmen uygulamada pek çok muhasebe meslek mensubunun mesleğin uygun gördüğü etik ilkelerden uzak şekilde faaliyetlerini yürütmeye devam etmesi (Yeltsinta ve Fuad 2013: 1) çalışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Bu araştırmada ayrıca muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranış

ve karar vermeye yönlendiren faktörlerin neler olduğu da tespit edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların birçoğu muhasebe meslek mensuplarının etiksel davranış ve etiksel karar verme süreçlerinde sahip oldukları kişilik özelliklerinin etkili olduğunu iddia etmiş ve özellikle HEXACO olarak da bilinen Altı Faktörlü Kişilik modeline ve “Karanlık Üçlü/Dark Triad “şeklinde ifade edilen makyevalist, narsist ve Psikopati kişilik özelliklerine ayrı bir önem atfetmiştir. Bu bilgilerden hareketle tez kapsamında incelenecek araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir;

- a) Muhasebe meslek mensuplarının Altı Faktörlü Kişilik Özellikleri (Dürüstlük-Alçakgönüllülük, Duygusallık, Dışadönüklük, Uyumluluk, Sorumluluk ve Deneyime Açıklık) onların etiksel karar verme davranışlarını etkiler mi?
- b) Muhasebe meslek mensuplarının Karanlık Üçlü (Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati) kişilik özellikleri onların etiksel karar verme davranışlarını etkiler mi?

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın genel evrenini muhasebe meslek mensupları, araştırma evrenini Isparta da görev yapmakta olan 355 muhasebe meslek mensupları, örneklemine ise 2023 yılı itibariyle Isparta ilinde aktif olarak faaliyet gösteren 97 muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Örneklem seçimi sürecinde “uygun örnekleme” (convenience sampling) yöntemi tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yönteminde, araştırmacı katılımcıları belirlerken araştırma için uygun ve gönüllü bireyler arasından ulaşılması daha kolay olanları tercih etmektedirler (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Veri toplama araçları 97 muhasebe meslek mensubuna uygulanmış ancak ölçeklerde yer alan maddelerin büyük çoğunluğuna cevap vermemiş olan 12 muhasebe meslek mensubunun verileri araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Sonuç olarak araştırmada 85 muhasebe meslek mensubunun verileri değerlendirmeye dahil edilmiş olup, örnekleme oluşturan kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, eğitim durumlarına, mesleki unvanlarına, gelir miktarlarına ve mesleki deneyimlerine ilişkin bilgiler sırasıyla aşağıda yer alan tabloda verilmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

3.4.1. Kısaltılmış HEXACO Kişilik Ölçeği

HEXACO Kişilik Envanteri (HEXACO Personality Inventory) ilk olarak Lee ve Ashton (2004) tarafından geliştirilmiş olup 100 maddeden oluşan uzun ve 60 maddeden oluşan kısa formu bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanılan kısa form ise De Vries (2013) tarafından geliştirilmiştir. 6 boyut ve 24 maddeden oluşan ölçek, “1: kesinlikle katılmıyorum” ve “5: kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte 12 madde ters puanlanmıştır. Bu maddeler sırasıyla; “3”, “4”, “7”, “8”, “9”, “11”, “12”, “17”, “18”, “20”, “22”, “24” numaralı sorulardır.

Araştırmada de Vries (2013) tarafından geliştirilen bu kısa formda yer alan her bir kişilik özelliği dörder ifade ile ölçülmüştür. Altı Faktörlü Kişilik özelliklerinin her birine dair sorular, Sarıkaya ve Atsan (2022) çalışmalarından referans alınarak bu çalışmada kullanılmıştır. Gerekli kullanım izinleri talep edilmiş ve kullanım onayları alınmıştır. Örnek birer madde olarak, “Yalan söylemekte zorlanırım (Dürüstlük/Alçakgönüllülük)” ve “Çok dikkatli çalışırım (Sorumluluk)” ifadeleri verilebilir.

3.4.2. Karanlık Üçlü (Dirty Dozen) Ölçeği

Araştırmada bağımsız değişken olarak düşünülen Karanlık Üçlüye “Dirty Dozen” adı verilen ölçek kullanılmıştır. Jonason ve Webster (2010) tarafından geliştirilen ölçek 12 sorudan oluşup makyavelizm, Psikopati ve Narsisizm kişilik özelliklerini ölçmeye yönelik sırayla dörder madde içermektedir. 1-5 Likert tipi ölçek “Kesinlikle katılmıyorum”=1, “katılmıyorum”=2, “Kararsızım”=3, “Katılıyorum”=4, “Kesinlikle katılıyorum”=5 şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte ters kodlanmış madde yoktur. Ölçek 2015 yılında Eraslan-Çapan, Satıcı, Yılmaz ve Kayış tarafından Türkçeye uyarlanmış ve geçerlilik güvenirlik çalışması yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonunun alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları 0.71 ile 0.87 arasındadır. Çalışmada kullanılmış olan Karanlık Üçlü Ölçeği Özsoy ve arkadaşları (2017) tarafından Türkçe versiyon formatındaki çalışma ile refere edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda ölçek kullanım izinleri talep edilmiş ve onaylanarak çalışma içerisinde kullanılmıştır.

3.4.3. Etiksel Karar Verme Ölçeği

Bu çalışmada, bağımlı değişken olarak etiksel karar verme tercih edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının etik değerlendirmelerini ölçmeye yönelik olarak Özkan ve Hacıhasanoğlu (2012) tarafından geliştirilen ölçek 10 senaryodan oluşmaktadır. Senaryolar muhasebe meslek mensuplarının etik davranışları ile ilgili 5 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu alt ölçekler “Doğruluk-Dürüstlük”, “Tarafsızlık”, “Mesleki Yeterlilik”, “Gizlilik” ve “Mesleki Davranış” boyutlarından oluşmaktadır. Çalışmada kullanılmak üzere gerekli izin talepleri Özkan ve Hacıhasanoğlu’ndan istenmiş olup, izin taleplerinin olumlu olması sonucunda kullanılmaktadır.

3.5. Verilerin Analizi

Öncelikle araştırmanın kurgusuna uygun olarak oluşturulan ve uygulanan anketlerden elde edilen veriler kodlanmıştır. Bu veriler SPSS 22.0 programına işlenmiştir. Araştırma için kullanılan ölçeklerin orijinal yapısına uygun olarak ters kodlanmış ifadeler tekrardan düzenlenerek yeni veriler işleme alınmıştır. Daha sonra SPSS 22.0 programı kullanılarak, Isparta il sınırlarında görevini sürdüren muhasebe meslek mensuplarından oluşan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ölçmeye yönelik olarak frekans ve yüzde analizleri yapılarak yorumlanmıştır. Araştırmanın modeli SmartPLS programı kullanılarak Kısmi En Küçük Kareler Yol Analizi Yaklaşımı (VT-YEM) ile anlamlılık düzeyleri tahmin edilmek sureti ile sınanmıştır. Araştırmada Yapısal Eşitlik Modelinden yararlanılmıştır. Yapısal Eşitlik Modeli genel anlamda iki şekilde görülmektedir. Birincisi kovaryans tabanlı yapısal eşitlik modeli (CB-YEM), ikincisi kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modelidir (PLS-YEM). Varyans tabanlı kısmi en küçük kareler yaklaşımı ile yapısal eşitlik modeli yenilenmiş/yenilemeli regresyon kullanmaktadır. Bu yenilemeli regresyon özellikle gizil değişkenlerle; model ve yönlendirilmiş ilişkilerini tahmin etmek için yapılan non-paremetrik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda önemli olan nokta hem gizil hem de gözlenen değişkenlerin aralarındaki ilişkiyi modellemektir (Arı ve Şen, 2023:6-7).

3.6. Araştırma Soruları ve Hipotezleri

Araştırma soruları aşağıdaki gibidir;

1. Altı faktörlü kişilik özelliklerinin etiksel karar verme davranışına etkisi var mıdır?
2. Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin etiksel karara verme davranışına etkisi var mıdır?

H1: Altı faktörlü kişilik özellikleri etiksel karar verme davranışını etkiler.

Araştırmanın birinci temel hipotezi altı faktörlü kişilik özelliklerinin etiksel karar verme davranışına olan etkisini tespit etmek üzere oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan kişilik ve etiksel karar verme davranışlarını ölçmeye yarayan ölçeklerin alt boyutları temelinde araştırmanın bu boyutlara yönelik hipotezleri de aşağıdaki gibi önerilmiştir;

H1.1: Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.2: Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.3: Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.4: Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.5: Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.6: Duygusallık kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.7: Duygusallık kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.8: Duygusallık kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.9: Duygusallık kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.10: Duygusallık kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.11: Dışa Dönüklük kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.12: Dışa Dönüklük kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.13: Dışa Dönüklük kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.14: Dışa Dönüklük kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.15: Dışa Dönüklük kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.16: Uyumluluk kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.17: Uyumluluk kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.18: Uyumluluk kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.19: Uyumluluk kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.20: Uyumluluk kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.21: Sorumluluk kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.22: Sorumluluk kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.23: Sorumluluk kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.24: Sorumluluk kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.25: Sorumluluk kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.26: Deneyime Açıklık kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.27: Deneyime Açıklık kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.28: Deneyime Açıklık kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.29: Deneyime Açıklık kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H1.30: Deneyime Açıklık kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2: Karanlık Üçlü kişilik özellikleri etiksel karar verme davranışını etkiler.

Araştırmanın ikinci temel hipotezi ise Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin etiksel karar verme davranışına olan etkisini ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan Karanlık Üçlü kişilik ve etiksel karar verme davranışlarını ölçmeye yarayan ölçeklerin alt boyutları temelinde araştırmanın bu boyutlara yönelik hipotezleri de şu şekilde oluşturulmuştur;

H2.1: Makyavelist kişilik Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.2: Makyavelist kişilik Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.3: Makyavelist kişilik Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.4: Makyavelist kişilik Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.5: Makyavelist kişilik Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.6: Psikopati kişilik Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.7: Psikopati kişilik Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.8: Psikopati kişilik Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.9: Psikopati kişilik Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.10: Psikopati kişilik Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.11: Narsist kişilik Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.12: Narsist kişilik Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.13: Narsist kişilik Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

H2.14: Narsist kişilik Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

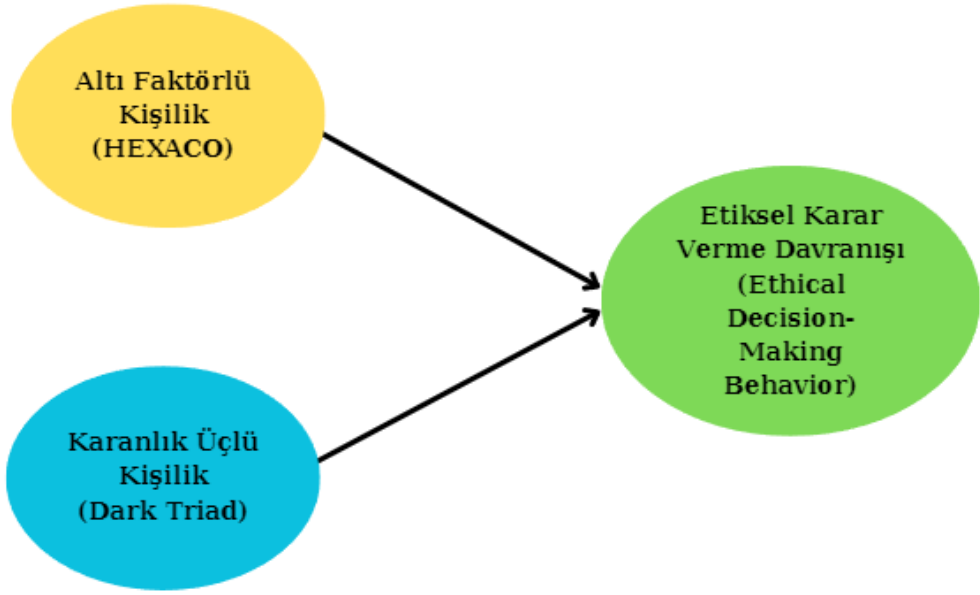
H2.15: Narsist kişilik Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.

3.7. Araştırmanın Teorik Modeli

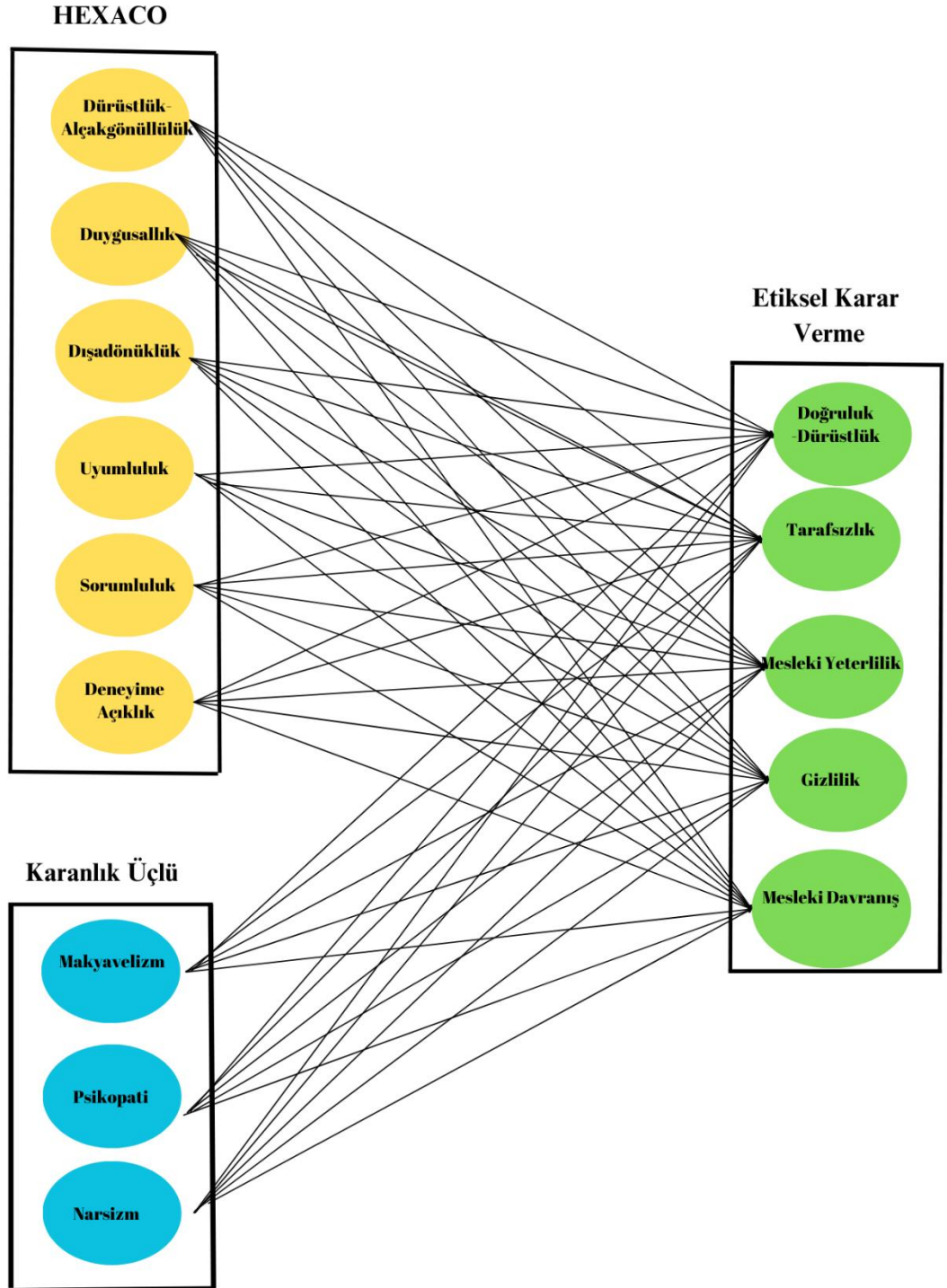
Yapısal eşitlik modeli (YEM) günümüz istatistiki bakış açısına en güncel yaklaşımlar ile bakmaya yardımcı olan genellikle sosyal bilimciler tarafından tercih edilen güncel analiz yöntemidir. Yapısal eşitlik modeli çok değişkenli istatistiki yöntemlerin bir arada birleştirilmesi ile etkili bir analiz yöntemi haline gelmektedir. Kavramlar ya da faktörler arasındaki ilişkinin ne şekilde olduğunu, sebep-sonuç ilişkisinin var olup olmadığını incelemeye yardımcı olan yapısal eşitlik modeli, aynı zamanda sıralanan bu ilişkileri bütüncül bir bakış açısı ile sunmaktadır (Kandemir, 2015: 451). Yapısal eşitlik modellemesinin en büyük avantajı hem gözlenebilen hem de gözlenemeyen değişkenler arasındaki neden-sonuç sınamalarında etkili olmasıdır (Yılmaz,2004: 79). Yapısal eşitlik modelinin farklı disiplinler arasında kullanılması en büyük etken geleneksel olarak adlandırılan birçok yöntemin aksine gözlemlenmiş değerlere ait ölçüm hatalarını dikkate almasından kaynaklanmaktadır (İlhan ve Çetin,2014: 27). Yapısal eşitlik modeli, klasik regresyon modelleri ile kıyaslandığında bütüncül bir istatistiki veri analizi açısından avantajlı konumdadır. Bu durumun nedeni

klasik regresyon gibi doğrudan bağımlı değişken ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi ölçmekten ziyade ölçülemeyen değişkenler arasındaki ilişkilerin de incelenmesine olanak sağlamasından kaynaklanır. Yapısal eşitlik modelinin regresyon analizlerine karşı bir başka avantajı ise değişkenlerin ilişkilerini ayrı ayrı ortaya koymak yerine tek bir analiz ile bütünsel olarak analiz edebilmesidir. En genel çerçevede yapısal eşitlik modellemesi içerisinde özellikle kullanılan iki modelleme çeşidi bulunmaktadır. Bunlar Varyans Tabanlı Yapısal Eşitlik Modeli (Variance-Based Structural Equation Model, VT-YEM) ile Kovaryans Tabanlı Yapısal Eşitlik Modelidir (Covariance-Based Structural Equation Model, CB-YEM). Yukarıda belirtilen VT-YEM modeli En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi (Partial Least Squares Structural Equation Model, PLS-YEM) olarak da bilinmektedir ve kovaryans modellemesine alternatif olarak görülmektedir. Bunun temel nedeni ise muadil modellere göre avantajlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Bahsi geçen avantajlar; örnek sayısı, verinin/verilerin normal dağılım göstermesi gibi ön koşullara bağımlılığının az olmasıdır. Ayrıca diğer modelleme yöntemlerine göre daha karmaşık yapıdaki modellerin çözümlenmesini de sağlayan VT-YEM, toplam varyansı açıklar. Daha sonra gözlenebilen bağımlı yapıya ait R^2 değerlerini en üste taşıyan (max) katsayıları tahmin etmektedir (Doğan vd., 2021: 166).

Bu çalışmada örneklem büyüklüğü dikkate alındığında genel modelleme yöntemlerine nazaran az örneklemde daha verimli sonuçlar ile analiz edilmesine olanak sağlayan ve normal dağılım gerektirme ön koşuluna bağlı olmayan VT-YEM yöntemi kullanılmıştır.

Şekil 9: Araştırmanın Genel Teorik Modeli

Şekil 10: Araştırmanın Detaylandırılmış Teorik Modeli

Bu bölümde demografik bulgular, betimleyici istatistiki bulgular-normallik dağılımı, geçerlilik ve güvenilirlik ile ilgili bilgiler, korelasyon tablosu, Dış yüklenim

katsayıları, Fornell-Larcker kriterine dayalı ayrışım geçerliliği, yol katsayıları R^2 değerleri, VIF değerleri, f2 değerleri ve bootstrapping analiz değerleri bulunmaktadır.

3.8. Demografik Bulgular

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Dağılımları

Demografik Bilgiler		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	76	89,4
	Kadın	9	10,6
	Toplam	85	100
Yaş	30 yaş ve altı	1	1
	31-40 yaş	18	21,2
	41-50 yaş	29	34,1
	51-60 yaş	33	39
	60 yaş ve üstü	4	4,7
	Toplam	85	100
Eğitim Durumu	Ön lisans	12	14,2
	Lisans	69	81,2
	Yüksek Lisans	3	3,6
	Doktora	1	1
	Toplam	85	100
Ünvan	Serbest Muhasebeci	9	10,6
	Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir	76	89,4
	Yeminli Mali Müşavir	-	-
	Toplam	85	100
Gelir Düzeyi (Aylık TL)	0-10.000 TL	-	-
	10.001-20.000 TL	12	14,1
	20.001-30.000 TL	26	30,6
	30.001-40.000 TL	11	13
	40.001-50.000 TL	14	16,5
	50.001 TL ve üstü	22	25,8
	Toplam	85	100
Mesleki Deneyim (Yıl)	0-5 Yıl	3	3,5
	6-11 Yıl	8	9,4
	12-17 Yıl	28	32,9
	18-23 Yıl	19	22,4
	24-29 Yıl	23	27,1
	30 Yıl ve üstü	4	4,7
	Toplam	85	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan meslek mensuplarının %89,4’ünü (76 kişi) erkeklerin, %10,6’sını (9 kişi) ise kadınların oluşturduğu görülmektedir. Katılanların büyük çoğunluğu 51-60 yaş (%39) ve 41-50 yaş (%34,1) aralığındaki kişilerdir. 31-40 yaş aralığında 18 kişi (%21,2) , 60 yaş ve üzerinde 4 kişi (%9,2) bulunurken, 30 yaş ve altında bulunan sadece 1 kişi (%1) vardır. Çalışma kapsamında

katılanların çoğunluğunun lisans (%81,2) ve ön lisans (%14,2) mezunu bireyler olduğu söylenebilir. Yüksek lisans mezunu meslek mensupları %3,6'lık bir kısmı oluştururken, doktora mezunu olan sadece 1 kişi (%1) bulunmaktadır. Araştırma içerisinde kendilerine ölçekler uygulanan meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun serbest muhasebeci ve mali müşavir (%89,4) unvanına sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte %10,6'luk bir kısım ise serbest muhasebecilerden oluşmaktadır. Çalışmanın örnekleminde yeminli mali müşavir bulunmamaktadır. Çalışma örnekleminde yer alan muhasebe meslek mensuplarından bulunmamaktadır. %14,1'inin 10.001-20.000 TL arasında bir aylık gelire sahip oldukları, %30,6'sı için bu tutarın 20.001-30.000 TL arasında olduğu görülmektedir. Katılımcıların %13'ü aylık 30.001-40.000 TL arasında gelire sahipken, %16,5'i 40.001-50.000 TL arasında kazanmaktadır. 50.001 TL ve üzerinde aylık kazançta sahip katılımcılar ise örneklemin %25,8 oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında bulunan meslek mensuplarının %3,5'i 0-5 yıl arasında, %9,4'ü ise 6-11 yıl arasında mesleki deneyime sahip oldukları söylenebilir. Katılımcıların %32,9'u 12-17 yıl arasında, %22,4'ü 18-23 yıl arasında değişen mesleki deneyime sahipken en çok %27,1 oranıyla 24-29 yıl arası meslek deneyime sahip olanlara ve %4,7 oranıyla 30 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip olanlara rastlanılmıştır.

3.9. Betimleyici İstatistikî Bulgular

Aşağıdaki Tablo 2 de yer alan değerlerde gözlenen değişkenlere yönelik ifadelerin ortalamalarını, ifadelerin medyan değerlerini, ifadelerinin standart sapmasını ve normal dağılımını gösteren Aşırı Basıklık (Excess Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri yer almaktadır.

Tablo 2: Betimleyici İstatistik Dağılımı-Normallik Dağılımı

Gözlenen Değişken	Ortalama	Medyan	Gözlenen minimum	Gözlenen maksimum	Standart sapma	Aşırı Basıklık	Çarpıklık
HEX_Den_1	3,440	4	1	5	1,127	-0,912	-0,332
HEX_Sor_1	4,429	5	1	5	0,776	7,951	-2,326
HEX_Uy_1	1,595	1	1	5	0,773	4,644	1,797
HEX_DD_1	4,464	5	1	5	0,645	8,173	-1,902
HEX_Duy_1	3,393	4	1	5	1,175	-0,934	-0,499
HEX_Dur_1	4,167	4	1	5	0,986	2,674	-1,634
HEX_Den_2	4,345	4	2	5	0,748	1,535	-1,192
HEX_Sor_2	3,583	4	1	5	1,115	-0,632	-0,528
HEX_Uy_2	2,798	3	1	5	1,100	-1,277	-0,134
HEX_DD_2	3,690	4	1	5	1,035	-0,152	-0,787
HEX_Duy_2	3,202	4	1	5	1,183	-0,944	-0,359
HEX_Dur_2	4,190	5	1	5	1,128	1,557	-1,55
HEX_Den_3	4,167	4	2	5	0,799	1,096	-1,026
HEX_Sor_3	4,333	4	2	5	0,745	1,513	-1,164
HEX_Uy_3	2,524	2	1	5	1,029	-0,379	0,536
HEX_DD_3	4,131	4	2	5	0,632	1,883	-0,69
HEX_Duy_3	1,952	2	1	4	0,754	1,323	0,927
HEX_Dur_3	2,917	3	1	5	1,104	-1,062	-0,048
HEX_Den_4	4,226	4	2	5	0,643	1,925	-0,8
HEX_Sor_4	4,048	4	2	5	0,754	1,323	-0,927
HEX_Uy_4	2,905	3	1	5	1,191	-1,014	0,316
HEX_DD_4	4,060	4	2	5	0,822	1,452	-1,162
HEX_Duy_4	3,548	4	1	5	1,051	-0,341	-0,629
HEX_Dur_4	2,857	3	1	5	1,114	-1,053	0,026
Mak_1	1,869	2	1	5	0,883	1,943	1,318
Mak_2	1,714	2	1	4	0,881	1,307	1,345
Mak_3	2,083	2	1	4	1,002	-0,53	0,696
Mak_4	1,619	1	1	4	0,754	1,635	1,278
Pis_1	2,405	2	1	5	1,292	-1,058	0,518
Pis_2	1,476	1	1	5	0,794	5,988	2,259
Pis_3	1,595	1	1	4	0,773	1,493	1,325
Pis_4	1,524	1	1	5	0,823	4,543	2,007
Nar_1	2,488	2	1	5	1,170	-0,822	0,506
Nar_2	3,452	4	1	5	1,169	-0,776	-0,543
Nar_3	2,798	2	1	5	1,193	-1,167	0,23
Nar_4	2,321	2	1	5	1,037	0,146	0,882
EKV_DD_1	2,452	2	1	5	1,117	-1,12	0,33
EKV_DD_2	2,795	3	1	5	1,230	-1,355	0,006
EKV_Tar_1	2,631	2	1	5	1,261	-1,226	0,224
EKV_Tar_2	2,855	3	1	5	1,142	-1,179	-0,105
EKV_MY_1	3,095	3	1	5	1,140	-0,943	-0,387
EKV_MY_2	2,179	2	1	4	1,025	-0,762	0,576
EKV_GIZ_1	2,524	2	1	5	1,341	-1,102	0,446
EKV_GIZ_2	1,762	1	1	5	1,031	1,394	1,427
EKV_MD_1	3,084	3	1	5	1,214	-0,946	-0,452
EKV_MD_2	2,345	2	1	5	1,118	-0,788	0,475

Tablo.2 deki değerlere göre, veri setindeki değerler yakından incelendiğinde Hex_Sor_1, Hex_Uy_1, Hex_DD_1, Hex_Dur_1, Pis_2, Pis_4 ve gözlenen değişkenleri dışındakilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir. KEKK yaklaşımı ile YEM analizlerinde diğer klasik regresyon modellemelerinde olduğu gibi normal dağılım şartına bağımlılık gerekmediğinden (Yalçın,2021:56,100), elde edilen veriler ile yapısal model analizi gerçekleştirilebilmektedir.

Bunun yanında betimleyici istatistik sonuçları;

Faktörlere kendi arasında bakıldığında ise HEXACO kişilik modeli içerisinde; HEX_Den_2, HEX_Den_4, HEX_Den_3 ($\bar{X}$: 4.345 , $\bar{X}$: 4.226, $\bar{X}$:4.167); HEX_Sor_1, HEX_Sor_3, HEX_Sor_4 ($\bar{X}$:4.429 , $\bar{X}$: 4.333 , $\bar{X}$: 4.048); Hex_Uy_4($\bar{X}$: 2.905); HEX_DD_1, HEX_DD_3, HEX_DD_4, HEX_DD_2 ($\bar{X}$:4.464, $\bar{X}$: 4.131, $\bar{X}$:4.060, $\bar{X}$:3.690); HEX_Duy_4, HEX_Duy_1, HEX_Duy_2($\bar{X}$: 3.548, $\bar{X}$:3.393, $\bar{X}$: 3.202); HEX_Dur_2, HEX_Dur_1($\bar{X}$: 4.190, $\bar{X}$:4.167) Karanlık Üçlü Kişilik modeli içerisinde; Mak_3 ($\bar{X}$:2.083), Pis_1 ($\bar{X}$:2.405), Nar_2 ($\bar{X}$:3.452) ve en son olarak Etiksel Karar Verme alt boyutları içerisinde ;EKV_MY_1, EKV_MD_1, EKV_TAR_2, EKV_DD_2, EKV_GIZ_1 ($\bar{X}$:3.095, $\bar{X}$:3.084, $\bar{X}$:2.855, $\bar{X}$:2.795, $\bar{X}$:2.524) gözlenen değişkenler sırasıyla en yüksek ortalamaya sahiptir.

3.10. Kısmi En Küçük Kareler (KEKK) Yaklaşımı ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) Analizi Bulguları

Bu bölümde KEKK ile yaklaşımı ile YEM analizinin bulgularını yer almaktadır. Bulgular, şekil görselleri ve istatistiksel değerler biçiminde raporlanmıştır. Analizler detaylandırılmış model kapsamında her bir bağlantı hesaba katılarak uygulanmıştır. Ancak Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak detaylandırılmış model sınanırken faktör yükü yetersiz olan ifadeler çıkartılmış, güvenilirlik katsayısı yetersiz boyutlar çıkartılmış, p anlamlılık katsayısı en yüksek olandan itibaren yol bağlantılarının silinmesi ile birlikte anlamlı görülen ve modelde kalması kabul edilen değerler ile analiz gerçekleştirilmiş ve aşağıda anlamlı olarak modelde kalması karar verilen değerler sunularak analiz gerçekleştirilmiştir.

3.10.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik

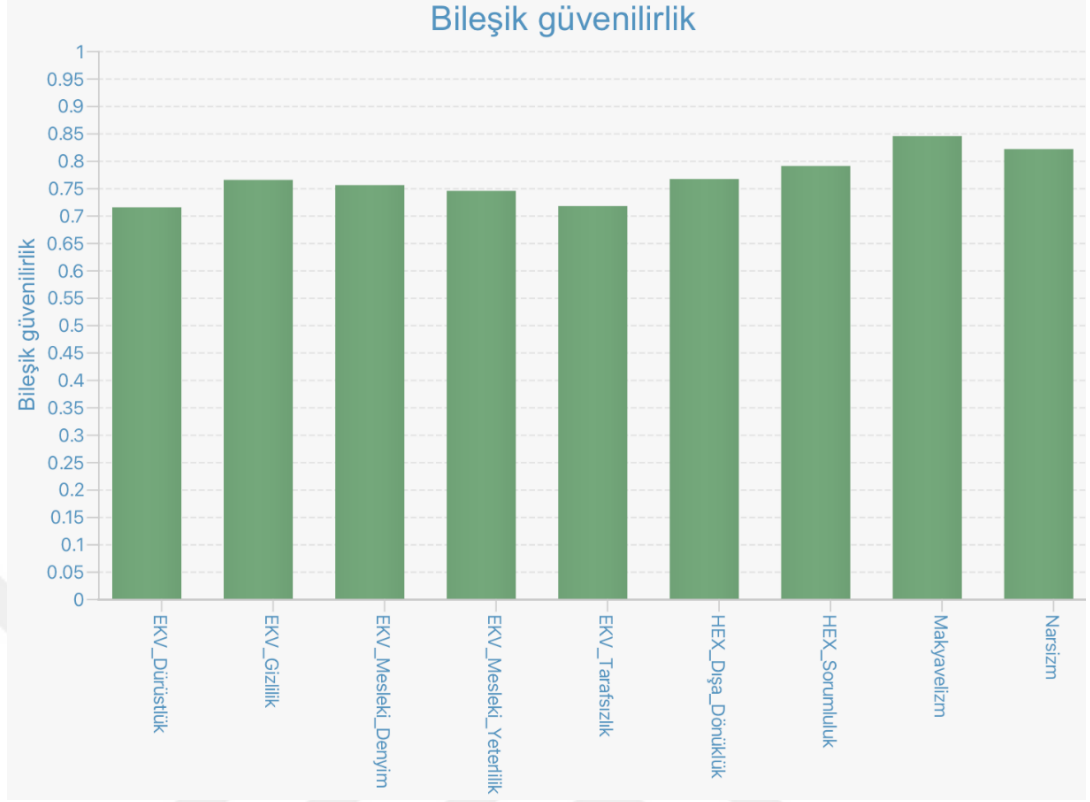
Altı faktörlü kişilik özellikleri, Karanlık Üçlü kişilik ve Etiksel karar verme davranışı ölçeklerinin alt boyutlarına yönelik güvenilirlik katsayıları Tablo 3’de gösterilmektedir.

Yapısal eşitlik modeli kapsamında yansıtıcı (reflective) göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergeler kavramsal çerçeve içerisinde bulunan tüm olası öğelerin temsili kümesidir. Aynı zamanda yansıtıcı göstergelerden her biri bir diğerinin yerine kullanılabilir. Yansıtıcı dış modeller değerlendirilerek yorumlanırken geçerlilik ve güvenilirlik dikkate alınarak doğrulanmalıdır. İki adımdan oluşan doğrulama mantığında birinci adım şu şekildedir; yapı ölçümü dahilindekilerin iç tutarlılık güvenilirliğini belirlemede Cronbah’s alpha’dan ziyade daha avantajlı olan bileşik güvenilirlik kullanılmasıdır. Cronbah’s alpha’nın aksine bileşik güvenilirliğin avantajlı olmasının bazı nedenleri şunlardır; Cronbah’s alpha bütün gösterge yüklerinin ana kitlede eşit olduğunu varsaymaz. Bu eşit olmama varsayımı özellikle PLS-YEM algoritmasının çalışması ile uyumludur. Çünkü PLS-YEM içerisindeki model tahmininde bireysel güvenilirliklerine göre önceliklendirmektedir. İkinci adım ise Cronbah’s alpha ölçek/ölçekler içerisindeki madde sayılarına duyarlıdır ve güvenilirlik-tutarlılığı olduğundan düşük göstermeye meyillidir. PLS-YEM bileşik güvenilirliği kullanmasından dolayı farklı gösterge güvenilirliklerini içermektedir (Hair vd., 2014: 111). Birleşik güvenilirlik için kabul görmüş değer aralığı 0 ile 1 arasındadır. Özellikle bir olayı-örgüyü ortaya çıkarmaya çalışan araştırmalarda (keşifsel) 0.60 – 0.70 arasındaki bileşik güvenilirlik değeri kabul görürken, daha ileri araştırmalarda 0.70 – 0.90 arasındaki değerler kabul edilmekte ve 0.90 değerinin üzerindeki değerler aynı olguyu ölçtüğü düşünüldüğünden istenmemektedir. Aynı zamanda 0.60 değerinin altındaki bileşik güvenilirlik değeri iç tutarlılık güvenilirliği eksikliğini göstermekte ve istenmemektedir. Çıkarılan ortalama varyans yani kısaca AVE değeri yakınsak geçerliliği belirlemede kullanılan yaygın bir ölçüttür. AVE değerinin 0.50 ya da daha yüksek bir değerde gözlemlenmesi ortalama olarak yapısal ölçünün göstergelerinin varyansının yarısından daha fazlasını açıklar nitelikte olduğunu ifade eder. Aksine 0.50 den daha düşük bir değer elde edilirse ortalama olarak açıklanabilen durumlardan daha fazla açıklanamayan (hata) olduğu söylenebilir. (Hair vd., 2014: 102).

Tablo 3: Cronbach's Alpha, CR ve AVE Değerleri

Yapı Geçerliliği	Cronbach's alpha	Bileşik güvenilirlik (rho_a)	Bileşik güvenilirlik (CR)	Çıkarılan ortalama varyans (AVE)
HEX_Dışadönüklük	0,632	0,656	0,766	0,460
HEX_Sorumluluk	0,706	0,668	0,790	0,501
Makyavelizm	0,770	0,808	0,845	0,580
Narsisizm	0,733	0,768	0,821	0,538
EKV_Dürüstlük	0,217	0,227	0,715	0,559
EKV_Gizlilik	0,458	0,635	0,765	0,628
EKV_Mesleki_Deneyim	0,435	0,618	0,755	0,618
EKV_Mesleki_Yeterlilik	0,318	0,322	0,745	0,594
EKV_Tarafsızlık	0,240	0,261	0,717	0,564

Altı faktörlü kişilik ölçeği, Karanlık Üçlü kişilik ölçeği ve etiksel karar verme davranışı ölçeği alt boyutları bakımından yapı geçerlik ve güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, test edilen ilk modelin HEXACO'nun dışadönüklük alt boyutu, Etiksel Karar Verme davranışının dürüstlük, gizlilik, mesleki deneyim, mesleki yeterlilik ve tarafsızlık alt boyutlarının Cronbach's alpha eşik değerinin .70 katsayılarının altında olduğu görülmüştür. Ancak yukarıda adı geçen alt boyutların ve Cronbach's alpha katsayıları 0.70'in üzerinde olan tablo 3 deki diğer tüm alt boyutların bileşik güvenilirlik eşik değerinin .70 den yüksek olması sebebiyle modelin güvenilir olduğu öne sürülmektedir (Purwanto, 2021: 119). Aynı zamanda AVE değerlerinin istenen düzeyde olması (Hex_Dışadönüklük faktörü 0.50 değerine kabul edilebilir yakınlığı sebebi ile modele dahil edilmiştir) geçerlilik güvenilirlik aşamasında şartların sağlandığını göstermektedir.

Şekil 11: Bileşik Güvenilirlik Değerleri Grafiği

Kavramsal modelin ilk test sonuçları model içinde yer alan bazı ilişkiler dair istatistiksel indeksler göz önüne alınarak incelenmiş ve uyum indekslerine ulaşılan kadar test edilmeye devam edilmiştir.

Tablo 4: Korelasyon Tablosu

	HEX_DEN	HEX_SOR	HEX_UY	HEX_DD	HEX_DUY	HEX_DUR	MAK	Pis	NAR	EKV_DD	EKV_TAR	EKV_MY	EKV_GIZ	EKV_MD
HEX_DEN	1													
HEX_SOR	,301**	1												
HEX_UY	-,057	-,029	1											
HEX_DD	,460**	,321**	,133	1										
HEX_DUY	-,014	-,025	-,331**	-,198	1									
HEX_DUR	,084	,044	,040	-,157	,057	1								
MAK	-,379**	-,211	-,035	-,396**	,001	-,235*	1							
Pis	-,340**	-,081	,117	-,147	-,126	-,094	,428**	1						
NAR	,055	-,052	-,180	-,012	,289**	-,252*	,292**	,239*	1					
EKV_DD	,006	-,008	,148	,051	-,186	-,128	,215*	-,114	,079	1				
EKV_TAR	-,218*	-,167	-,014	-,241*	-,214	-,085	,200	-,100	,005	,214	1			
EKV_MY	-,119	-,135	,105	-,104	,061	,026	,294**	-,026	,269*	,371**	,321**	1		
EKV_GIZ	,203	-,249*	-,093	,056	-,025	,067	,058	-,138	,090	,079	-,030	,102	1	
EKV_MD	,037	-,160	-,055	-,100	-,035	-,151	,257*	-,102	,208	,447**	,200	,264*	,446**	1

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed). $P < 0.05$ düzeyinde pearson korelasyon anlamlı

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). $P < 0.1$ düzeyinde pearson korelasyon anlamlı

HEX: HEXACO (Altı Faktörlü Kişilik Modeli), **HEX_DEN:** Deneyime Açıklık, **HEX_SOR:** Sorumluluk, **HEX_UY:** Uyumluluk, **HEX_DD:** Dışadönüklük, **HEX_DUY:** Duygusallık, **HEX_DUR:** Dürüstlük, **MAK:** Makyavelizm, **PİS:** Psikopati, **NAR:** Narsisizm, **EKV:** Etiksel Karar Verme, **EKV_DD:** Doğruluk-Dürüstlük, **EKV_TAR:** Tarafsızlık, **EKV_MY:** Mesleki Yeterlilik, **EKV_GIZ:** Gizlilik, **EKV_MD:** Mesleki Deneyim.

Tablo 4'e bakıldığında HEXACO kişilik modeli içerisindeki Deneyime Açıklık faktörü ile Karanlık Üçlü kişilik özellikleri içerisindeki Makyavelizm arasında ($r = -.379$, $p < 0.01$), Psikopati arasında ($r = -.340$, $p < 0.01$) anlamlı ve negatif yönlü ilişki olduğu, HEXACO modeli içerisindeki Dışadönüklük faktörü ile Karanlık Üçlü kişilik özellikleri içerisindeki Makyavelizm arasında ($r = -.396$, $p < 0.01$) arasında da anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu, HEXACO modeli içerisindeki Duygusallık faktörü ile Karanlık Üçlü kişilik özellikleri içerisindeki Narsisizm arasında ($r = .289$, $p < 0.01$) anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu, HEXACO kişilik modeli içerisindeki Dürüstlük faktörü ile Karanlık Üçlü kişilik özellikleri içerisindeki Makyavelizm ($r = -.235$, $p < 0.05$) ve Narsisizm ($r = -.252$, $p < 0.05$) arasında da negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinden Makyavelizm ile Etiksel Karar Verme davranışı altında bulunan Doğruluk-Dürüstlük ile arasında ($r = .215$, $p < 0.05$), Mesleki Yeterlilik arasında ($r = .294$, $p < 0.01$) Mesleki Davranış arasında ($r = .257$, $p < 0.05$) anlamlı ve pozitif yönde ilişki vardır. Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinden Psikopati ile Etiksel Karar Verme arasında bir ilişki bulunmazken, Narsisizm ile Etiksel Karar verme Davranışları içerisindeki Mesleki Yeterlilik alt boyutu ile ($r = .269$, $p < 0.05$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

HEXACO kişilik modeli içerisindeki Deneyime Açıklık faktörü ile Etiksel Karar Verme davranışı içerisindeki tarafsızlık arasında ($r = -.218$, $p < 0.05$), HEXACO kişilik modeli içerisindeki Sorumluluk faktörü ile Etiksel Karar Verme Modeli içerisindeki Gizlilik arasında ($r = -.249$, $p < 0.05$), HEXACO kişilik modeli içerisindeki Dışadönüklük faktörü ile Etiksel Karar Verme davranışı içerisindeki tarafsızlık arasında ($r = -.241$, $p < 0.05$) negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

3.10.2. Ölçek Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları

Zayıf regresyon katsayıları bazen yapı geçerliliğine katkıda bulunabilir ve modelde kalabilir. Literatür araştırıldığında dış yüklenim katsayılarının 0.40-0.70 arasında olmaları istenmektedir. Buna göre altı faktörlü kişilik ölçeği, Karanlık Üçlü kişilik ölçeği ve etiksel karar verme davranışı ölçeğinin gözlenen değişkenlere ait dış yüklenim katsayılarının dış yüklenim eşik değerinin üzerinde değer aldığı görülmüştür. Yalnızca HEX_Sorumluluk faktörü 0.40 değerinin altındadır. Ancak istenen değere yakınlığı ve modelde bozulmaya yol açmadığı test edilerek çıkarılmamıştır (Hair vd., 2022: 117; Hanseler vd., 2009: 299).

Tablo 5: Altı Faktörlü Kişilik Ölçeği, Karanlık Üçlü Kişilik Ölçeği ve Etiksel Karar Verme Davranışı Ölçeği Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları

	Dış Yükler
EKV_DD_1 <- EKV_Dürüstlük	0,661
EKV_DD_2 <- EKV_Dürüstlük	0,825
EKV_GIZ_1 <- EKV_Gizlilik	0,623
EKV_GIZ_2 <- EKV_Gizlilik	0,932
EKV_MD_1 <- EKV_Mesleki_Denyim	0,602
EKV_MD_2 <- EKV_Mesleki_Denyim	0,934
EKV_MY_1 <- EKV_Mesleki_Yeterlilik	0,733
EKV_MY_2 <- EKV_Mesleki_Yeterlilik	0,807
EKV_Tar_1 <- EKV_Tarafsızlık	0,853
EKV_Tar_2 <- EKV_Tarafsızlık	0,633
HEX_DD_1 <- HEX_Dışa_Dönüklük	0,446
HEX_DD_2 <- HEX_Dışa_Dönüklük	0,724
HEX_DD_3 <- HEX_Dışa_Dönüklük	0,775
HEX_DD_4 <- HEX_Dışa_Dönüklük	0,718
HEX_Sor_1 <- HEX_Sorumluluk	0,387
HEX_Sor_2 <- HEX_Sorumluluk	0,759
HEX_Sor_3 <- HEX_Sorumluluk	0,819
HEX_Sor_4 <- HEX_Sorumluluk	0,779
Mak_1 <- Makyavelizm	0,608
Mak_2 <- Makyavelizm	0,803
Mak_3 <- Makyavelizm	0,772
Mak_4 <- Makyavelizm	0,841
Nar_1 <- Narsisizm	0,811
Nar_2 <- Narsisizm	0,577
Nar_3 <- Narsisizm	0,736
Nar_4 <- Narsisizm	0,787

3.10.3. Korelasyonların Fornell-Larcker (F-L) Kriterine Dayalı Ayırışım Geçerliliği

Faktör analizinin sonrasındaki bir diğer adım, ayırışma geçerliliğinin incelenmesinden oluşur. Modelin ayırışma geçerliliğini değerlendirmede ayırışma geçerliliği ölçütlerinden Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT kriteri) ve Fornell- Larcker kriterinden birisi kullanılmaktadır. Bu kapsamda araştırmaya Fornell-Larcker kriteri ile devam edilmiştir.

Fornell-Larcker kriteri, AVE değerlerinin karekökü ile gizli değişken korelasyonları ile mukayese etmektedir. Buradaki önemli nokta AVE değerinin karekökünün diğer yapıların en yüksek korelasyonu ile kıyaslanması gerektiğidir. (Hair vd., 2022:121). Ayrıca Fornel-Larcker kriterinin önemi yapı içerisindeki faktörlerin birbirinden ayrışmasının boyutunu göstermektedir. Kritere göre gizil değişken kendi ile kıyaslandığında ortaya bir değer çıkmaktadır. Bu değer discriminant validity olarak adlandırılmaktadır. Çıkan bu discriminant validity değeri aynı satır ve aynı sütundaki tüm değişkenlerden büyük olmalıdır (Fornell ve Larcker,1981 akt. Özdemir, 2021: 114)

Fornell-Larcker (F-L) Kriterine Dayalı Ayrışım Geçerliliği tablosunda görüldüğü üzere, bütün değişkenlerin korelasyon katsayılarının (Fornell-Larcker Kriteri) aynı sütundaki diğer değişkenlerin katsayılarından yüksek olduğu görülmektedir. Belirtilen değerlere uygunluğun sağlandığı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Değerlerin uygunluğundan dolayı analize devam edilerek gerekli işlemler yapılmıştır.

Tablo 6: Fornell-Larcker Kriterine Dayalı Ayrışım Geçerliliği Tablosu

Fornell-Larcker	EKV _ Dürüstlük	EKV _ Gizlilik	EKV _ Mesleki_Deneyim	EKV _ Mesleki_Yeterlilik	EKV _ Tarafsızlık	HEX _ Dışa_Dönüklük	HEX _ Sorumluluk	Makyavelizm	Narsisizm
EKV_Dürüstlük	0,748								
EKV_Gizlilik	0,13	0,793							
EKV_Mesleki_Deneyim	0,443	0,51	0,786						
EKV_Mesleki_Yeterlilik	0,334	0,151	0,277	0,771					
EKV_Tarafsızlık	0,242	0,085	0,182	0,32	0,751				
HEX_Dışa_Dönüklük	0,016	0,064	-0,171	-0,099	-0,262	0,678			
HEX_Sorumluluk	-0,007	-0,395	-0,244	-0,186	-0,187	0,333	0,708		
Makyavelizm	0,252	0,108	0,281	0,313	0,162	-0,381	-0,206	0,761	
Narsisizm	0,085	0,089	0,212	0,306	0,012	-0,002	-0,141	0,387	0,733

Tablo 7: Yol Katsayıları

???	EKV_Dürüstlük	EKV_Gizlilik	EKV_Mesleki_Denyim	EKV_Mesleki_Yeterlilik	EKV_Tarafsızlık	HEX_Dışa_Dönüklük	HEX_Sorumluluk	Makyavelizm	Narsisizm
EKV_Dürüstlük									
EKV_Gizlilik									
EKV_Mesleki_Denyim									
EKV_Mesleki_Yeterlilik									
EKV_Tarafsızlık									
HEX_Dışa_Dönüklük		0,220			-0,262				
HEX_Sorumluluk		-0,468	-0,194						
Makyavelizm	0,252		0,241	0,228					
Narsisizm				0,218					

3.11. Modelin Değerlendirilmesi

PLS-YEM bünyesinde doğru değerlendirme yapmak adına belirli adımlar bulunmaktadır. Bu adımlar; Eşdoğrusallık (VIF), Belirleme Katsayısı (R^2), Tahmin Doğruluğu (Q^2), PLSpredict ve model kıyaslamalarıdır (Hair vd.,2019: 11)

3.11.1. R^2 (R Squared) Değeri

Kurulmuş olan modelin ne kadar açıklayıcı olduğunu bizlere R^2 değerleri göstermektedir. Ancak bu değer ile analiz ve yorumlama yapmadan öncesinde yapısal bağlantı sorununun olup olmadığı incelenmelidir. Bu bağlamda araştırmada yapısal bağlantı sorunu VIF değerleri ile analiz edilmiş olup aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 8: Eşdoğrusallık İstatistiği: Göstergelere Ait VIF Değerleri

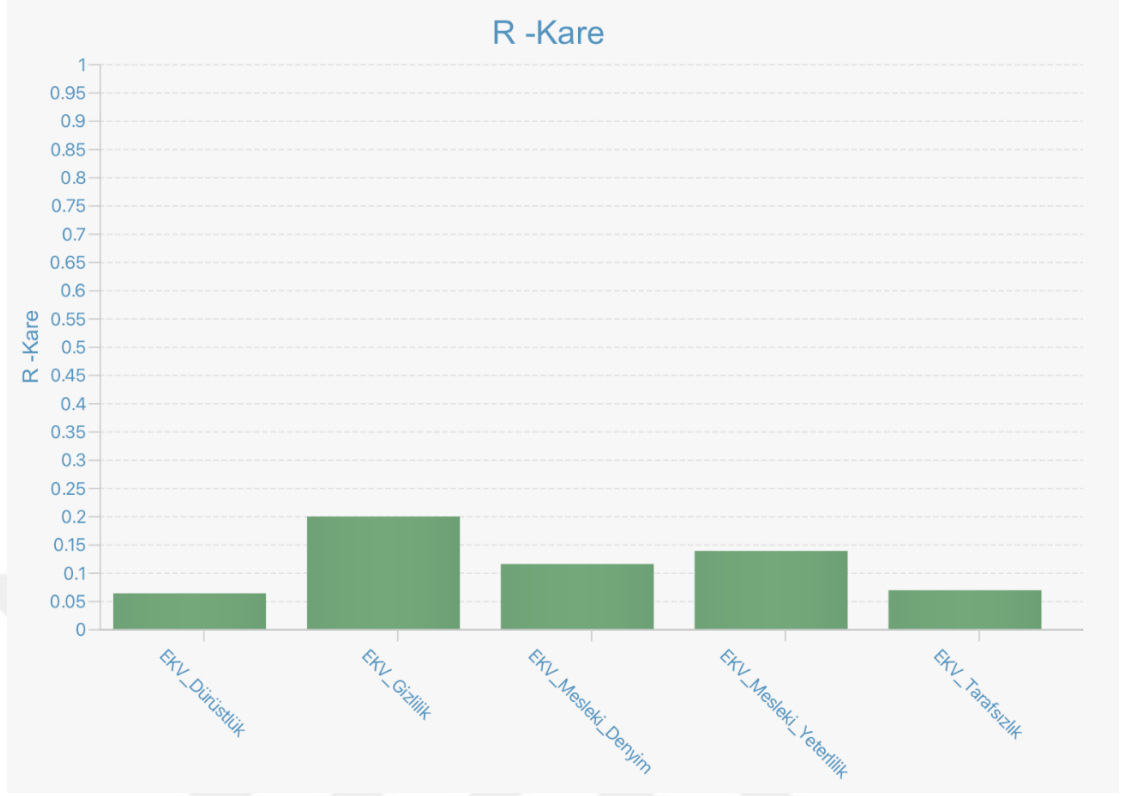
	VIF
EKV_DD_1	1,015
EKV_DD_2	1,015
EKV_GIZ_1	1,097
EKV_GIZ_2	1,097
EKV_MD_1	1,083
EKV_MD_2	1,083
EKV_MY_1	1,037
EKV_MY_2	1,037
EKV_Tar_1	1,019
EKV_Tar_2	1,019
HEX_DD_1	1,167
HEX_DD_2	1,504
HEX_DD_3	1,406
HEX_DD_4	1,096
HEX_Sor_1	1,25
HEX_Sor_2	1,291
HEX_Sor_3	1,614
HEX_Sor_4	1,498
Mak_1	1,777
Mak_2	2,543
Mak_3	1,319
Mak_4	1,893
Nar_1	1,479
Nar_2	1,371
Nar_3	1,451
Nar_4	1,349

Göstergelerin VIF değerleri incelendiğinde (outer VIF) tüm göstergelerin literatürde belirtilen “5” eşik değerinin altında olduğu görülmektedir. Her ne kadar literatürde “5” eşik değer kabul edilse bile, Hair ve arkadaşları (2019) $VIF \geq 5$ olduğunda olası eşdoğrusallık sorunları olduğunu, $VIF \geq 3-5$ olduğunda olası doğrusallık sorunları olduğunu ve $VIF < 3$ ’ün ideal değer olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle araştırmaya ait göstergelerin ideal değer kapsamında olduğu ve dolayısıyla modelde yapısal bağlantı sorununun olmadığı görülmektedir (Hair vd., 2019: 10).

VIF değerlerinde de sınır değerler aracılığı ile olağanlık sağlandıysa yani bağlantı sorunu görünmüyorsa, endojen yapıların R^2 değerleri incelenerek değerlendirme yapılmaktadır. R^2 değeri modelin tahmin gücünü göz önüne sermektedir. Bu değer 0-1 arasında değişmektedir. Üst sınır olarak görülen 1 değerini geçerse daha yüksek tahmin doğruluğu olduğunu gösterir. R^2 değeri için daha dar bir aralık ile net bir kural belirlemek oldukça zordur. Çünkü R^2 değeri, modelin karmaşıklığı, araştırma yapılan branşın uygunluğu gibi bilinmezliklere sahiptir. Değerlerin yorumlanmasındaki farklılığı açıklamak adına örnek verecek olursak; tüketici davranışları ile ilgili yapılan bir çalışmada R^2 değerinin 0.20 görülmesi yüksek olarak değerlendirilebilecekken, araştırmacılar müşteri memnuniyeti çalışmalarında 0.75 değerinin üzerinde sonuçlar beklemekte bu değer daha altında bir oran ile karşılaştıklarında düşük kabul etmektedirler (Hair vd., 2014: 175).

Tablo 9: R^2 (R Squared) Değerleri

Gizil Değişken	R -Kare	Düzenlenmiş R2
EKV_Dürüstlük	0,063	0,052
EKV_Gizlilik	0,199	0,179
EKV_Mesleki_Denyim	0,115	0,093
EKV_Mesleki_Yeterlilik	0,138	0,117
EKV_Tarafsızlık	0,069	0,057

Şekil 12: R² (R Squared) Değerleri

Bu değerlendirme çerçevesinde araştırma modelinin R² değeri temelinde zayıf olduğu söylenebilmektedir.

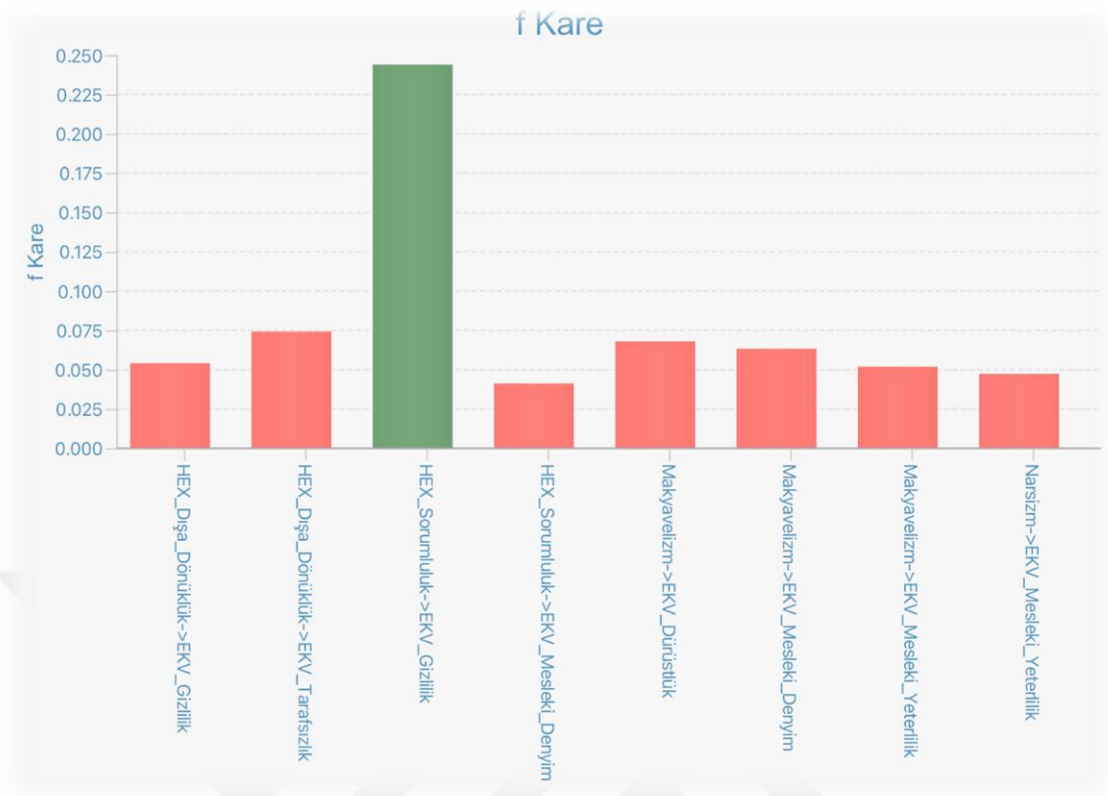
Yapısal modeli değerlendirme aşamasında gösterge ve değişkenler arasındaki çoklu doğrusallık probleminin bulunup bulunmamasını tespit ettikten sonra bir diğer aşama olarak bağımlı değişkenlerin belirleme katsayıları (R² değeri) ve analizde incelenen ilişkilerinin etki büyüklüklerinin (f²) değerlendirilmesi yürütülür. f² etki büyüklüğü, tüm endojen yapıların R² değerlerinin değerlendirilmesine ilaveten, modelden belirli bir egzogen yapının çıkarılması halinde R² değerindeki değişikliği ölçer ve çıkarılmış yapının endojen yapılar üzerinde önemli bir etki gösterip göstermediğini değerlendirme amaçlı kullanılır (Taştan ve Taştan, 2021: 124-126).

f² değerlendirme kuralları sırasıyla 0,02; 0,15 ve 0,35 değerlerinin egzogen gizli değişkenin küçük, orta ve büyük etkilerini göstermesidir (Cohen,1988, akt. Taştan ve Taştan, 2021: 126). 0,02 den küçük etki büyüklüğü değerleri ise herhangi bir etkinin olmadığına işaret eder (Hair vd., 2017: 211).

Tablo 10: Etki Büyüklükleri (f Kare- f²) Tablosu

f _t	EKV_Dürüstlük	EKV_Gizlilik	EKV_Mesleki_Denyim	EKV_Mesleki_Yeterlilik	EKV_Tarafsızlık	HEX_Dışa_Dönüklük	HEX_Sorumluluk	Makyavelizm	Narsisizm
EKV_Dürüstlük									
EKV_Gizlilik									
EKV_Mesleki_Denyim									
EKV_Mesleki_Yeterlilik									
EKV_Tarafsızlık									
HEX_Dışa_Dönüklük		0,054			0,074				
HEX_Sorumluluk		0,244	0,041						
Makyavelizm	0,068		0,063	0,051					
Narsisizm				0,047					

Araştırma modelinin f² değerleri incelendiğinde “sorumluluk” kişilik özelliğinin “gizlilik” üzerinde (0,244) orta düzeyde bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca “dışadönüklük” kişilik özelliğinin tarafsızlık (0,074) ve “gizlilik” üzerinde (0,054), “sorumluluk” kişilik özelliğinin mesleki deneyim üzerinde (0,041), Makyavelist kişilik özelliğinin dürüstlük-doğruluk üzerinde (0,068), mesleki deneyim üzerinde (0,063), mesleki yeterlilik üzerinde (0,051) ve narsist kişilik özelliğinin mesleki yeterlilik üzerinde (0,047) küçük derecede bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 13: Etki Büyüklükleri (f Kare- f²) Gösterimi

3.12. Bootstrapping Analizi Değerleri

PLS-SEM’de yol katsayıları tahminleri için p değerlerinin hesaplanması normalde üç adımda gerçekleşir. Birincisi; yol katsayısı tahmini için standart hata, yeniden örnekleme yoluyla hesaplanır. PLS-SEM’de örnekleme tekniği bakımından en çok tercih edilen yeniden önyüklemedir (bootstrapping). İkinci adım yol katsayısının tahmini standart hataya bölünerek bir t oranı hesaplanması şeklindedir. Üçüncü ve son adımda ise tamamlanmamış beta fonksiyonu ile yapılabilen t oranına dayalı p değerinin hesaplanması gerçekleştirilir (Kock, 2018: 2).

Bahsedilen yöntem, orijinal örnekten değiştirilen vakaları rastgele çizerek önceden belirlenmiş büyük sayıda önyükleme örneği (örn. 5.000) oluşturur. Her önyükleme örneğinin, orijinal örnekle aynı sayıda vakaya sahip olması gerekir. PLS algoritması, her önyükleme örneğinden (örneğin, 5.000 PLS-YEM tahmini) YEM sonuçlarını tahmin eder. Tekrarlanan önyükleme parametresi tahminleri daha sonra her bir model parametresi için ampirik bir örnekleme dağılımı oluşturmak için kullanılır ve ampirik örnekleme dağılımının standart sapması, parametre için ampirik standart hatanın

temsilcisi olarak kullanılır. Elde edilen yol modeli katsayıları, örnekleme dağılımının bir yaklaşımı olarak görülebilen bir önyükleme dağılımı oluşturur. Tüm önyükleme örneklerinin KEKK-YEM sonuçları, her yol modeli katsayısı için standart hatayı sağlar (Hair vd., 2011: 148).

KEKK-YEM analizi için yazılım programlarından biri olan SmartPLS 4 gibi programlar, desteklenen hipotezlere bağlı olarak, p değerleri (yani olasılık değerleri), en az gerçekten gözlenen kadar aşırı bir ampirik t değeri elde etme olasılığına eşit olan sonuçları rapor eder. Bootstrapping, p değerini hesaplayarak gerçek bir H0 hipotezini yanlış bir şekilde reddetme olasılığını ifade eder (anlamsız bir etki olduğunu varsayarsak). Çoğu araştırma alanında, araştırmacılar genellikle %5 anlamlılık düzeyini seçerler, bu da ilişkinin önemli olduğunu belirtmek için p değerinin 0.05'ten küçük olması gerektiğini gösterir. Çok değişkenli veya kesin testler yapıldığında (örneğin deneyler yapılırken), anlamlılık düzeyi genellikle %1'e ayarlanır. Ancak, araştırmanın niteliğine bağlı olarak, sosyal bilim çalışmalarında yonteme bağlı olarak % 10 anlamlılık düzeyi kullanılabilir (Hair vd., 2016: 172). Bir başka çalışmada Hair ve arkadaşları (2017) ulaşılan görgül t değerinin; 1,65 ve üzeri değer alması halinde hata payının %10, 1,96 ve üzeri değer alması halinde hata payının %5 ve 2,57 ve üzeri değer alması halinde ise hata payının %1 olacağını öne sürmektedir. P değeri açısından ise, genel olarak %5'lik bir anlamlılık düzeyi seçilmektedir. Bu durumda bahsi geçen ilişkiyi anlamlı kılmak için p değerinin 0,05 den küçük olması gerektiğini akla getirmektedir (Hair vd., 2017: 168). Bootstrapping analizi sonucunda t ve p değerlerini ortaya çıkar. Aşağıdaki tabloda t ve p değerleri bulunmaktadır. Model analizi son halini alana kadar p değeri bakımından en yüksek olan değerler tek tek çıkarılarak her bir p değeri uygun olmayan yolun analizi tekrar edilmiştir. Bu analiz aykırı değerler analiz dışı bırakılmadan önce yapılan yol analizinde anlamlı olmasından dolayı HEX_Sorumluluk -> EKV_Mesleki_Deneyim t değeri kabul edilmiştir. HEX_Dışa_Dönüklük -> EKV_Gizlilik t değeri 1.65 değerine yakın olduğundan dolayı modelde kalması kabul edilmiştir.

Tablo 11: Bootstrapping T ve p Değerleri Sonucu

		T İstatistikleri (O / STDEV)	P Değerleri
HEX Dışa Dönüklük -> EKV Gizlilik		1,436	0,151
HEX Dışa Dönüklük -> EKV Tarafsızlık		2,157	0,031
HEX Sorumluluk -> EKV Gizlilik		2,8	0,005
HEX Sorumluluk -> EKV Mesleki Denyim		*1,213	0,225
Makyavelizm -> EKV Dürüstlük		2,281	0,023
Makyavelizm -> EKV Mesleki Denyim		1,883	0,06
Makyavelizm -> EKV Mesleki Yeterlilik		1,99	0,047
Narsisizm -> EKV Mesleki Yeterlilik		1,626	0,104

Yukarıdaki Tablo 11’de teorik modelde yer alan hipotezlerin T ve p değerlerine analiz sonrasında ulaşılmıştır. Literatürde önerilen görüşler doğrultusunda, p değerinin 0,10 alınması halinde kabul edilen 8 hipotez tablo da görülmektedir. Veri setine uygulanan analizlerin sonuçları rapor haline getirildikten sonra Cronbach’s Alpha, AVE, CR, R2 , F-L, T VE P uyum indeksleri bakımından araştırma modeline uygun olmayan değerlere sahip boyutlar ve/veya gözlenen değişkenler analiz dışı bırakılarak nihai araştırma modeline ulaşılmıştır ve aşağıda Şekil 14’de yol analizi şeklinde belirtilmiştir.

Tablo 12: Hipotezler

	Hipotezler	Desteklendi	Desteklenmedi
H1:	Altı faktörlü kişilik özellikleri etiksel karar verme davranışını etkiler.		
H1.1:	Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.2:	Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.3:	Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler		X
H1.4:	Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.5:	Dürüstlük-Alçakgönüllülük kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.6:	Duygusallık kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.7:	Duygusallık kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.8:	Duygusallık kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.9:	Duygusallık kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.10:	Duygusallık kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.11	Dışa Dönüklük kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.12	Dışa Dönüklük kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler	X	
H1.13	Dışa Dönüklük kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.14	Dışa Dönüklük kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.	X	
H1.15	Dışa Dönüklük kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler		X
H1.16	Uyumluluk kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler		X
H1.17	Uyumluluk kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.18	Uyumluluk kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.19	Uyumluluk kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H1.20	Uyumluluk kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X

H _{1.21}	Sorumluluk kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{1.22}	Sorumluluk kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{1.23}	Sorumluluk kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{1.24}	Sorumluluk kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.	X	
H _{1.25}	Sorumluluk kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.	X	
H _{1.26}	Deneyime Açıklık kişilik özelliği Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{1.27}	Deneyime Açıklık kişilik özelliği Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{1.28}	Deneyime Açıklık kişilik özelliği Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{1.29}	Deneyime Açıklık kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{1.30}	Deneyime Açıklık kişilik özelliği Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H ₂	Karanlık Üçlü kişilik özellikleri etiksel karar verme davranışını etkiler.		
H _{2.1}	Makyavelist kişilik Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.	X	
H _{2.2}	Makyavelist kişilik Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.3}	Makyavelist kişilik Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler	X	
H _{2.4}	Makyavelist kişilik Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.5}	Makyavelist kişilik Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.	X	
H _{2.6}	Psikopati kişilik Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.7}	Psikopati kişilik Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.8}	Psikopati kişilik Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.9}	Psikopati kişilik Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.10}	Psikopati kişilik Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.11}	Narsist kişilik Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.12}	Narsist kişilik Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.13}	Narsist kişilik Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.	X	
H _{2.14}	Narsist kişilik Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler.		X
H _{2.15}	Narsist kişilik Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını etkiler		X

Analiz sonrasında elde edilen değerlerin tümü tablo ve şekil yardımıyla rapor haline getirilmiş ve modelin geçerliliği ortaya konulmuştur. Yapısal modelde kurulan ilişkilerin analiz edilmesi sonrasında anlamlı olan yollar/hipotezler şekil 14. de gösterilmektedir. Buna göre altı faktörlü kişilik özelliklerinden Dışadönüklük alt boyutunun etiksel karar verme davranışının gizlilik boyutunu anlamlı ve pozitif etkilediği ($H_{1.14}$: β : .220, $p<0,05$), tarafsızlık boyutunu ise negatif ve anlamlı etkilediği ($H_{1.12}$: β : -.262, $p<0,05$) anlaşılmaktadır. Altı faktörlü kişilik özelliklerinden Sorumluluk alt boyutunun ise etiksel karar verme davranışının gizlilik boyutunu negatif ve anlamlı etkilediği ($H_{1.24}$: β : -468, $p<0,05$), mesleki deneyim boyutunu da negatif ve anlamlı etkilediği ($H_{1.14}$: β : -.194, $p<0,05$) tespit edilmiştir. Yine şekil 14.'e bakıldığında anlaşılabacağı üzere, Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinden Makyavelizm boyutu etiksel karar verme davranışının mesleki davranış, mesleki yeterlilik ve dürüstlük boyutlarını pozitif ve anlamlı yönde etkilemektedir ($H_{2.5}$: β : .241, $p<0,05$, $H_{2.3}$: β : .228, $p<0,05$, $H_{2.1}$: β : .252, $p<0,05$). Ayrıca Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinden Narsisizm boyutu etiksel karar verme davranışından Mesleki yeterliliği pozitif ve anlamlı yönde etkilemektedir ($H_{2.13}$: β : .218, $p<0,05$).

3.13. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Son zamanlarda, muhasebeciler üzerinde mesleki açıdan ve etik bakımından mesleki faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda önemli bir baskı olduğu öne sürülmektedir. Özellikle yakın zamanlarda Birleşik Krallık'ta Autonomy Corporation; ABD'de Lehman Brothers; Brezilya'da Petrobras; Kanada'da Sino-Forest Corporation; Japonya'da Toshiba gibi yaşanan kurumsal skandallar kümesi iş etiği ve muhasebe mesleğine olan yakın ilgiyi artırmıştır. Bununla birlikte, bir taraftan etiksel karar verme uygulamaları ve modellerinin karmaşık eğilimde olması (Craft, 2013: 251) diğer taraftan muhasebecilerin davranışları üzerindeki mesleki davranış kurallarının önemine değinmekte başarısız olması gerçeği de yaşanmaktadır.

Bu nedenle, ülkemizde mesleğini icra eden muhasebe meslek mensupları için etiksel karar alma davranışına temel oluşturan değişken veya yapıları açığa çıkarmak önemli olmaktadır. Her toplumun kurumsal hafızası oluşturdukları kültürden geçmektedir. Bu kültür bireylerin geçmişten gelen ve canlı hafızalarını oluşturan örf, adet, anane ve değerleri ile bir bütündür. Nesilden nesile aktarılan bu olgular içerisinde yaşanan

kültürde bireyler kişiliklerini toplumsal hayatın içerisindeki alışkanlıklarından ve davranışlardan almaktadırlar. Davranışları etkileyen dış faktörler olduğu gibi kişilik temelli birçok etki de söz konusudur. Günümüz şartlarında, uzmanlaşma boyutlarının değişmesi söz konusudur. Bu değişmeler, özellikle multidisipliner çalışmaya bireyleri ve profesyonelleri itmektedir. Multidisipliner çalışmaların önem kazanması beraberinde kişilik temelli analizlerin önemini ortaya koymaktadır. Kişilik temelli analizlerin yapılabilmesi adına değerli görülen modellerden biri de HEXACO kişilik modeli olarak belirtilmektedir. Her kültürün kendi içinde değerli olarak atfettiği sıfatlar bulunmaktadır. Çalışkan, temiz, titiz, dürüst gibi olan sıfatlar her toplumda başka şekillerde yansımalar göstermektedir. Bu yansımaları etkilediği düşünülen bir diğer model ise Karanlık Üçlü kişilik modelidir. Her bireyin içerisinde aydınlık yönü olduğu gibi karanlık yönlerinin de olduğu ve bu karanlık yönlerin mesleki davranışlarına yansıdığı bilinmektedir. Mesleklerin kendi içlerinde yazılı olmayan kurallarına riayet edebilmeleri açısından Karanlık Üçlü kişilik kavramı da önem arz etmektedir. Mesleki kurallar, muhasebecilerin kamu çıkarlarını gözetmelerini gerektirdiğinden, onların davranışlarını ve karar verme biçimlerini etkiler. Etik bir ikilemle karşı karşıya kaldığında, muhasebe meslek mensubunun, toplumun çıkarlarını kendi kişisel çıkarlarının veya müşterisinin çıkarlarının önüne koyması gerekir. Bu önceliği hayata geçirme sürecinde muhasebeciler, etik kararlar alırken mesleki davranış kurallarının yanında kişilik yapılarına da bağlı kalmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Isparta ilinde faaliyetlerini sürdüren muhasebe meslek mensupları özelinde etiksel karar verme davranışlarını belirlediği vurgulanan iki farklı kişilik modeli değişkenleri ile ilişkilendirerek incelemeye odaklanmıştır. Bu odağa uygun olarak çalışma; muhasebe meslek mensubu bireylerin Altı Faktörlü Kişilik özelliklerinin ve Karanlık Üçlü Kişilik özelliklerinin onların etiksel karar verme davranışları üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Söz konusu etkileri incelemek için kurgulanan teorik modele uygun olarak 45 hipotez oluşturulmuş ve bu hipotezler test edilmiştir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda HEXACO kişilik modeli içerisindeki Deneyime açıklık faktörü ile Karanlık Üçlü içerisindeki Makyavelizm ve Psikopati arasında, HEXACO kişilik modeli içerisindeki dışadönüklük ile Karanlık Üçlü içerisindeki Makyavelizm arasında anlamlı ve negatif yönlü, HEXACO modeli içerisindeki Duygusallık faktörü ile Karanlık Üçlü içerisindeki Narsisizm arasında

anlamli ve pozitif yönde ve HEXACO modeli içerisindeki Dürüstlük-Alçakgönüllülük ile Karanlık l kişilik özelliklerinden Narsisizm ve Makyavelizm arasında anlamli ve negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Karanlık l kişilik özelliklerinden Makyavelizm ile Etiksel karar verme davranışı içerisindeki Doğruluk-Dürüstlük, Mesleki Yeterlilik ve Mesleki Davranış arasında, Karanlık l kişilik özelliklerinden Narsisizm ile Etiksel Karar Verme davranışları içerisinde bulunan Mesleki Yeterlilik ile anlamli ve pozitif ilişki bulunmaktadır. Son olarak HEXACO kişilik modeli içerisinde bulunan Deneyime Açıklık faktörü ile Etiksel Karar Verme davranışları içerisinde bulunan Tarafsızlık arasında HEXACO kişilik modeli faktörlerinden biri olan Sorumluluk faktörü ile Etiksel Karar Verme davranışları içerisinde bulunan gizlilik arasında, HEXACO kişilik modeli faktörlerinden biri olan Dışadönüklük faktörü ile Etiksel Karar Verme davranışları içerisinde bulunan Tarafsızlık arasında anlamli ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarına etiksel karar verme davranışı ile ilgili yöneltilen senaryo soruları özelinde her soru etik olan davranış ile ilgili değil, bazı sorular etik dışı davranışları ölçmektedir. Bu nedenle kabul edilen hipotezlerin, etik dışılık ile ilgili değerlendirmeye tabi tutulduğunu ve bu bakış açısı ile yorumlandığını belirtmek önemli bir detay olarak belirtilmelidir.

Yürütülen analizler neticesinde çalışmanın **H_{1.12}** hipotezi desteklenmiştir. Modelin sonuçlarına göre, Dışadönüklük kişilik özelliğinin Tarafsızlık yönlü etiksel karar verme davranışı üzerinde anlamli ve negatif yönlü etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada tarafsızlık; bir muhasebe meslek mensubunun sözleşme imzalayarak mükellef kabul ettiği bir işletme veya işverenden sözleşmede belirtilen ücret dışında, sunduğu iyi hizmetleri ve işverence takdir edilen çalışmaları karşılığında da fazladan kendisine önerilen creti kabul edip etmemesine yönelik davranışı ifade etmektedir. Ayrıca tarafsızlık; rekabetin yoğun yaşandığı bir sektörde pazar payı yüksek olan bir işletmenin defterini tutan bir muhasebe meslek mensubunun bu işletmenin doğrudan rakibi olan ve öncesinde bu işletmenin ortağı olarak çalışmış, ortaklığı tatsız biçimde bozulmuş olan ve başka bir işletme kurmuş olan bu eski ortak işverenin de iş teklifini muhasebecinin sektörü iyi bildiğini düşünerek kabul edip etmemesi durumundaki davranışı açıklamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Isparta ilinde görev yapan muhasebe meslek mensubu bireylerin; iletişim becerilerinin yükseklik derecesi, heyecan arama eğilimleri, girişkenlik ve sıcakkanlılık eğilimi arttıkça yukarıda belirtildiği şekliyle tarafsızlığa hanel getirecek şekildeki etiksel karar verme davranışını daha az göstereceği söylenebilir. Muhasebe meslek mensupları dahil edilerek ulaşılan bu sonuç yorumlanacak olursa; ticari hayatta yoğun rekabet ortamının yaşanması sonucunda dışadönük olan meslek mensupları mükellef ile diğer mükellefler ve mükellef ile devlet arasında tarafsızlık olarak nitelendirilebilecek davranışını mükellef lehine kullanmadığı, ayrıca başka açıdan bakıldığında bu analiz sonucunda özellikle son yıllarda e-devlet dönüşümü kapsamında muhasebe meslek mensuplarına yüklenen rollerin ve sorumlulukların mükellefin karşısında, devletin yanında veya tam tersi bir şekilde tarafgir olmasını sağlamadığı söylenebilmektedir.

Araştırmada elde edilen bu yöndeki bulgu alan yazında yapılan pek çok çalışmanın sonuçlarıyla (Mohseni vd., 2017) tutarlılık gösterirken; bazı çalışma sonuçlarıyla (Sadullah ve Bailey, 2014; Khan vd., 2016; Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012; Özbağ, 2016; Anwar ve Shah, 2018; Jamaludin ve Mehon, 2020; Koodamara vd., 2021) tutarlılık göstermemiştir. Şöyle ki Mohseni ve arkadaşları (2017), dışadönüklük kişilik özelliği baskın olan denetim firmalarındaki denetçilerin etik niyetlerinin de artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Diğer çalışmalarda ise, dışadönüklük kişilik özelliği etik niyet oluşumunu olumlu yönde etkilememiş (Saadullah ve Bailey, 2014), idealizm etik ideoloji arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış (Khan vd., 2016), etiksel karar vermenin tarafsızlık boyutu üzerinde anlamlı bir etki göstermemiş (Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012), etiksel liderlik üzerine anlamlı bir etki yapmamış (Özbağ, 2016), etik davranış üzerinde olumsuz bir etki göstermiş (Anwar ve Shah, 2018), etiksel karar verme eylemine herhangi bir katkı vermemiş (Jamaludin ve Mehon, 2020), etik iklimin etik dışı ya da ahlaksız davranışları üzerinde anlamlı bir etki göstermemiştir (Koodamara vd., 2021).

Araştırmanın **H_{1.14}** hipotezini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçları beklendiği şekilde, Dışa Dönüklük kişilik özelliğinin Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğunu açığa çıkarmıştır. Bu çalışmada etiksel karar vermenin bir alt boyutu olarak *gizlilik faktörü*; muhasebe meslek mensubunun defterini tuttuğu ve mükellefi olduğu işletmesinin iş yaptığı işletmelere olan borcunu o işletmeden yeni alımlar bahanesi adı altında sürekli erteleme, bu yüzden

alacaklı olan işletmenin işletme sermayesi ihtiyacını karşılayamaması, vadesi gelen borçlarını ödeyememesi ve sürekli olarak likidite eksikliği yaşaması durumundan rahatsız olduğu için mükellefi olduğu bir işletmeyi kaybetme pahasına alacaklı işletmeyle iletişime geçerek kendi işletmesinin normal şartlarda ödeme gücü olduğunu sadece borcunu ödemeyi savsakladığını bildirmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca bir muhasebe meslek mensubunun sözleşmesini yenilemeyerek aynı sektörde bir başka işletme ile çalışmaya başlaması halinde, önceki işletmesi ile ilgili bilgileri sözleşme imzaladığı yeni işletme veya işvereni ile paylaşması da gizlilik faktörünü açıklamaktadır.

Bu bağlamda muhasebe meslek mensupları bir taraftan dışadönüklük kişilik özelliği gereği mükellefleri ile daha kaliteli iletişim kurmaya gayret ederken diğer taraftan gerek muhatap mükelleflerinin gerekse de diğer mükelleflerinin sır saklama yükümlülüğündeki bilgileri etik ve ahlaka uygun olduğu ölçüde gizlilik bağlamında saklama sorumluluğunu yerine getirmektedir. Ancak muhasebe meslek mensubu, mesleğinin en önemli görevlerinden bir tanesi olan ve TÜRMOB tarafından 2001 yılında yayımlanan Meslek Ahlakı Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı içerisinde bulunan *sır saklama sorumluluğunu* genel kabul görmüş ve yerleşik hale gelmiş etik kurallarına ve standartlarına uygun olmaması halinde aksi yönde kullanmaktadır. Dolayısıyla muhasebe meslek mensupları sergilediği bu davranış ile kendi görev ve sorumluluğunu da yerine getirmiş olmaktadır.

Diğer bir deyişle, muhasebe meslek mensuplarının dışadönüklük kişilik özelliği yükseldikçe yukarıda açıklaması verilen gizlilik yönündeki etiksel karar verme davranışının da arttığı görülmüştür. Araştırmada elde edilen bu yöndeki bulgu ile alan yazında yapılan birçok çalışmanın sonuçları (Bjorkelo vd., 2010; Bratton ve Strittmatter, 2013; Mohseni vd., 2017) benzerlik göstermiş, fakat bazı çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermemiştir (Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012; Saadullah ve Bailey, 2014; Khan vd., 2016; Özbağı, 2016; Anwar ve Shah, 2018; Jamaludin ve Mehon, 2020; Koodamara vd., 2021). Bahsi geçen bu çalışmalar arasında örneğin Bjorkelo (2010), dışadönüklük kişilik özelliğinin ifşa davranışı (whistleblowing) üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etki yaptığını bulmuştur. Bratton ve Strittmatter (2013), ABD’deki bir üniversitenin işletme bölümü öğrencilerine yönelik çalışmasında dışadönüklük kişiliğin işletme etiğini veya etiksel karar verme davranışını pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Mohseni ve arkadaşları (2017), denetim firmalarında görev yapan denetimci bireylerin dışadönüklük

kişilik özelliğinin artış göstermesiyle daha fazla etiksel niyet açığa şıkardığını tespit etmiştir.

Araştırma sonucu ile benzerlik göstermeme bakımından ise örneğin Özkan ve Hacıhasanoğlu (2012), muhasebe meslek mensuplarının dışadönüklük kişilik özelliğini etiksel karar vermenin gizlilik alt boyutunu etkilemediğini bulmuştur. Saadullah ve Bailey (2014), dışadönüklük kişilik özelliğinin etik niyet oluşumunu olumlu yönde etkilemediğini tespit etmiştir. Khan ve arkadaşları (2016), dışadönüklük ile etik ideolojinin idealizm alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını saptamıştır. Özbağı (2016), dışadönüklüğün etiksel liderlik üzerine anlamlı bir etki yapmadığını öne sürmüştür. Anwar ve Shah (2018) dışadönük kişiliğin etik davranış üzerinde olumsuz bir etki gösterdiğini açığa çıkarmıştır. Jamaludin ve Mehon (2020), dışadönük kişilik özelliğinin etiksel karar verme eylemine herhangi bir katkı yapmadığını bulmuştur. Koodamara ve arkadaşları (2021) ise, dışadönüklük kişiliğin etik iklimin etik dışı ya da ahlaksız davranışlarına yönelik anlamlı bir etki göstermediğini tespit etmiştir.

Araştırma H_{1.24} hipotezini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre, Sorumluluk kişilik özelliği Gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışı üzerindeki etkisinin negatif yönlü anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre muhasebe meslek mensuplarının planlı ve düzenli hareket etme, yapılan herhangi bir faaliyette mükemmeliyetçi olma, organizasyon kabiliyeti ve tedbirli davranma eğilimi arttığı ölçüde etiksel karar verme dahilinde bir önceki hipotez açıklamasında özetlenmiş olan gizlilik davranışı (etiksel kural ve standartlara uygun olmayan etiksel karar verme davranışları) azalmaktadır. Araştırmada elde edilen bu yöndeki bulguyu alan yazında yapılmış önceki bazı çalışmalar desteklerken (Saadullah, 2011) bir çok çalışma desteklememiştir (Saadullah ve Bailey, 2014; Özbağı, 2016; Khan vd., 2016; Mohseni vd., 2017; Anwar ve Shah, 2018). Bu çalışmalarda Saadullah (2011), vergi alanında uzman meslek mensuplarının kişilik özellikleri ile etik ikilem arasındaki bağlantıları incelemiş analizleri neticesinde özellikle sorumluluk kişilik özelliğinden yüksek puan almış olan meslek mensuplarının etik ikilem yaşayabileceğini öne sürmüştür. Araştırmacı bu yöndeki bulgusuna gerekçe olarak, işletmesinin devamlılığı adına müşteri memnuniyeti esas alınsa da, erk tarafından kayıt altına alınmış her türlü çerçeveye uygun hareket etme zorunluluğu ve sorumluluğu olduğunu göstermiştir. Araştırmanın bu yöndeki bulgusunu desteklemeyen çalışmalar da ise genel anlamda sorumluluk kişilik özelliğinin artması

bireylerin; etik niyet oluşumunu (Saadullah ve Bailey, 2014; Mohseni vd., 2017), etik liderlik davranışını (Özbağ, 2016), etik davranışı pozitif yönde artırmış (Anwar ve Shah, 2018), etik ideolojinin idealizm ve görecelilik alt boyutlarıyla herhangi bir anlamlı ilişki göstermemiştir (Khan vd., 2016).

Araştırmanın bu yöndeki bulgusu bakımından muhasebe meslek mensupları, finansal bilgileri düzenli ve özenli bir şekilde kayıt altına almak, gelir-giderleri izlemek, vergi beyannamelerini hazırlamak biçimindeki hassas görevleri yürütürler. Bu görevler, yüksek düzeyde disiplin ve düzenlilik gerektirir. Bu nedenle, muhasebe meslek mensuplarında yüksek sorumluluk duygusu olması kaçınılmazdır. Meslek mensupları mesleklerini icra ederken mükelleflerine ait hassas finansal bilgilere erişimde ayrıcalıklı olurlar. Bu durum, mükelleflere güven duymayı ve mükellef bilgilerini gizli tutmayı gerektirmektedir. Aynı zamanda muhasebe meslek mensupları, finansal raporlama ve beyannameler gibi işlemleri doğru ve dürüst bir şekilde yapmaları etiksel sorumluluk alanlarına girmektedir. HEXACO Modeli'nde yer alan sorumluluk kişilik özelliği baskın olan muhasebe meslek mensupları; başkalarının gizlilik haklarına saygı duyan, güvenilir ve özel bilgileri koruyan kişilerdir. Ancak sorumluluk özelliği öne çıkan bu kişilerin olumsuz görülen yönleri de bulunmaktadır. Şöyle ki, sorumluluk özelliği gereği gizliliğe önem vermelerinden dolayı aşırı dikkatli olmaları gerektiğinden, gereksiz paranoyalara sahip olabilirler. Bu durum işbirliği ve güvensizlik hissi neticesinde ortaya çıkabilir. Sadece sorumlu olduğu mükelleflerine karşı ve diğer mükelleflere karşı bilgi vermemesi değil, aynı zamanda meslektaşlarına karşı da gizlilik gereği bilgi bulunmamayı tercih ederler. Sorumluluk kişilik özelliği ile gizlilik yönlü etiksel karar verme davranışı arasında yukarıda ileri sürülen tespitler ve gerekçeler doğrultusunda, iş yükündeki aşırı yorulmaları sonucunda negatif yönde bir etkileşim olduğu söylenebilmektedir.

Araştırma **H_{1.25}** hipotezini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre, Sorumluluk kişilik özelliğinin Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını anlamlı ve negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada etiksel karar verme davranışının mesleki davranış faktörü; herhangi bir muhasebecinin işverenin başka güvенеceği kimsenin olmadığını öne sürerek görev yaptığı işletmesinin senet ve çeklerini teslim almaya daha fazla istekli olacağı şeklinde mesleki davranış sergilemesini anlatır. Bir muhasebe meslek mensubunun hatta muhtemel bir mükellef işletmenin işini alabilmek adına diğer meslektaşlarına göre doğru olmayan kıyaslamalar üzerinden çok

daha iyi hizmet verebileceğini, diğer meslektaşlarının güçsüz ve zayıf yönlerini manüple ederek kendisinin daha iyi bir iş sunabileceğini doğrulanmamış bilgiler üzerinden vaat etmesi biçimindeki davranışını ifade eder.

Bu açıdan bakıldığında araştırmaya katılan Isparta ilindeki sorumluluk kişilik özelliğinden yüksek puan alan muhasebe meslek mensupları; hedeflere ulaşmak için genellikle kurallara, öz disipline ve tutarlı çalışmaya bağlı kalır. Bu nedenle, sorumlu muhasebecilerin etik olmayan karar verme davranışlarda bulunma olasılığı daha düşüktür. Ayrıca, sorumlu muhasebeciler, güvenilir olarak nitelendirilir. Ayrıca, dürtüleri üzerinde kontrol uygulama olasılıkları yüksektir. Buna göre, sorumluluk, bu çalışmanın da gösterdiği gibi, etik olmayan karar verme davranışı üzerinde negatif yönlü bir etki ortaya çıkarmıştır. Araştırmada elde edilen bu yöndeki bulguyu alan yazında yapılmış önceki bazı çalışmalar desteklemiştir (Saadullah, 2011); bazı çalışmalar ise desteklememiştir (Saadullah ve Bailey, 2014; Özbağ, 2016; Khan vd., 2016; Mohseni vd., 2017; Anwar ve Shah, 2018).

Araştırma H_{2.1} hipotezini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre, Makyavelist kişilik Doğruluk-Dürüstlük yönlü etiksel karar verme davranışını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Yalan söyleme, şahsi menfaat ve istekleri doğrultusunda her yol mübahtır mantığı ve manüplatif davranış temelli eğilimleri arttıkça Doğruluk-Dürüstlük artmaktadır. Çalışmada etiksel karar vermenin doğruluk-dürüstlük alt boyutu; tuttuğu defter sayısı azalmış ve ekonomik anlamda zor günler geçiren bir muhasebe meslek mensubunun iş görüşmesine gittiği zaman kendi özelliklerini ve tecrübesini olduğundan fazla göstermek suretiyle işi almasını ve ayrıca istihdamı artırmak amacıyla kredi sağlayarak işletmesini büyütme kararı almış olan işletme sahibinin işletme karını olduğundan yüksek göstermesi talebini yerine getirmek suretiyle işletmeye ve sahibine yardımcı olmasını ifade etmektedir.

Analiz sonuçları muhasebe mesleği açısından değerlendirildiğinde; mükelleflerin daha az vergi ödemek, gelirlerini olduğundan daha fazla göstermek gibi isteklerini karşılamak için muhasebe meslek mensupları makyevalist tavır sergilerken doğruluk ve dürüstlük ile bağdaşmayan tutum, davranış ve etiksel karar verme davranışları sergilemektedir. Tarafsız olarak faaliyetlerine devam eden muhasebe meslek mensupları mükelleflerinin devlete karşı olan sorumluluklarını tam ve eksiksiz yerine getirmek

suretiyle mükelleflerinin gözünde güvenilir, işin ehli, bilgili ve yeterli olduğu izlenimini verme çabasına girmektedir.

Yapılan analiz neticesinde Makyavelist eğilimi baskın olan muhasebe meslek mensuplarının yukarıda açıklaması özetlenen Doğruluk-Dürüstlük temelinde etiksel karar verme davranışının pozitif yönde arttığı tespit edilmiştir. Araştırmanın bu yöndeki bulgusunu önceki dönemde alan yazında yapılmış birçok çalışma desteklemiştir (Rayburn ve Rayburn, 1996; Wakefield, 2008; Shafer ve Wang, 2011; Murphy, 2012; Bitlisli ve Dinç, 2015; Amiri ve Behnezad, 2017; Harrison vd., 2018; Himes vd., 2021; Mutschman vd., 2022). Bu çalışmalarda Saadullah (2011),

Araştırma **H_{2.3}** hipotezini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre, Makyavelist kişiliğin Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada etiksel karar verme davranışının bir alt faktörü olan mesleki yeterlilik; herhangi bir kişi veya işletme mükellefinin piyasa şartlarına göre daha düşük düzeyde bir ücrete sahip ancak gelecekte kendisine önemli prestij ve deneyim kazandırabilecek bir işi kendi bilgi birikimi ve yeteneğiyle yapamayacak bile olsa bir başka meslektaşından öğrenmek suretiyle kabul etmesi, ayrıca görev alanına giren ancak yeterli bilgi ve donanımı olmayan herhangi bir işi sadece daha yüksek ücret kazanmak ve işverenin zihnindeki itibarı kaybetmemek adına yapmaya istekli olması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında muhasebe meslek mensuplarının; kültürel olarak toplumda kabul gören ahlaki değer yargılarında eksiklik, zayıf ideolojik bağlılık, diğer kişiler üzerinde kontrol arayışında olma ve sadece kendisi için statüyü önemseme eğilimi artması durumunda yukarıda kısaca ifade edilen şekliyle mesleki yeterlilik davranışını daha fazla göstereceği beklenmektedir. Araştırmanın bu yöndeki bulgusu alan yazında yapılmış pek çok çalışma sonuçlarıyla (Jones ve Kavanagh, 1996; Shafer ve Simons, 2008; Greenbaum vd., 2014; Bitlisli ve Dinç, 2015; Amiri ve Behnezad, 2017; Harrison vd., 2018; Himes vd., 2021; Mutschman vd., 2022) tutarlılık göstermektedir.

Araştırma **H_{2.5}** hipotezini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre, Makyavelist kişilik Mesleki Davranış yönlü etiksel karar verme davranışını pozitif ve anlamlı etkilediği tespit edilmiştir. Bir başka deyişle, muhasebe meslek mensuplarının ahlaki kodlardan sapma, statü ve güç gösterilerine önem verme, amaca giden her yolu

meşru görme ve hatta kişisel amaçları için etkileşim içerisinde olduğu kişileri manüple etme eğilimi arttıkça herhangi bir muhasebecinin işverenin başka güveneceği kimsenin olmadığını öne sürerek görev yaptığı işletmesinin senet ve çeklerini teslim almaya daha fazla istekli olacağı şeklinde mesleki davranış sergiler. Hatta muhtemel bir mükellef işletmenin işini alabilmek adına diğer meslektaşlarına göre doğru olmayan kıyaslamalar üzerinden çok daha iyi hizmet verebileceğini, diğer meslektaşlarının güçsüz ve zayıf yönlerini manüple ederek kendisinin daha iyi bir iş sunabileceğini doğrulanmamış bilgiler üzerinden vaat etmektedir. Araştırmanın bu yöndeki bulgusu, alan yazında yapılan önceki dönem pek çok araştırmanın sonuçlarıyla (Jones ve Kavanagh, 1996; Shafer ve Simons, 2008; Greenbaum vd., 2014; Bitlisli ve Dinç, 2015; Amiri ve Behnezad, 2017; Harrison vd., 2018; Himes vd., 2021; Mutschman vd., 2022) benzerlik göstermektedir.

Araştırma H_{2.13} hipotezini test etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre, Narsist kişilik eğiliminin Mesleki Yeterlilik yönlü etiksel karar verme davranışını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kendisine olağandışı değer atfeden, empati eksikliği olan, kibirli olma düzeyini artırma eğiliminde olan muhasebe meslek mensupları mesleki yeterlilik davranışına daha fazla önem vermektedir. Çalışmada mesleki yeterlilik etiksel karar verme davranışının ne anlama geldiği bir önceki paragrafta belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında muhasebe meslek mensuplarının; birinin sevgi/saygısını kaybetmeye ve başarısız olmaya tahammüllü olmayan, kendini olduğundan daha iyi göstermeye çalışan, kendi kendine yetebilme arayışında olan ve özellikle başta işverenleri tarafından sevilme noktasında yüksek bir motivasyona sahip olma eğilimi arttıkça yukarıda belirtildiği şekliyle mesleki yeterlilik davranışını daha fazla gösterecektir. Araştırmanın bu bulgusunu alan yazında destekleyen bazı çalışmaların yürütüldüğü (Amiri ve Behnezad, 2017; Harrison vd., 2018; Himes vd., 2021; Mutschman vd., 2022) görülmektedir.

Araştırmanın sahip olduğu bazı sınırlılıklar, gelecekte yapılması düşünülen çalışmalarda gözden geçirilebilir. Birinci olarak, bu araştırma 2023 yılında Isparta ilinde aktif olarak faaliyet gösteren ve kendilerinden veri toplanan 97 muhasebe meslek mensubu ile sınırlıdır. Bu durum Türkiye'nin diğer illerinde ve bölgelerinde görevini yürüten muhasebe meslek mensuplarına dair genellemelerde bulunmayı sınırlamaktadır. Böylelikle, gelecek çalışmalar bu araştırmanın ulaştığı sonuçların bahsi geçen muhasebe meslek mensuplarına genelleme işlemi sınıyabilir.

İkinci olarak, bu araştırma, muhasebe meslek mensuplarının kendi bildirimlerine dayanan ölçüm araçlarını kullanmıştır. Katılımcılar, Altı Faktörlü Kişilik, Karanlık Üçlü kişilik ve etiksel karar verme davranışlarına dair algılarını kendileri değerlendirdiği için verdikleri cevaplar açısından öznellik ve sosyal beğenilirlik sorunlarını akla getirmiştir. Bu yüzden gelecekte yapılması planlanan çalışmalar ilgili kişilik ve davranış değişkenlerini ölçerken muhasebe meslek mensuplarının bildirimlerine ilaveten, sorumlu olduğu mükellef işverenlerinin ve meslektaşlarının da derecelendirmesini entegre edebilirler. Ayrıca gelecekteki çalışmalar, sosyal beğenirlik ölçeğini de kullanmak suretiyle katılımcıların cevaplarında bu etkiyi kontrol altına alabilirler.

Üçüncü olarak, bu araştırma muhasebe meslek mensuplarının belli bir konudaki algısını sadece belirli bir zaman dilimi içerisinde değerlendirme yönü öne çıkan kesitsel bir araştırma tasarımına göre hazırlanmıştır. Böylelikle bu sınırlılık araştırmanın ulaşabileceği nedensel çıkarımların yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu yöndeki sınırlılığı ve zorluğu aşmak amacıyla, gelecek çalışmalarda ilgili değişkenlerin ölçüm kurgusu uzun süreli/boylamsal biçimde düşünülebilir, farklı farklı zaman aralıklarında veriler toplanabilir, yarı-deneysel veya deneysel tasarımlarla değişkenler kontrol altına alınabilir.

Dördüncü olarak, bu çalışmada muhasebe meslek mensuplarının etiksel karar verme davranışlarına etki yaptığı düşünülen HEXACO ve Karanlık Üçlü kişilik modeli haricinde alan yazında kabul görmüş daha birçok kişilik özellikleri veya modelleri çalışma kurgusuna dahil edilememiştir. Örneğin Karanlık Üçlü ile birlikte aydınlık kişilik özelliklerinin (bright personality traits) etiksel karar vermeyi ne yönde ve nasıl yordadığı ele alınmamıştır. Bu durum çalışmanın kapsam kısıtlılığını oluşturmuştur. Dolayısıyla gelecek çalışma kurgularında önerilen farklı kişilik yapı ve modelleri de incelenebilir.

Son olarak, muhasebe meslek mensuplarının mesleğini icra etme sürecinde bu çalışmada ele alınan iki farklı kişilik modeline bağlı kişilik özellikleri ve bireysel farklılıklar yanında onların etiksel karar verme davranışlarına yön veren, bu davranışları farklılaştıran veya tetikleyen örgütsel bağlama dair göstergelere odaklanılmamıştır. Bu yüzden gelecek çalışmalar, grup ve örgüt düzeyinde tanımlanan göstergelere de yer vererek bu boşluğu doldurabilir.

Uygulamaya ve yöneticilere dair etkiler ve öneriler; muhasebe meslek mensuplarının mesleki açıdan görevlerini yürütürken etiksel durumlara yönelik karar

verme davranışlarını olması gereken noktada sergileyebilmesine dair katkıları açısından bu araştırmanın HEXACO ve Karanlık Üçlü kişilik modelinin kayda değer etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. HEXACO Modeli dahilinde sorumluluk ve dışadönüklük kişilik özellikleri etiksel karar verme davranışının bazı alt boyutları üzerinde etkiler göstermiştir. Bu açıdan muhasebe meslek mensuplarının çalışma, eğitim ve etik kodlarını belirlemekten sorumlu yöneticiler, mesleğe ve işe seçim sürecinde sorumluluk ve dışadönüklük kişilikleri inceleyebilir. Böylece mesleğin uygulanmasında ek bir faydayı kazanabilir. Zira bu araştırmanın sonuçları daha sorumluluk sahibi ve dışadönük meslek mensubu muhasebecilerin etik kurallara ve ilkelere daha sıkı bağlanacağını ve kuruluşlarda etik dışı davranışların azaltılmasına yardımcı olabileceğini göstermektedir.

Karanlık Üçlü Kişilik Modeli özelinde ise, etiksel karar verme davranışı alt boyutlarını etkileme bakımından en önemli öncülü sırasıyla Makyavelist ve narsist kişilik oluşturmuştur. Özellikle Makyavelist kişilik alan yazına uygun biçimde etiksel davranış ve karar verme gibi sonuç değişkenleri üzerinde dikkate değer etkiler üretme yeteneğine sahip görünmüştür.

KAYNAKLAR

Dergi Ve Makaleler

- Aghababaei, N., Ve Arji, A. (2014). Well-Being And The HEXACO Model Of Personality. *Personality And Individual Differences*, 56, 139-142.
- Aghababaei, N., Ve Błachnio, A. (2015). Well-Being And The Dark Triad. *Personality And Individual Differences*, 86, 365-368.
- Akbaba, A., Ve Erenler, E. (2011). Etik Karar Verme Ve Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31).
- Alkan, G. İ. (2018). Etik Teoriler Işığında Bağımsız Denetim Ve Bist’de Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 129-149.
- Amiri, S., Ve Behnezhad, S. (2017). Emotion Recognition And Moral Utilitarianism In The Dark Triad Of Personality. *Neuropsychiatra I Neuropsychologia/Neuropsychiatry And Neuropsychology*, 12(4), 135-142.
- Anglim, J., Knowles, E. R., Dunlop, P. D., Ve Marty, A. (2017). HEXACO Personality And Schwartz's Personal Values: A Facet-Level Analysis. *Journal Of Research In Personality*, 68, 23-31.
- Anwar, S., Ve Shah, N. (2018). Impact Of Personality Traits On Ethical Behavior. *The Government-Annual Research Journal Of Political Science.*, 6(6).
- Arslantaş, H. (2015). Ruh Sağlığı Ve Psikiyatri Hemşireliğinde Etik Konular, Kodlar Ve Standartlar. *Journal Of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi*, 6(1).
- Ashton, M. C., Lee, K., Ve De Vries, R. E. (2014). The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, And Emotionality Factors: A Review Of Research And Theory. *Personality And Social Psychology Review*, 18(2), 139-152.
- Ashton, M. C., Ve Lee, K. (2007). Empirical, Theoretical, And Practical Advantages Of The HEXACO Model Of Personality Structure. *Personality And Social Psychology Review*, 11(2), 150-166.

- Ashton, M. C., Ve Lee, K. (2007). Empirical, Theoretical, And Practical Advantages Of The HEXACO Model Of Personality Structure. *Personality And Social Psychology Review*, 11(2), 150-166.
- Ashton, M. C., Ve Lee, K. (2009). The HEXACO–60: A Short Measure Of The Major Dimensions Of Personality. *Journal Of Personality Assessment*, 91(4), 340-345.
- Atay S. (2009). Narsistik Kişilik Envanteri'nin Türkçe'ye Standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 181-196.
- Aydın, K. (2016). “Şâkile” Kavramı Bağlamında Kişilik Ve Karakter Oluşumu. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-II*, 293.
- Aydın, C., Ve Özel, Ç. H. (2017). A Ve B Kişilik Tiplerinin Boş Zaman Davranışlarının Kıyaslanması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 21-41.
- Aydoğan, E., Ve Serbest, S. (2016). İş Yerinde Karanlık Üçlü: Bir Kamu Kuruluşunun İç Denetim Biriminde Araştırma. *Sayıştay Dergisi*, (101), 97-121.
- Aydoğan, E., Ve Serbest, S. (2016). İş Yerinde Karanlık Üçlü: Bir Kamu Kuruluşunun İç Denetim Biriminde Araştırma. *Sayıştay Dergisi*, (101), 97-121.
- Aytaç, M. B. (2022). Karanlık Dörtlü (The Short Dark Tetrad-SD4) Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Ve Karanlık Dörtlünün Pazarlama Araştırmalarındaki Yerinin Tartışılması. *İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 129-149.
- Aytar, A. G. (2014). Anne Kişiliği Ve Çocuğun Mizaç Özelliği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 237-251.
- Babarović, T., Ve Šverko, I. (2013). The HEXACO Personality Domains İn The Croatian Sample. *Društvena İstraživanja*, 22(3), 397-411.
- Bakker, A. B., Van Der Zee, K. I., Lewig, K. A., Ve Dollard, M. F. (2006). The Relationship Between The Big Five Personality Factors And Burnout: A Study Among Volunteer Counselors. *The Journal Of Social Psychology*, 146(1), 31-50.
- Baltacı, C., Ve Uysal, M. T. (2012). Türkiye'de Bir Siyasal Sosyalleşme Aracı Olarak Ders Materyali: İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Üzerine Bir İnceleme. *Suleyman*

- Barford, K. A., Zhao, K., Ve Smillie, L. D. (2015). Mapping The İnterpersonal Domain: Translating Between The Big Five, HEXACO, And İnterpersonal Circumplex. *Personality And Individual Differences*, 86, 232-237.
- Basım, H. N., Çetin, F., Ve Tabak, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarıyla İlişkisi. *Turkish Journal Of Psychology/Turk Psikoloji Dergisi*, 24(63).
- Bayat, G. (2019). Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ve Konaklama İşletmeleri Çalışanları Kişilik Özelliklerinin İş Doyumu Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1575-1588.
- Bektaş, Ç., Ve Köseoğlu, M. A. (2007). Etik Kodlarının Yönetmelik Karar Alma Sürecine Etkileri Ve Bir Model Önerisi. *ISGUC The Journal Of Industrial Relations And Human Resources*, 9(2), 94-115.
- Bıçaksız, P. (2019). Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri Ve Sürücü Davranışları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Trafik Ve Ulaşım Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 66-77.
- Bilen, A., Ve Yılmaz, Y. (2014). Muhasebe Mesleğinde Etik Ve Etik İlgili Çalışmalar. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(6), 57-72.
- Bitlisli, F. (2015). Makyavelist Kişilik Eğilimleri Ve Etiksel Karar Verme Davranışı İlişkisi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(4), 921-943.
- Bitlisli, Ö. G. F. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri İle Akademik Güdülenme İlişkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 459-480.
- Björkelo, B., Einarsen, S., & Matthiesen, S. B. (2010). Predicting Proactive Behaviour At Work: Exploring The Role Of Personality As An Antecedent Of Whistleblowing Behaviour. *Journal Of Occupational And Organizational Psychology*, 83(2), 371-394.

- Blais, J., Ve Pruyssers, S. (2017). The Power Of The Dark Side: Personality, The Dark Triad, And Political Ambition. *Personality And Individual Differences*, 113, 167-172.
- Bolat, Y., Ülker, M., Ve Demir, C. G. (2016). Kavramsal Açıdan Narsisizm Ve Eğitimde Narsistik Kişilik. *Journal Of International Social Research*, 9(46).
- Bolelli, M., Ve Ekizler, H. (2020). Karanlık Üçlü'nün Tükenmişlik Üzerindeki Etkisinde Öz Denetimin Düzenleyici Rolü. Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara.
- Book, A., Visser, B. A., Ve Volk, A. A. (2015). Unpacking “Evil”: Claiming The Core Of The Dark Triad. *Personality And Individual Differences*, 73, 29-38.
- Bratton, V. K., & Strittmatter, C. (2013). To Cheat Or Not To Cheat?: The Role Of Personality İn Academic And Business Ethics. *Ethics & Behavior*, 23(6), 427-444.
- Brown, R. P., Budzek, K., Ve Tamborski, M. (2009). On The Meaning And Measure Of Narcissism. *Personality And Social Psychology Bulletin*, 35(7), 951-964.
- Bulut, S., & Subaşı, M. (2020). Pozitif Psikolojiye Giriş. Pozitif Psikoloji.
- Büte, M (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven Ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 171-192.
- Costa Jr, P. T., Ve McCrae, R. R. (2010). The Five-Factor Model, Five-Factor Theory, And İnterpersonal Psychology. *Handbook Of İnterpersonal Psychology: Theory, Research, Assessment, And Therapeutic Interventions*, 91-104.
- Cömert, E., Ve Gizir, C. A. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Karanlık Üçlü: HEXACO Kişilik Özelliklerinin Yordayıcı Rolü. *Psikoloji Çalışmaları*, 40(1), 127-159.
- Craft, J.L. (2013), “A Review Of The Empirical Ethical Decision-Making Literature: 2004-2011”, *Journal Of Business Ethics*, Vol. 117 No. 2, Pp. 221-259.
- Credé, M., Harms, P., Niehorster, S., Ve Gaye-Valentine, A. (2012). An Evaluation Of The Consequences Of Using Short Measures Of The Big Five Personality Traits. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 102(4), 874.

- Çetin, A. C., Ve Dağlı, S. Ş. (2014). Muhasebe Meslek Etiği Ve Meslek Mensuplarının Etik Hakkındaki Görüşleri Üzerine Isparta İlinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 55-84.
- Çetin, S. A., Ve Şahin, B. (2018). Aşçıların Beş Faktör Kişilik Özellikleri İle Bireysel İnovasyon Algısı İlişkisi (Five Factor Personality Traits And Perception Of Individual Innovation Relationship). *Journal Of Tourism Ve Gastronomy Studies*, 6(4), 419-447.
- Çiçek, İ., Ve Aslan, A. E. (2020). Kişilik Ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(1), 137-147.
- Çoban, H., Ve İrmiş, A. (2018). Yöneticilerde Narsisizm Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 14(1), 123-146.
- Daştan, A. (2009). Etik Eğitiminin Muhasebe Eğitimindeki Yeri Ve Önemi: Türkiye Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 281-311.
- De Vries, R. E., Tybur, J. M., Pollet, T. V., Ve Van Vugt, M. (2016). Evolution, Situational Affordances, And The HEXACO Model Of Personality. *Evolution And Human Behavior*, 37(5), 407-421.
- Demir, B. (2015). Muhasebe Ve Denetim Mesleğinde Etik. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 341-352.
- Demirci, Ş. D., Emre, E. R. O. L., Ve Zeren, F. (2015). Muhasebecilik Mesleğine Yönelimde Beş Faktör Kişilik Ölçeği: İşletme Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Optimum Ekonomi Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1).
- Demirkol, A., Ve Aslan, S. (2021). Holland'ın Tipolojisi, Bağlanma Ve Beş Faktör Kişilik Kuramı Üzerine Bir Derleme Çalışması. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 1127-1150.
- Demirtaş, Ö., Ve Biçkes, D. M. (2014). Makyavelizm'in Olumsuz Durumları İfşa Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması. *ISGUC The Journal Of Industrial Relations And Human Resources*, 16(2), 96-112.

- Develioğlu, K., Ve Tekin, Ö. A. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ve Yabancılaşma Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 15-30.
- Dinić, B. M., Ve Wertag, A. (2018). Effects Of Dark Triad And HEXACO Traits On Reactive/Proactive Aggression: Exploring The Gender Differences. *Personality And Individual Differences*, 123, 44-49.
- Doğan, U., Ve Çolak, T. S. (2020). Narsisistik Kişilik Envanteri-13 (NKE-13)'Nin Türkçe Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *OPUS International Journal Of Society Researches*, 15(26), 4166-4184.
- Doğan, Z., Yalçın, H., Yenigün, İ., Ve Bilgili, A. V. (2021). Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modelinin Yeraltı Suyu Kalitesinin Değerlendirilmesinde Kullanımı. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 12(1), 165-174.
- Egan, V., Hughes, N., Ve Palmer, E. J. (2015). Moral Disengagement, The Dark Triad, And Unethical Consumer Attitudes. *Personality And Individual Differences*, 76, 123-128.
- Eldoğan, D. (2016). Hangi Narsisizm? Büyüklenmeci Ve Kırılgan Narsisizm'in Karşılaştırılmasına İlişkin Bir Gözden Geçirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(37), 1-10.
- Ergün, H., Ve Gül, K. (2005). Muhasebe Mesleği Etik Kuralları Ve Bu Kuralların Meslek Mensuplarınca Algılanışı. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (25), 144-154.
- Erkuş, A., Ve Tabak, A. Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çalışanların Çatışma Yönetim Tarzlarına Etkisi: Savunma Sanayiinde Bir Araştırma.
- Eswaran, S., Islam, M. A., Ve Yusuf, D. H. M. (2011). A Study Of The Relationship Between The Big Five Personality Dimensions And Job Involvement In A Foreign Based Financial Institution In Penang. *International Business Research*, 4(4), 164.
- Filiz, M. (2022). Türkiye'de Sağlık Çalışanlarının Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Eurasian Journal Of Health Technology Assessment*, 6(1), 1-11.

- Fornell, C., Ve Larcker, D. F. (1981). Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error: Algebra And Statistics.
- Forsyth, D. R., Banks, G. C., Ve Mcdaniel, M. A. (2012). A Meta-Analysis Of The Dark Triad And Work Behavior: A Social Exchange Perspective. *Journal Of Applied Psychology*, 97(3), 557.
- Furnham, A., Richards, S. C., Ve Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad Of Personality: A 10 Year Review. *Social And Personality Psychology Compass*, 7(3), 199-216.
- Geis, F. L., Ve Moon, T. H. (1981). Machiavellianism And Deception. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 41(4), 766.
- Gerber, A. S., Huber, G. A., Doherty, D., Ve Dowling, C. M. (2011). The Big Five Personality Traits İn The Political Arena. *Annual Review Of Political Science*, 14, 265-287.
- Glenn, A. L., Ve Sellbom, M. (2015). Theoretical And Empirical Concerns Regarding The Dark Triad As A Construct. *Journal Of Personality Disorders*, 29(3), 360-377.
- Gordts, S., Uzieblo, K., Neumann, C., Van Den Bussche, E., Ve Rossi, G. (2017). Validity Of The Self-Report Psychopathy Scales (SRP-III Full And Short Versions) İn A Community Sample. *Assessment*, 24(3), 308-325.
- Górník-Durose, M. E., Ve Pilch, I. (2016). The Dual Nature Of Materialism. How Personality Shapes Materialistic Value Orientation. *Journal Of Economic Psychology*, 57, 102-116.
- Gökdeniz, İ., Ve Merdan, E. (2011). Kişilik İle Kariyer Seçimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.
- Greenbaum, R.L., Hill, A., Mawritz M.B. Ve Quade, M.J. (2014). “Employee Machiavellianism To Unethical Behavior: The Role Of Abusive Supervision As A Trait Activator”, *Journal Of Management*.
- Gündoğdu, Y. B. (2016). Psikanalitik Kişilik Kuramına Göre Değişimin İmk'nı.
- Gür, E. (2018). Muhasebe Meslek Etiği. *Adam Academy Journal Of Social Sciences*, 8(2), 371-407.

- Güven, İ. F. (2019). Makyavelizm Ve Dindarlık: Demografik Değişkenler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Bilimname*, 2019(37), 1155-1186.
- Hair Jr, J. F., Babin, B. J., Ve Krey, N. (2017). Covariance-Based Structural Equation Modeling In The Journal Of Advertising: Review And Recommendations. *Journal Of Advertising*, 46(1), 163-177.
- Hair Jr, J. F., Sarstedt, M., Hopkins, L., Ve Kuppelwieser, V. G. (2014). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM): An Emerging Tool In Business Research. *European Business Review*, 26(2), 106-121.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., Ve Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed A Silver Bullet. *Journal Of Marketing Theory And Practice*, 19(2), 139-152.
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M., Ve Ringle, C. M. (2019). When To Use And How To Report The Results Of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2-24.
- Harrison, A., Summers, J., Ve Mennecke, B. (2018). The Effects Of The Dark Triad On Unethical Behavior. *Journal Of Business Ethics*, 153, 53-77.
- Hassan, H., Asad, S., Ve Hoshino, Y. (2016). Determinants Of Leadership Style In Big Five Personality Dimensions. *Universal Journal Of Management*, 4(4), 161-179.
- Hazar, Ç. (2006). Kişilik Ve İletişim Tipleri. *Selçuk İletişim*, 4(2), 125-140.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sinkovics, R. R. (2009). The Use Of Partial Least Squares Path Modeling In International Marketing. In New Challenges To International Marketing (Vol. 20, Pp. 277-319). Emerald Group Publishing Limited.
- Himes, B. M., Olson-Buchanan, J. B., Ve Elson, D. (2021). Relationship Between Ethical Attitudes And The Dark Triad: Differences Among College Majors. *The Journal Of Psychology*, 155(8), 695-716.
- Howard, M. C., Ve Van Zandt, E. C. (2020). The Discriminant Validity Of Honesty-Humility: A Meta-Analysis Of The HEXACO, Big Five, And Dark Triad. *Journal Of Research In Personality*, 87, 103982.
- Hurtz, G. M., Ve Donovan, J. J. (2000). Personality And Job Performance: The Big Five Revisited. *Journal Of Applied Psychology*, 85(6), 869.

- İlhan, M., Ve Çetin, B. (2014). LISREL Ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (Yem) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması. *Journal Of Measurement And Evaluation İn Education And Psychology*, 5(2), 26-42.
- Jamaludin, N. L., Ve Mehon, P. (2020). The Role Of Big 5 Personality Traits İn Determining Ethical Behaviour For Hospitality İndustry Employees İn Malaysia. *International Journal Of Service Management And Sustainability (IJSMS)*, 5(1), 1-24.
- Jonason, P. K., Ve McCain, J. (2012). Using The HEXACO Model To Test The Validity Of The Dirty Dozen Measure Of The Dark Triad. *Personality And Individual Differences*, 53(7), 935-938.
- Jones, G.E. Ve M.J. Kavanagh. 1996. “An Experimental Examination Of The Effects Of Individual And Situational Factors On Unethical Behavioral Intentions İn The Workplace”, *Journal Of Business Ethics*, 15(5).
- Kaiseler, M., Polman, R. C., Ve Nicholls, A. R. (2012). Effects Of The Big Five Personality Dimensions On Appraisal Coping, And Coping Effectiveness İn Sport. *European Journal Of Sport Science*, 12(1), 62-72.
- Kandemir, H. (2015). Öğrenci Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Araştırılması - Investigation Of Factors Which Affecting Student Satisfaction By Structural Equation Model. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 447-461.
- Kangasniemi, M., Pakkanen, P., Ve Korhonen, A. (2015). Professional Ethics İn Nursing: An İntegrative Review. *Journal Of Advanced Nursing*, 71(8), 1744-1757.
- Kaplan, N. (2020). Kişilik Özelliklerinin Kariyer Değerleri Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları Ve Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 132-152.
- Karaaziz, M., Ve Atak, İ. E. (2013). Narsisizm Ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 1(2), 44-59.

- Kaya, L., Ve Kalkan, M. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Narsisistik Eğilimler, Bağlanma Stilleri Ve Sosyal Medya Kullanımı. *Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi*, (2), 243-249.
- Kayadibi, S., Ve Kırdök, O. (2020). Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygıları İle Beş Faktör Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 372-388.
- Kement, Ü., Çavuşoğlu, S., Ve Ahmet, U. S. L. U. (2019). Turizm Eğitimi Gören Öğrencilerin Kişilik Özelliklerinin Kültürel Zekâ Düzeylerine Etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 57-68.
- Kesgin, A. (2009). Etik Üstüne. *Dini Araştırmalar*, 12(35), 143-160.
- Kessler, S. R., Bandelli, A. C., Spector, P. E., Borman, W. C., Nelson, C. E., Ve Penney, L. M. (2010). Re-Examining Machiavelli: A Three-Dimensional Model Of Machiavellianism In The Workplace. *Journal Of Applied Social Psychology*, 40(8), 1868-1896.
- Khan, T. I., Akbar, A., Jam, F. A., Ve Saeed, M. M. (2016). A Time-Lagged Study Of The Relationship Between Big Five Personality And Ethical İdeology. *Ethics Ve Behavior*, 26(6), 488-506.
- Kısakürek, M. M., Ve Alpan, N. (2010). Muhasebe Meslek Etiği Ve Sivas İlinde Bir Uygulama. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (47), 213-228.
- Kinne, O. (1997). Ethics And Eco-Ethics. *Marine Ecology Progress Series*, 153, 1-3.
- Kock, N. (2018). Should Bootstrapping Be Used İn PLS-SEM? Toward Stable P-Value Calculation Methods. *Journal Of Applied Structural Equation Modeling*, 2(1), 1-12.
- Koçberber, S. (2008). Dünyada Ve Türkiye’de Denetim Etiği. *Sayıştay Dergisi*, (68), 65-89.
- Komaraju, M., Karau, S. J., Schmeck, R. R., Ve Avdic, A. (2011). The Big Five Personality Traits, Learning Styles, And Academic Achievement. *Personality And Individual Differences*, 51(4), 472-477.

- Koodamara, N. K., Prabhu, N., Suhan, M., Ve Narayanan, S. L. (2021). Big Five Personality Traits And Ethical Climate: A Test Of Antecedents Of Unethical Behaviour. *Journal Of Education For Business*, 96(4), 243-251.
- Kotrla Topić, M., Perković Kovačević, M., Ve Mlačić, B. (2012). Relations Of The Big-Five Personality Dimensions To Autodestructive Behavior İn Clinical And Non-Clinical Adolescent Populations. *Croatian Medical Journal*, 53(5), 450-460.
- Kütük, H., Ve Şirin, T. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Kişilik Özellikleri İle Presenteeism Davranışları Arasındaki İlişisinin İncelenmesi. *Uluslararası Bilim Ve Eğitim Dergisi*, 5(1), 50-68.
- Láng, A., Ve Birkás, B. (2014). Machiavellianism And Perceived Family Functioning İn Adolescence. *Personality And Individual Differences*, 63, 69-74.
- Larson, A. J., Ve Sachau, D. A. (2009). Effects Of İncentives And The Big Five Personality Dimensions On İnternet Panellists' Ratings. *International Journal Of Market Research*, 51(5), 1-16.
- Lebreton, J. M., Shiverdecker, L. K., Ve Grimaldi, E. M. (2018). The Dark Triad And Workplace Behavior. *Annual Review Of Organizational Psychology And Organizational Behavior*, 5, 387-414.
- Lee, K., Ashton, M. C., Morrison, D. L., Cordery, J., Ve Dunlop, P. D. (2008). Predicting İntegrity With The HEXACO Personality Model: Use Of Self-And Observer Reports. *Journal Of Occupational And Organizational Psychology*, 81(1), 147-167.
- Lee, K., Ogunfowora, B., Ve Ashton, M. C. (2005). Personality Traits Beyond The Big Five: Are They Within The HEXACO Space?. *Journal Of Personality*, 73(5), 1437-1463.
- Lee, K., Ve Ashton, M. C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, And Narcissism İn The Five-Factor Model And The HEXACO Model Of Personality Structure. *Personality And Individual Differences*, 38(7), 1571-1582.
- Lee, K., Ve Ashton, M. C. (2018). Psychometric Properties Of The HEXACO-100. *Assessment*, 25(5), 543-556.

- Loe, T. W., Ferrell, L., Ve Mansfield, P. (2000). A Review Of Empirical Studies Assessing Ethical Decision Making İn Business. *Journal Of Business Ethics*, 25, 185-204.
- Mccrae, R. R., Ve Costa, P. T. (2008). Empirical And Theoretical Status Of The Five-Factor Model Of Personality Traits. *The SAGE Handbook Of Personality Theory And Assessment*, 1, 273-294.
- Mccrae, R. R., Ve John, O. P. (1992). An İntroduction To The Five-Factor Model And İts Applications. *Journal Of Personality*, 60(2), 175-215.
- Mcdonald, M. M., Donnellan, M. B., Ve Navarrete, C. D. (2012). A Life History Approach To Understanding The Dark Triad. *Personality And Individual Differences*, 52(5), 601-605.
- Mohseni, A., Ghasemi, M., Ve Karami, M. (2017). A Study Of The Relationship Between Personality Traits And Auditors Ethical İntention. *Journal Of Management Accounting And Auditing Knowledge*, 6(24), 177-190.
- Muezzin, E. E., & Okray, Z. (2021). Karanlık Üçlü'nün İnsan Cinselliği Üzerine Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(4), 763-778.
- Murphy, P.R., 2012. Attitude, Machiavellianism And The Rationalization Of Misreporting. *Accounting, Organizations And Society*, 37.
- Mutschmann, M., Hasso, T., Ve Pelster, M. (2022). Dark Triad Managerial Personality And Financial Reporting Manipulation. *Journal Of Business Ethics*, 1-26.
- Özay S., Ve Erol D.. (2020). Ergenlerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları İle Narsisizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Journal Of Current Approaches İn Language, Education And Social Sciences*, 2(1), 354-371.
- Özbağ, G. K. (2016). The Role Of Personality İn Leadership: Five Factor Personality Traits And Ethical Leadership. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 235, 235-242.
- Özdemir, E. (2009). Pazarlama Araştırmasında Etik Karar Alma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(02), 119-144.

- Özdemir, M. (2012). Kamu Yönetiminde Etik. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 4(7), 177-193.
- Özkan, A., Ve Hacıhasanoğlu, T. (2012). Muhasebe Meslek Mensuplarının Kişilik Özellikleri Ve Etik Karar Verme Davranışları Arasındaki İlişkiler. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 37-52.
- Özsoy, E., Ve Ardiç, K. (2017). Karanlık Üçlü'nün (Narsisizm, Makyavelizm Ve Psikopati) İş Tatminine Etkisinin İncelenmesi. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 24(2), 391-406.
- Paulhus, D. L., Ve Williams, K. M. (2002). The Dark Triad Of Personality: Narcissism, Machiavellianism, And Psychopathy. *Journal Of Research In Personality*, 36(6), 556-563.
- Paunonen, S. V., Ve Jackson, D. N. (2000). What Is Beyond The Big Five? Plenty!. *Journal Of Personality*, 68(5), 821-835.
- Pincus, A. L., Ve Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological Narcissism And Narcissistic Personality Disorder. *Annual Review Of Clinical Psychology*, 6, 421-446.
- Pletzer, J. L., Bentvelzen, M., Oostrom, J. K., Ve De Vries, R. E. (2019). A Meta-Analysis Of The Relations Between Personality And Workplace Deviance: Big Five Versus HEXACO. *Journal Of Vocational Behavior*, 112, 369-383.
- Purwanto, A. (2021). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Analysis For Social And Management Research: A Literature Review. *Journal Of Industrial Engineering Ve Management Research*.
- Rayburn, J.M. Ve L.G. Rayburn. 1996. "Relationship Between Machiavellianism And Type A Personality And Ethical-Orientatıon", *Journal Of Business Ethic*, 15(11).
- Reisoğlu, S. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşlarını Yordamada Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Mizah Tarzları Ve Duygusal Zekânın Rolü/The Role Of University Students' Five Factor Personality Traits, Humor Styles, And Emotional Intelligence On Their Interpretation Of Subjective Well-Being. *Journal Of History Culture And Art Research*, 6(4), 888-912.

- Rothmann, S., Ve Coetzer, E. P. (2003). The Big Five Personality Dimensions And Job Performance. *SA Journal Of Industrial Psychology*, 29(1), 68-74.
- Ruchensky, J. R., Ve Donnellan, M. B. (2017). Integrating The HEXACO Model With The Triarchic Conceptualization Of Psychopathy. *Personality And Individual Differences*, 119, 129-133.
- Saadullah, S. M. (2011). *Do Personality Traits Of Accountants Affect Their Performance And Ethical Judgment?*. The University Of Memphis.(Ne Bu)??
- Saadullah, S. M., Ve Bailey, C. D. (2014). The “Big Five Personality Traits” And Accountants’ Ethical İntention Formation. In *Research On Professional Responsibility And Ethics İn Accounting* (Vol. 18, Pp. 167-191). Emerald Group Publishing Limited.
- Sakarya, Ş., Ve Kara, S. (2010). Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler Ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010(1), 57-72.
- Saltoğlu, S., Ve Irak, D. U. (2020). Kişiliğin Karanlık Üçlüsü: Narsisizm, Makyavelizm Ve Psikopati. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(45), 42-62.
- Saucier, G., Ve Goldberg, L. R. (1998). What İs Beyond The Big Five?. *Journal Of Personality*, 66, 495-524.
- Sazlaya, M. K., Ve Parlak, Ö. (2018). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin İş Yaşamında Yalnızlık Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 149-165.
- Sena, Ö. Z. A. Y., Ve Demet, E. R. O. L. (2020). Ergenlerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları İle Narsisizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Journal Of Current Approaches İn Language, Education And Social Sciences*, 2(1), 354-371.
- Serinikli, N. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Cam Tavan Algıları İle Beş Faktör Kişilik Özellikleri İlişkisi. *Balkan Ve Near Eastern Journal Of Social Sciences (BNEJSS)*, 7(1).

- Set, Z. (2020). Sosyal Kötücül Kişilikler: Karanlık Üçlü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(3), 318-329.
- Seymen, O. A., Ve Bolat, T. (2007). Kohlberg'in Bilişsel Ahlâkî Gelişim Modelinden Yararlanan Etiksel Karar Verme Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 7(13), 24-61.
- Shafer, W.E. Ve R.S. Simons. 2008. "Social Responsibility, Machiavellianism And Tax Avoidance: A Study Of Hong Kong Tax Practitioners", *Accounting, Auditing Ve Accountability Journal*, 21(5).
- Sığrı, Ü., Ve Gürbüz, S. (2011). Akademik Başarı Ve Kişilik İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(1), 30-48.
- Sibley, C. G., Harding, J. F., Perry, R., Asbrock, F., Ve Duckitt, J. (2010). Personality And Prejudice: Extension To The HEXACO Personality Model. *European Journal Of Personality*, 24(6), 515-534.
- Sibley, C. G., Harding, J. F., Perry, R., Asbrock, F., Ve Duckitt, J. (2010). Personality And Prejudice: Extension To The HEXACO Personality Model. *European Journal Of Personality*, 24(6), 515-534.
- Soba M., Şimşek, A., Ve Demir, E. (2019). Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Uygulama: Beş Faktör Kişilik Modeli. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 28-43.
- Solunoğlu, A., Ve İkiz, A. N. (2020). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Hedonik Tüketim Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2344-2361.
- Stevens, G. W., Deuling, J. K., Ve Armenakis, A. A. (2012). Successful Psychopaths: Are They Unethical Decision-Makers And Why?. *Journal Of Business Ethics*, 105, 139-149.
- Şahin, B. (2011). Seyahat Acentelerinin Pazarlama Faaliyetlerinde Etik Karar Verme Süreci: İstanbul Örneği. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 8(2)
- Şahin, S., Ve Aksu, S. G. (2015). İdari Göreve Sahip Akademisyenlerin Kişilik Özellikleri İle Kullandıkları Çatışma Çözme Stilleri İlişkisi: İzmir İli Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 16(2), 135-154.

- Şen, H. T., Ve Yılmaz, F. T. (2012). Hemşirelik Ve Etik Karar Verme Süreci. *Sağlık Düşüncesi Ve Tıp Kültürü Dergisi*, 25, 94-97.
- Taçyıldız, E. (2017). Kişilik Kuramları İle Sanat Kuramları Arasındaki Bağ. *Kesit Akademi Dergisi*, (8), 27-36.
- Tatar, A., Çelikbaş, B., Ve Çamkerten, S. (2021). Potansiyel Liderliğin Yordayıcısı Olarak Kişilik Özellikleri. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(II), 1-10.
- Tatar, A., Saltukoğlu, G., Özdemir, H., Bekiroğlu, B., Çelikbaş, B., Ve Çamkerten, S. (2019). Altı Faktörlü Kişilik Modeline (Hexaco) Dayalı Olarak İş Performansı Ve İş Doyumunun Yordanması. *İş'te Davranış Dergisi*, 4(2), 68-77.
- Tatar, A., Saltukoğlu, G., Ve Özdemir, H. (2020). Evli Çiftlerin Kişilik Profillerinin Karşılaştırılması-II: HEXACO Kişilik Modeli. *Kıbrıs Türk Psikiyatri Ve Psikoloji Dergisi*, 2(1), 5-13.
- Tatlilioğlu, K. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramı'na Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 2014(XVII).
- Tatlilioğlu, K. (2013). Beş Faktör Kişilik Kuramı Bağlamında Kişilik Kavramına Genel Bir Bakış. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 3(6), 128-146.
- Tekin, Ö. A., Turan, S. N., Özmen, M., Turhan, A.A. Ve Kökçü, M. (2012). Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ve Örgütsel Çatışma Yönetimi Arasındaki İlişkiler: Ankara'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 7(27), 4611-4641.
- Tekke, M., Ve Yıldız, A. (2020). Benlik Saygısı, Özyeterlilik Ve İçsel Motivasyon İle Deneyime Açıklık Arasındaki İlişki: Meta-Analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74), 828-837.
- Thielmann, I., Akrami, N., Babarović, T., Belloch, A., Bergh, R., Chirumbolo, A., ... Ve Lee, K. (2020). The HEXACO-100 Across 16 Languages: A Large-Scale Test Of Measurement Invariance. *Journal Of Personality Assessment*, 102(5), 714-726.

- Torres-Marín, J., Proyer, R. T., López-Benítez, R., Brauer, K., Ve Carretero-Dios, H. (2019). Beyond The Big Five As Predictors Of Dispositions Toward Ridicule And Being Laughed At: The HEXACO Model And The Dark Triad. *Scandinavian Journal Of Psychology*, 60(5), 473-483.
- Tosun, O., Ve Taşkıran, E. (2017). Çatışma Yönetimi Tarzları Tercihinde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü. *Kafkas Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (19), 287-307.
- Turan, B., Ve Haşit, G. (2021). Kişilik Özellikleri Ve Whistleblowing Niyeti: HEXACO Modeli İle Kavramsal Bir Bakış. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 141-163.
- Turhan, Ö. (2019). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Depresyonun Aracılık Rolü. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 9-21.
- Ulu, M. (2018). Hayatı Anlamlandırma İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki Üzerine. *Bilimname*, 2018(36), 165-187.
- Ulu, M., Ve Bulut, M. B. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerinin HEXACO İle Ölçülmesi. *Bilimname*, 2017(34), 443-463.
- Usta, A. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik Ve Ahlak. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 39-50.
- Ülbeği, İ. D. (2016). Makyavelizm Ölçeğinin Güvenirlilik Ve Geçerlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 89-100.
- Vedel, A., Ve Thomsen, D. K. (2017). The Dark Triad Across Academic Majors. *Personality And Individual Differences*, 116, 86-91.
- Vee, C., Ve Skitmore, C. (2003). Professional Ethics İn The Construction Industry. *Engineering, Construction And Architectural Management*, 10(2), 117-127.

- Vernon, P. A., Villani, V. C., Vickers, L. C., Ve Harris, J. A. (2008). A Behavioral Genetic Investigation Of The Dark Triad And The Big 5. *Personality And Individual Differences*, 44(2), 445-452.
- Wakefield, R.L. 2008. "Accounting And Machiavellianism", *Behavioral Research In Accounting*, 20(1).
- Weller, J. A., Ve Tikir, A. (2011). Predicting Domain-Specific Risk Taking With The HEXACO Personality Structure. *Journal Of Behavioral Decision Making*, 24(2), 180-201.
- Yaşlıoğlu, D. T., Ve Atılgan, Ö. (2018). Karanlık Üçlü Ölçeği: Türkçe'ye Uyarlama, Güvenilirlik Ve Geçerlilik Çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 725-739.
- Yeltsinta, R., & Fuad, F. (2013). Love Of Money, Ethical Reasoning, Machiavellian, Questionable Actions: The Impact On Accounting Students'ethical Decision Making By Gender Moderation. *Diponegoro Journal Of Accounting*, 713-723.
- Yemenici, A. D., Ve Bozkurt, Ö. (2020). Çalışanların Politik Taktik Davranışları İle Makyavelizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Düzce İli İmalat Sanayi Örneği. *Giresun Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 80-98.
- Yıldız, G. (2010). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 155-178.
- Yılmaz, H. (2018). İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4).
- Yılmaz, R., Ve Kaya, M., (2014). Kurumsal Yönetim İlkelerinin Muhasebe Etik Kuralları İle İlişkisi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), 17-35.
- Yılmaz, V. (2004). Lisrel İle Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikayetlerine Uygulanması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 77-90.
- Yılmaz, T., Karagöz, Ş., Uzunbacak, H. H., Ve Akçakanat, T. (2021). Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri, Psikolojik Ayrıcalık, Göreli Yoksunluk Ve İşten Ayrılma

Niyeti Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, (86), 597-622.

Yücel, E. (2020). Kişiliğin Karanlık Üçlüsü: Turizm Sektöründe Demografik Değişkenler Açısından Bir İnceleme. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 71-86.

Zettler, I., Thielmann, I., Hilbig, B. E., Ve Moshagen, M. (2020). The Nomological Net Of The HEXACO Model Of Personality: A Large-Scale Meta-Analytic Investigation. *Perspectives On Psychological Science*, 15(3), 723-760.

Zettler, I., Thielmann, I., Hilbig, B. E., Ve Moshagen, M. (2020). The Nomological Net Of The HEXACO Model Of Personality: A Large-Scale Meta-Analytic Investigation. *Perspectives On Psychological Science*, 15(3), 723-760.

Zhao, H., Ve Seibert, S. E. (2006). The Big Five Personality Dimensions And Entrepreneurial Status: A Meta-Analytical Review. *Journal Of Applied Psychology*, 91(2), 259.

Kitaplar

Arı, E. Ve Şen, H. (2023). Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi Ve Sosyal Bilimlerde Uygulama Örnekleri. İksad Yayınevi, Ankara.

Bulut, S., Ve Subaşı, M. (2020). Pozitif Psikolojiye Giriş. *Pozitif Psikoloji*.

Hair Jr, J. F. - Hult, G. T. M.- Ringle, C.- Sarstedt, M. (2016). A Primer On Partial Least Squares Structural Equation Modeling (Pls-Sem). Sage Publications.

Hair Jr, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M., Ve Gudergan, S. P. (2017). *Advanced Issues In Partial Least Squares Structural Equation Modeling*. Sage Publications. Los Angeles, USA.

Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M., Sarstedt, M. (2014). A Primer On Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM). Sage Publications, Los Angeles, USA.

Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M., Sarstedt, M. (2022). A Primer On Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) (3rd Edition). Sage Publications, Los Angeles USA

Taştan, K., & Sabir Taştan, N. (2021). Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları İçin SmartPLS Uygulamalı PLS-SEM (Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modeli). Gazi Kitabevi, Ankara.

Yıldırım, A., Ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 446.

Tezler

Cömert, E. (2018). *Cinsiyete Göre Üniversite Öğrencilerinde Karanlık Üçlü: Hexaco Kişilik Özelliklerinin Yordayıcı Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğaner, B. (2014). *Romantik İlişkileri Olan Üniversite Öğrencilerinin Narsistik Kişilik Eğilimi Düzeylerine Göre İlişki Bağlanımı, İlişki Doyumu Ve Benlik Saygılarının İncelenmesi: İstanbul İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kısa Kara, B. (2017). Etik Karar Vermeye Etki Eden Faktörler: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Neçare, E. (2017). *Duygusal Zekâ Ve Etik Karar Verme İlişkisi: İnsan Kaynakları Alanında Bir Araştırma*. (Doctoral Dissertation).

Özdemir, İ. M. (2021). *Algılanan Değer Ve Müşteri Memnuniyeti İlişkisi Üzerinde Dini Bağlılığın Rolü: Helal Konseptli Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Sağtaş, S. (2019). C2c E-Ticaret Uygulamalarında Alıcı Ve Satıcıların Etik Karar Alma Sürecini Belirleyen Faktörler: Türk Ve Alman Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama.

Şahin, N. (2017). *Muhasebe Dersi Alan Lisans Öğrencilerinde Etik Karar Alma Davranışları: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toprak, E. A. (2021). *Çalışanlarda Makyavelizm Ve Narsisizm Kişilik Özelliklerinin Etik Dışı Davranışlar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bir Alan Çalışması*.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Vural, G. B. (2021). *Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri, Örgütsel Sinizm Ve Bilgi Saklama Davranışı Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yalçın, H. (2021). *Hayvan Refahının Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi (PLS-SEM) İle Analizi*.

EKLER

Ek 1. Etik Kurul Onayı

ARAŞTIRMA PROJESİ DEĞERLENDİRME RAPORU

Toplantı Tarihi: 07.06.2023 Çarşamba
Toplantı No:2023/06
Karar No: GO 2023/350

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe ve Finansman Yüksek lisans öğrencisi Bayram Erkin AY' ın Doç. Dr. Ferhat BİTLİSLİ danışmanlığında yürüteceği *“Etiksel Karar Verme Davranışının Karanlık Üçlü ve HEXACO Kişilik Özellikleri Bağlamında İncelenmesi: Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma”* başlıklı proje önerisi araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş olup, çalışmanın fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu araştırma ekibine ait olması koşulu ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Ek 2. Anket Soruları

I. KISALTILMIŞ HEXACO (ALTI FAKTÖR KİŞİLİK) ÖLÇEĞİ

Aşağıda kişilik konusunda sizi tanımlayan (ya da pek tanımlamayan) bir takım özellikler ve davranışlar sunulmaktadır. Lütfen aşağıda verilen maddelerin sizi ne oranda yansıttığını ya da yansıtmadığını “Kesinlikle Katılmıyorum” dan “Kesinlikle Katılıyorum” a doğru işaretleyerek belirtiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Bir sanat eserini uzun süre inceleyebilirim	1	2	3	4	5
2. Her şeyin doğru yerde olduğundan ve doğru yolda gittiğinden emin olmak isterim	1	2	3	4	5
3. Bana karşı kötü huylu/ahlaksızca davranan kişiye samimiyetsiz ve soğuk olurum	1	2	3	4	5
4. Hiçbir kimse benimle konuşmayı sevmez	1	2	3	4	5
5. Duygusal açıdan acı duymaktan korkarım	1	2	3	4	5
6. Yalan söylemekte zorlanırım	1	2	3	4	5
7. Bilimin sıkıcı olduğunu düşünürüm	1	2	3	4	5
8. Karmaşık görünen işleri olabildiğince ertelerim	1	2	3	4	5
9. Sık sık eleştiri yaparım	1	2	3	4	5
10. Tanımadığım/yabancı kişilerle kolayca iletişim kurarım	1	2	3	4	5
11. Başka kişilere göre daha az endişe duyarım	1	2	3	4	5
12. Dürüst olmayan yollardan nasıl çok para kazanılacağını bilmek isterim	1	2	3	4	5
13. Pek çok hayalim var	1	2	3	4	5
14. Çok dikkatli/hassas/titiz çalışırım	1	2	3	4	5
15. Başkalarıyla çok çabuk hemfikir olurum	1	2	3	4	5
16. Başkalarıyla konuşmaktan hoşlanırım	1	2	3	4	5
17. Kendi başıma zorlukların üstesinden kolaylıkla gelebilirim	1	2	3	4	5
18. Tanınmış biri olmak isterim	1	2	3	4	5
19. Sıradışı ve ilginç fikirleri olan insanları severim	1	2	3	4	5
20. Genellikle üzerinde fazlaca düşünmeden hareket ederim	1	2	3	4	5
21. Bana kötü davranıldığında bile sakin kalabilirim	1	2	3	4	5
22. Ben nadiren neşeli olurum	1	2	3	4	5
23. Acıklı veya romantik filmlerde ağlama eğiliminde olurum	1	2	3	4	5
24. Özel/ayrıcalıklı davranılmayı hak ederim	1	2	3	4	5

II. KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİĞİ ÖLÇEĞİ

Aşağıda kişilik konusunda sizi tanımlayan (ya da pek tanımlamayan) bir takım özellikler ve davranışlar sunulmaktadır. Lütfen aşağıda verilen maddelerin sizi ne oranda yansıttığını ya da yansıtmadığını “Kesinlikle Katılmıyorum” dan “Kesinlikle Katılıyorum” a doğru işaretleyerek belirtiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. İstedığimi elde etmek için başkalarını manipüle etmeye eğilimliyim	1	2	3	4	5
2. İstedığimi elde etmek için hileye başvurmuşluğum ya da yalan söylemişliğim vardır.	1	2	3	4	5
3. İstedığimi elde etmek için pohpohlamaya başvururum	1	2	3	4	5
4. Kendi çıkarım için başkalarını kullanmaya eğilimliyim.	1	2	3	4	5
5. Pişmanlık duymamaya eğilimliyim	1	2	3	4	5
6. Davranışlarımın ahlaki boyutunu umursamamaya eğilimliyim	1	2	3	4	5
7. Duyarsız ya da duygusuz olmaya eğilimliyim	1	2	3	4	5
8. Alaycı davranmaya eğilimliyim	1	2	3	4	5
9. Başkalarının bana hayranlık duymasını istemeye eğilimliyim	1	2	3	4	5
10. Başkalarının beni dikkate almasını istemeye eğilimliyim	1	2	3	4	5
11. Prestij ya da statü arayışında olmaya eğilimliyim	1	2	3	4	5
12. Başkalarından özel iyilikler beklemeye eğilimliyim	1	2	3	4	5

III. ETİKSEL KARAR VERME ÖLÇEĞİ

Aşağıda kişilik konusunda sizi tanımlayan (ya da pek tanımlamayan) bir takım özellikler ve davranışlar sunulmaktadır. Lütfen aşağıda verilen maddelerin sizi ne oranda yansıttığını ya da yansıtmadığını “Kesinlikle Katılmıyorum” dan “Kesinlikle Katılıyorum” a doğru işaretleyerek belirtiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
SENARYO 1: Muhasebeci Ahmet Bey’in, tuttuğu defter sayısı oldukça azalmış ve ekonomik anlamda zor günler geçirmektedir. Ahmet Bey, çalıştığı ildeki bir otel işletmesinin muhasebecisi ile sözleşmesini uzatmadığını öğrenmiş ve bu otel işletmesinin defterini tutmak amacıyla görüşmeye gitmiştir. Görüşme sırasında sahip olduğu özellikler ve iş tecrübesi hakkında abartılı cümleler kullanarak işe talip olmuştur. Eylem: Otel işletmesi muhasebecinin anlattıklarından etkilenmiş ve işi kendisine vermiştir (DOĞRULUK-DÜRÜSTLÜK)	1	2	3	4	5
SENARYO 2: Umut bey, küçük ölçekli bir üretim işletmesinin defterini tutmaktadır. Üretim işletmesinin sahibi Dilek Hanım oldukça iyi niyetli ve temel amacı kâr elde etmek değil, istihdam yaratmak olan bir bayandır. Dilek Hanım işletmesini büyütmek amacıyla yatırım yapmaya karar vermiş ve çeşitli kredi kurumlarından kredi talebinde bulunmuştur. Dilek Hanım talep ettiği kredileri alabilmek için, muhasebecisi Umut Bey’den bu yılın kârını fazla göstermesini, bunun için bazı giderlerini gelecek yıla ertelemesini istemiştir. Eylem: Muhasebeci Umut bey, Dilek Hanım’ın temel amacının istihdam yaratmak olduğunu bildiği ve bu yılın karını yüksek göstermenin kamu maliyesini zarara sokmayacağını düşünerek bu isteği yerine getirmiştir (DOĞRULUK-DÜRÜSTLÜK).	1	2	3	4	5
SENARYO 3: Şifa Hastanesi sahibi Uğur Bey, muhasebecisi Öznur Hanım’a yaptıkları sözleşme gereği ödediği ücret dışında, verdiği hizmetleri ve çalışmalarını takdir ettiğini belirte rek oldukça pahalı bir saat hediye etmiştir. Eylem: Öznur Hanım bu hediyeyi kabul etmiştir (TARAFSIZLIK).	1	2	3	4	5
SENARYO 4: Ufuk işletmesi, sektörde önemli bir pazar payına sahiptir. Bu sektör, rekabetin oldukça yoğun yaşandığı ve çok sayıda rakibin bulunduğu bir ortama sahiptir. Ufuk işletmesinin defterini muhasebeci Orhan bey tutmaktadır. Orhan Bey bir başka işletme olan Güner işletmesinden defterini tutması konusunda teklif almıştır. Orhan bey yaptığı araştırmada Güner işletmesinin de Ufuk işletmesi ile aynı sektörde faaliyet gösterdiğini ve rakiplerinden biri olduğunu; işletme sahibinin daha önce	1	2	3	4	5

Ufuk işletmesinde azda olsa bir ortaklığı bulunduğunu ve tatsız bir şekilde bu ortaklığın bittiğini öğrenmiştir. Eylem: Muhasebeci Orhan bey bu sektörü sektördeki özellikli muhasebe uygulamalarını iyi bildiğini düşünerek Güner işletmesinin teklifini kabul etmiştir (TARAFSIZLIK).					
SENARYO 5: Yeşilyurt hastanesi, muhasebeci Erdem beye muhasebe ve müşavirlik hizmetini yürütmesi konusunda teklifte bulunmuştur. Hastanenin teklif etmiş olduğu ücret piyasa şartlarına göre nispeten düşük düzeydedir. Muhasebeci bu hastanenin işini almanın gelecekte kendisine önemli prestij ve deneyim kazandıracağını düşünmektedir. Muhasebecinin mevcut bilgi birikimi ve teknik donanımı hastanenin muhasebe işlemlerini tam anlamıyla yürütecek düzeyde değildir. Fakat muhasebeci bu alanda bilgi birikimi olan birini yanına alarak hastanecilik işini öğrenmeyi düşünmekte ve hastane muhasebesi alanında çalışmanın kendisine önemli katkılar sağlayacağını beklemektedir. Eylem: Muhasebeci Erdembey, bu düşüncelerle ve müşteriyi kaybetmemek için Yeşilyurt hastanesinin teklifini kabul etmiştir.(MESLEKİ YETERLİLİK)	1	2	3	4	5
SENARYO 6: Akar tekstil işletmesi, işletme içinde bazı kararlar alması gerektiğini bunun için üretilen mamüllerin standart maliyetlerine ihtiyacı bulunduğunu, ancak zaman kısıtı olduğunu, yapılacak iş için ilave ücret ödeyeceğini belirterek muhasebecisi Erol Bey'den mamullerin standart maliyetini hesaplamasını istemiştir. Erol Bey'in daha önce bu konu ile ilgili herhangi bir çalışması bulunmamaktadır. Ayrıca bu çalışmaları yürütecek nitelikli personel sayısı da sınırlı olup standart maliyetleri hesaplamada bazı sıkıntılar yaşayabilecektir. Eylem: Muhasebeci Erol Bey, alacağı ilave ücreti ve iş sahibinin zihnindeki itibarı kaybetmek istememektedir. Ayrıca, iş sahibinin standart maliyetleri göz önüne alarak vereceği kararların işletmeyi çok etkilemeyeceğini, standart maliyetlerin zaten tahminden ibaret olduğunu, bu maliyetlerden bazı sapmaların olabileceğini, bunun da kendisini çok bağlamayacağını düşünerek işi kabul etmiştir.(MESLEKİ YETERLİLİK)	1	2	3	4	5
SENARYO 7: Muhasebeci Elif Hanım, Aksaray işletmesinin defterlerini tutmaktadır. Aksaray işletmesinin IHLARA işletmesine oldukça yüksek miktarlarda senetsiz borcu bulunmakta ve ödeme gücü olmasına rağmen, IHLARA işletmesinden bazı yeni alışlar yapmakta bunların bedelini ödemekte ve eski borcunu sürekli ertelemektedir. IHLARA işletmesi ise maddi açıdan oldukça sıkıntılı bir dönemden geçmekte, bazı çek ve senetleri protesto olmakta, zaman zaman icra takibine maruz kalmaktadır. IHLARA işletmesi Aksaray işletmesinden olan alacağını tahsil etmesi durumunda; işletme sermayesi ihtiyacını karşılayabilecek, vadesi gelmiş borçlarının bir kısmını	1	2	3	4	5

ödeyebilecek ve kısa süreli de olsa likidite sağlayabilecektir. Muhasebeci Elif Hanım, defterini tuttuğu Aksaray işletmesinin ödeme gücü olduğu halde IHLARA işletmesine olan borcunu sürekli erteleme hareketinden oldukça rahatsız olmuştur. Eylem: Elif hanım, müşterisi Aksaray işletmesini kaybetme pahasına da olsa IHLARA işletmesine telefon açmış ve Aksaray işletmesinin ödeme gücü olduğunu, ancak borcunu ödemeyi savsakladığını bildirmiştir (GİZLİLİK)					
SENARYO 8: Muhasebeci Aynur Hanım, müşterisi Marina Otel işletmesi ile olan sözleşmesini yenilememiş ve aynı sektörde faaliyet gösteren Dalyan Otel işletmesi ile sözleşme imzalamıştır. Dalyan Otel işletmesinin sahibi Okan Bey, Aynur Hanımdan önceki müşterisi Marina Otel işletmesiyle ilgili bazı bilgileri talep etmiştir. Eylem: Aynur Hanım da Marina Otel işletmesi ile herhangi bir bağı kalmadığını düşünerek bazı bilgileri Okan Bey ile paylaşmıştır.(GİZLİLİK)	1	2	3	4	5
SENARYO 9: Ulusal Uçuş işletmesi sahibi Mert Bey uzun süreli yurtdışı seyahatine çıkacağını ve güvенеbileceği kimsenin olmadığını öne sürerek işletmesine ait alacak senetleri ve çeklerini muhasebecisi Orhan Bey'e bırakmak istemiştir. Eylem: Orhan Bey de bu isteği kabul etmiştir (MESLEKİ DAVRANIŞ)	1	2	3	4	5
SENARYO 10: Muhasebeci İlknur Hanım, Akyurt imalat işletmesi ile iş görüşmesi yapmaktadır. Yapılan görüşmede İlknur Hanım verebilecekleri hizmetler konusunda, diğer meslektaşları ile ilgili doğrulanmamış karşılaştırmalar yaparak ve kendisinin diğer meslektaşlarından daha iyi hizmet sunabileceğini, diğer meslektaşlarının çoğu konularda zayıf yönleri bulunduğunu belirterek Akyurt işletmesini bilgilendirme yolunu gitmiştir. Eylem: Akyurt işletmesi anlatılanları makul bulmuş ve İlknur Hanım'la sözleşme imzalamıştır.(MESLEKİ DAVRANIŞ)	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Bayram Erkin AY

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Muhasebe ve Finansal Yönetim Anabilim Dalı,
Muhasebe ve Finansman Yüksek Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : .....

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : İSUBU. Büyükkutlu Uygulamalı Bilimler Fakültesi

Araştırma Görevlisi 2023- Devam ediyor